

Гаврись Г.Г., Кузьменко Ю.В, Мішта А.В., Коцержинська І.М.

**Фауна хребетних тварин
національного природного парку
«ДЕСНЯНСЬКО-СТАРОГУТСЬКИЙ»**

За загальною редакцією к. б. н. Г. Г. Гаврися

К о л е к т и в н а м о н о г р а ф і я

Київ

2007

УДК 591.9:596(477,52)

ББК

П

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузену НАН України. Протокол №4 від 23 квітня 2007 р.

Рецензенти:

М.Ф. Ковтун, доктор біологічних наук, професор (Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузену НАН України)

С.В. Межжерін, доктор біологічних наук, професор (Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузену НАН України)

О.М. Пекло, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник (Зоологічний музей Національного науково-природничого музею НАН України)

Гаврись Г.Г., Кузьменко Ю.В., Мішта А.В., Коцержинська І.М.

Фауна хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський»: Колективна монографія / За заг. ред. к.б.н. Г.Г. Гаврися. –

У колективній монографії наводиться анотований список хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» та прилеглих територій Новгород-Сіверського Полісся. Подано зоогеографічну характеристику регіону, історичні аспекти вивчення фауни хребетних, методики досліджень, належність до вітчизняних та міжнародних Червоних книг і природоохоронних конвенцій. Вміщено видові нариси щодо розповсюдження, чисельності та особливостей біології 340 видів хребетних тварин, в т.ч. 1 виду міног, 39 видів риб, 12 видів земноводних, 7 видів плазунів, 217 видів птахів, 64 види ссавців. Особлива увага приділена рідкісним видам та тим, що знаходяться в регіоні на межі ареалу. Бібліографія: 105 назв.

Gavris G.G., Kuzmenko Y.V., Mishta A.V., Kotserzhynska I.M.

Fauna of Vertebrates of the National Nature Park «Desniansko-Starogutsky»: Collective monograph / Edited by Dr. G.G. Gavris. – Kyiv, 2007

Data about Vertebrates of the National Nature Park «Desniansko-Starogutsky» (Seredyna-Buda District of Sumy Region of Ukraine, 16215 ha.) are presented in collective monograph. Zoogeographical characteristics of this territory, historical aspects of fauna researches, methods of observation and maps of the park are described. Information about distribution, numbers and biology of the 340 Vertebrate species are placed in separate species accounts, include: Cephalaspidomorphi – 1 species; Actinopterygii – 39 species; Amphibia – 12 species; Reptilia – 7 species; Aves – 217 species; Mammalia – 64 species. Special attentions to the rare and threatened species are given. Bibliography: 105 sources.

ЗМІСТ

Вступ

Розділ 1. Зоогеографічна характеристика та функціональне зонування НПП

«Деснянсько-Старогутський».....

Розділ 2. Історія досліджень фауни хребетних регіону.....

Розділ 3. Матеріали і методика досліджень.....

Розділ 4. Фауна хребетних тварин НПП «Деснянсько-Старогутський».....

3.1. Міноги і риби.....

3.2. Земноводні.....

3.3. Плазуни.....

3.4. Птахи.....

3.5. Ссавці.....

Висновки.....

Список використаних джерел.....

Алфавітний покажчик українських назв видів хребетних тварин.....

Алфавітний покажчик латинських назв видів хребетних тварин

ВСТУП

Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський», хоча і є досить новою природоохоронною структурою (1999 року створення), але займає важливе місце у мережі природно-заповідних об'єктів нашої держави. Розташування на крайньому півночі України та різноманітність природних біотопів стали причиною наявності унікальних рослинних і тваринних угруповань та оселенню рідкісних видів, занесених до Червоної книги України. Особливу цікавість становлять представники північного походження, які знаходяться в парку на південній межі свого розповсюдження. Багато з них не зустрічаються більше ніде на Лівобережжі, або взагалі на території України. Природоохоронна та наукова цінність згаданого регіону дає підстави для створення на базі існуючого парку та прилеглого заповідника «Брянський ліс» білатерального українсько-російського біосферного резервату, що планується зробити вже в найближчі роки. Все це покладає дуже велику відповідальність на керівництво та співробітників Деснянсько-Старогутського НПП у збереженні біорізноманіття регіону, підтриманні найбільш оптимального функціонування структур парку, пропаганді охорони навколишнього середовища серед місцевого населення тощо.

Як відомо, одним з найважливіших завдань наукової діяльності національних природних парків є інвентаризація флори і фауни, яка є основою для написання «Літописів природи» і розробки найбільш дієвих заходів по збереженню і відтворенню цінних природних комплексів. У Деснянсько-Старогутському НПП, з самого початку його створення, питанню інвентаризації приділялась першочергова увага. Окрім працівників наукового відділу парку, для цієї роботи були залучені кращі фахівці з установ Національної Академії наук України, Мінвузу України, Аграрної академії наук України та інших компетентних структур, що дало можливість зібрати значний науковий матеріал, який буде поступово друкуватися у вигляді окремих монографічних робіт. Перше видання, яке вийшло з друку в 2005 році, було присвячене судинним рослинам регіону і отримало найвищі оцінки серед науковців, співробітників природоохоронних організацій та вищої освіти.

Колективна монографія, що пропонується вашій увазі, присвячене інвентаризації фауни хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» та прилеглих територій Новгород-Сіверського Полісся. Окрім даних, зібраних після створення НПП, для багатьох тварин наведені і більш давні відомості, що дає можливість

простежити історичну динаміку та оцінити зміни, що сталися у регіоні на протязі XX – початку XXI століття.

Сподіваємось, що запропонована книга «Фауна хребетних тварин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський», підготовлена Г.Г. Гаврисем, Ю.В. Кузьменком, А.В. Мішкою та І.М. Коцержинською, буде гідно оцінена не тільки науковцями-зоологами і спеціалістами природоохоронцями, а й простими читачами, які не байдужі до проблем збереження рідної природи.

Директор НПП «Деснянсько-Старогутський»

О. М. Капіруля

Розділ I

Зоогеографічна характеристика та функціональне зонування НПП «Деснянсько-Старогутський»

Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський» розташований у Середина-Будському р-ні Сумської області на кордоні з Брянською областю Російської Федерації. Площа його становить 16215,1 га, з яких 7272,6 га земель надані парку в постійне користування.

Сучасне населення хребетних тварин НПП відрізняється великим різноманіттям та наявністю багатьох видів, рідкісних для України і світу. Загалом, на його території та прилеглих регіонах Новгород-Сіверського Полісся зараз нараховується 340 видів 37 рядів 6 класів (табл.1.1).

Табл. 1.1. Загальна структура фауни хребетних Деснянсько-Старогутського НПП.

Таксон	Кількість видів		
	Придеснянська	Старо-Гутська	НПП
Клас міноги	1	1	1
Ряд міногоподібні	1	1	1
Клас Риби	39	23	39
Ряд осетроподібні	1	-	1
Ряд лососеподібні	1	1	1
Ряд коропоподібні	27	18	27
Ряд сомоподібні	1	-	1
Ряд вугреподібні	1	-	1
Ряд тріскоподібні	1	1	1
Ряд окунеподібні	6	2	6
Ряд скорпеноподібні	1	1	
Клас земноводні	11	11	12
Ряд хвостаті амфібії	1	2	2
Ряд безхвості амфібії	10	9	10
Клас плазуни	6	7	7
Ряд лускаті	6	6	6
Ряд черепахи	-	1	1
Клас птахи	194	180	217
Ряд гагароподібні	1	1	1
Ряд норцеподібні	3	4	4

Ряд веслоногі	2	-	2
Ряд лелекоподібні	7	6	7
Ряд гусеподібні	22	10	22
Ряд соколоподібні	19	23	23
Ряд куроподібні	4	5	5
Ряд журавлеподібні	8	7	8
Ряд сивкоподібні	28	12	28
Ряд голубоподібні	5	5	5
Ряд зозулеподібні	1	1	1
Ряд совоподібні	3	6	6
Ряд дрімлюгоподібні	1	1	1
Ряд серпокрильцеподібні	1	1	1
Ряд ракшеподібні	3	2	3
Ряд одудоподібні	1	1	1
Ряд дятлоподібні	7	9	9
Ряд горобцеподібні	79	86	90
Клас ссавці	51	58	64
Ряд комахоїдні	7	8	9
Ряд кажани	8	8	11
Ряд хижі	12	14	14
Ряд зайцеподібні	2	2	2
Ряд гризуни	18	21	23
Ряд ратичні	4	5	5
Загалом хребетних	301	280	340

Однією з головних причин фауністичного багатства є територіальне розташування парку, який знаходиться на крайньому півночі України, і його ліси фактично відносяться до південних відрогів Брянського лісового масиву Нерусо-Деснянського Полісся Росії. В зоогеографічному відношенні цей регіон належить до Східного відділку ділянки Східноєвропейського мішаного лісу Східноєвропейського округу в Бореальній європейсько-сибірській підобласті Палеарктичної області (Щербак, 1988). З іншого боку, в ботаніко-географічному відношенні згадана територія знаходиться на стику Середньоруської і Поліської підпровінцій Східноєвропейської провінції широколистяної області. Своєрідне граничне положення регіону вельми обумовлює особливості рослинного покриву, що відповідно відображається і на складі тваринного світу, де спрацьовує правило високого видового різноманіття фауни на екотоні. Таким чином, фауна хребетних НПП загалом наближується по складу до фауни перехідної зони, для якої характерне змішання фауністичних елементів різного походження. Тут, разом з типовими середньоєвропейськими тваринами, розповсюджені види тайгового (сибірського)

КАРТА ПАРКУ (рис. 1.1)

походження: жаба трав'яна *Rana temporaria*, ящірка живородна *Lacerta vivipara*, рябчик *Tetrastes bonasia*, глухар *Tetrao urogallus*, турухтан *Phylomachus pugnax*, сич волохатий *Aegolius funereus*, жовна чорна *Dryocopus martius*, горіховка *Nucifraga caryocatactes*, синиця чорна *Parus ater*, бурозубка рівнозуба *Sorex isodon*, заєць білий *Lepus timidus*, білка звичайна *Sciurus vulgaris*, лось *Alces alces* та багато інших. З західноєвропейських видів тут мешкають: підорлик малий *Aquila pomarina*, дятел середній *Dendrocopos medus*, в'юрок канарковий *Serinus serinus*, горихвістка чорна *Phoenicurus ochruros*, куниця лісова *Martes martes*, тхір лісовий *Mustela putorius* тощо. Разом з тим, присутні лісостепові і степові види: лунь лучний *Circus pygargus*, щеврик польовий *Anthus campestris*, просянка *Emberiza calandra*, заєць сірий *Lepus europaeus*, тушканчик великий *Allactaga major* та ін.

Зоогеографічні зв'язки тварин парку та походження видів можна простежити на прикладі орнітофауни, що відрізняється найбільшим різноманіттям серед усіх груп хребетних. Загалом, гніздове населення птахів НПП являє собою комплекс видів різних фаун (табл.1.2), що відображає шляхи їх проникнення в регіон після останнього льодовика. Майже половина видів птахів (45.7%) відноситься до європейського типу фауни. Домінування цього типу є характерним для більшості території материкової України, завдяки наявності широко розповсюджених видів горобиних дендрофільного комплексу. Також, широко представлені види транспалеарктичного походження (32.9%), більшість з яких відносяться до гусеподібних, соколоподібних та сивкоподібних. На третьому місці знаходяться види бореального (тайгового) типу фауни (9.1%). Практично всі птахи тайгового походження знаходяться у парку на південній межі ареалу. Інші типи фаун представлені невеликим відсотком видів, але наявність видів монгольського, китайського, голоарктичного та, навіть арктичного походження, підтверджує фауністичне багатство цієї екотонної території.

Табл. 1.2. Розподіл гніздових птахів Деснянсько-Старогутського НПП по типам фаун

Тип фауни	%
Бореальний	9.1
Європейський	45.7
Транспалеарктичний	32.9
Китайський	0.6
Арктичний	0.6
Монгольський	2.4
Середземноморський	4.3
Голоарктичний	0.6
Нез'ясованого походження	3.6

Хоча, вся територія НПП “Деснянсько-Старогутський” відноситься до єдиного зоогеографічного відділку, але його територія і прилеглі регіони чітко розділяються на дві ділянки: західну Придеснянську та східну Старогутську (рис. 1.1). Цей розподіл обумовлений різницями у ландшафтній структурі, рослинному покриві, ступеню впливу антропогенного фактору тощо. Видовий склад та структура фауністичних комплексів хребетних також мають суттєві відмінності у межах двох згаданих ділянок (табл.1.1).

Придеснянська частина включає в себе долину Десни з численними водно-болотними угіддями, що є причиною високого різноманіття, в першу чергу, іхтіофауни по зрівнянню з Старогутською ділянкою – 39 і 23 види відповідно. Ці ж фактори обумовили багатство птахів гідрофільного комплексу, особливо під час сезонних міграцій: 22 види гусеподібних проти 10 в Старогутській частині; 28 видів сивкоподібних проти 12 і т.д.

Нажаль, у структуру парку не увійшли цінні лісові урочища долини Десни: “Нововасилівське”, “Острів”, “Очкинська Дача”, “Мерзлик”, “Радгоспний бір”, що мають загальну площу біля 2500 га. З одного боку, це порушує цілісність Придеснянської ділянки, з іншого – не дозволяє проводити належну охорону рідкісних видів хребетних тварин, які мешкають або раніше мешкали в згаданих урочищах. Це, в першу чергу, “червонокнижні” птахи: лелека чорний *Ciconia nigra*, підорлик малий *Aquila pomarina*, скопа *Pandion haliaetus*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla* та ін. Заповідання цих масивів є одним з головних завдань розширення території НПП в найближчі часи. Також, внесення до меж парку потребують водно-болотні угіддя, що утворилися внаслідок затоплення старих торфозабудов в окол. с. Василівське, де масово гніздяться цінні водно-болотні птахи (норці, качки, мартини, кулики), в т.ч. кілька пар надзвичайно рідкісного “червонокнижного” кулика – поручайника *Tringa stagnatilis*.

Старогутська ділянка (рис. 2.1) являє собою майже суцільний лісовий масив, що стало причиною наявності значного різноманіття хребетних тварин дендрофільного комплексу і, в першу чергу, видів бореального (тайгового) походження. Значна частина останніх з’явилась тут завдяки присутності ялинових насаджень. Це, в першу чергу відноситься до рідкісних видів горобцеподібних, яких зараз нараховується 86 видів проти 79 в Придеснянській частині та гризунів – 21 проти 18. Оскільки Старогутський лісовий масив є південним відрогом Брянських лісів, де розташований однойменний заповідник, багатство видів хребетних тварин північного походження може постійно підтримуватись в парку за рахунок розселення або заходів з сусідньої території Російської Федерації.

КАРТА СТАРОГУТСЬКОГО ЛІСОВОГО МАСИВУ З КВАРТАЛЬНИМИ
ВИДІЛАМИ (рис. 2.1)

Особливості розповсюдження рідкісних видів хребетних тварин та цінних фауністичних комплексів були враховані при розробці функціонального зонування НПП «Деснянсько-Старогутський», яке складається із заповідної зони, зони регульованої рекреації, господарської та стаціонарної рекреації (рис.1.1). В заповідній зоні (2357,4 га), яка охоплює значну частину Старогутського лісового масиву (2317 га), охороняються місця мешкання бореальних видів, більшість з яких занесені до Червоної книги України (курині, журавлеподібні, денні хижі птахи, сови, дятли, горобцеподібні, комахоїдні, гризуни, зайцеподібні, хижі ссавці, ратичні тощо). Озера Великі і Малі Баги (40,4 га) в заплаві Десни, що також відносяться до заповідної зони, в фауністичному відношенні не являють великої цінності. В зону регульованої рекреації (7803,4 га) увійшла більша частина території Придеснянської ділянки та частина Старогутського лісового масиву. У першій охороняється різноманіття рибного населення, колонії куликів та мартинів, місця зупинок гідрофільних перелітних видів птахів; у другій – заплавні фауністичні комплекси р. Уличка, де мешкають або годуються рідкісні, в т.ч. «червонокнижні» тварини. Господарська зона (6052,3 га) включає населені пункти, с/г поля, луки та пасовища, що розташовані, головним чином, у Придеснянській частині парку. Найбільш цінними тут є фауністичні комплекси заплавних лук Десни, та поселення тушканчика великого *Allactaga major*. Зони стаціонарної рекреації складає всього 2,0 га і не грає суттєвої ролі у охороні тварин регіону.

Окрім території, яка безпосередньо належить Деснянсько-Старогутському НПП, до парку мають певне відношення і прилеглі ділянки Середина-Будського р-ну. Згідно рішення Сумської обласної Ради від 18 вересня 2001 року, за парком закріплено мисливські угіддя загальною площею 46232,2 га. В цих угіддях, які по суті являють собою додаткову буферну зону для НПП (рис. 1.1), окрім ліцензійного полювання, проводяться регулярні біотехнічні заходи та єгерські рейди, що в значній мірі допомагає підтримувати належний природоохоронний рівень та високе видове різноманіття хребетних тварин всього регіону.

Природна цінність заповідного об'єкта, як правило, визначається кількістю рідкісних та зникаючих видів. На сьогоднішній день значна кількість видів тварин, представлених у фауні хребетних Деснянсько-Старогутського НПП, знаходиться у вітчизняних та міжнародних Червоних списках та конвенціях, а саме: Червона книга України (1994) – 39 видів; Червона книга МСОП (IUCN..., 1996) – 34 види; Європейський Червоний список (1991) – 11 видів; конвенція СІТЕС (1973) – 39 видів; Боннська конвенція (1979) – 55 видів; Бернська конвенція (Додаток II) (1979) – 170 видів. Такі цифри є досить високими для будь-якого об'єкту вищої категорії ПЗФ України.

Показовим є те, що "червонокнижні" хребетні тварини парку становлять 25 % від загальної чисельності видів хребетних Червоної книги України. Окрім того, серед заповідників і національних природних парків, які існують в Українському Поліссі, у «Деснянсько-Старогутському» НПП зараз представлене найвище видове різноманіття хребетних тварин та найбільша кількість видів хребетних, що занесені до Червоної книги України, Червоної книги МСОП та Європейського Червоного списку, Цей факт ще раз підтверджує високу фауністичну репрезентативність та природоохоронну цінність згаданого природоохоронного об'єкту для Полісся України загалом і для Лівобережного Полісся окремо.

Розділ 2

Історія досліджень фауни хребетних регіону

Аналіз літературних даних за останні сторіччя, показав, що багатий і різноманітний тваринний світ північних районів Сумщини, який в IX - початку XX ст. територіально відносилась до Чернігівської губернії, здавна привертав увагу дослідників. Окремі відомості про фауну хребетних тварин регіону відображаються в літературних джерелах вже починаючи з XVI століття (Карпенко та ін., 2001). Так, свідчення про значне поширення зубрів та їх промисли на півночі Сумщині містяться в Грамоті Івана Грозного "пожалованной" Новгород-Сіверському монастирю в 1552 році. Про мешкання зубрів та дикої кішки здогадно на цій території згадує в своїй роботі "Опис України" (1650 р.) французький військовий інженер Гійом Левасер де Боплан, який в 1630-1648 рр. будував фортеці на південних кордонах Польщі. В архівах також існують цікаві дані про розповсюдження на півночі Сумщині видів, які вже давно зникли навіть з території України. Це, наприклад, сайгаки, чотири екземпляри яких було відправлено в 1754 р. із Глухівського полку в Москву, тобто з території, що межує з сучасною територією Деснянсько-Старогутського НПП. У "Топографическом описании Малоросской губернии 1798-1800 гг." також наводяться відомості про диких тварин Глухівського повіту, включаючи навіть земноводних та плазунів.

В цілому-ж, у XVII-XIX сторіччі було опубліковано зовсім небагато праць, які містили інформацію про результати досліджень фауни північної Сумщини, особливо території, що зараз відноситься до Деснянсько-Старогутського НПП. Найбільш відомою роботу по фауні хребетних цього періоду є праця О.М. Нікольського (1899) "Животный мир Полесья" в книзі "Приложение к очерку работ Заподной экспедиции по осушению болот 1873-1898 гг.". Як пише сам автор, наведені в роботі відомості взяті, головним чином, з літературних джерел, що були на той час. Разом з тим, книга містить і ряд оригінальних даних про водно-болотних птахів та ссавців деснянської заплави у межах нинішнього національного парку.

Окремі дані про птахів і ссавців цієї території містяться в статті Д. Вілінського (1887) "Три зимы. Из Серединой-Буды, Новгород-Северского уезда, Черниговской губернии". Короткі відомості про видовий склад земноводних та плазунів регіону можна знайти у роботі відомого дослідника А. Браунера (1906) «Третье предварительное сообщение о пресмыкающихся и земноводных губерний Суваловской, Минской,

Подольской, Черниговской, Бессарабской, Херсонской, Екатеринославской и Днепровского уезда Таврической губернии».

З другої декади ХХ ст. починається більш інтенсивний етап вивчення тварин регіону. Однією з найбільш повних фауністичних робіт цього періоду є праця проф. М.В. Шарлеманя "Матеріали до фауни звірів та птахів Чернігівської області" (1936). З околиць нинішньої Придеснянської частини НПП, в ній наводяться цікаві відомості про крячків та вівсянку-дібровника. Заслуговує на увагу стаття А. Д-ко (1930) "Мисливські вгіддя Глухівщини", де наводяться дані про мисливських тварин та птахів в т. ч. Старо-Кутянського лісового заказника (нинішнього Старо-Гутського лісового масиву). В роботі є цікава згадка про рідкісну зустріч білого зайця у Свеському р-ні. Дані про заходи бурого ведмедя у регіоні містяться в роботі Лапко (1928) "Ведмеді в Глухівському окрузі". З робіт довоєнного періоду, присвячених ссавцям, ще можна відмітити працю М. Єфіменко (1941) по живленню крота, де проаналізовані проби їжі виду, в т.ч. 36 шлунків з обловів у Середина-Будського р-ну в 1937-1938 рр.

Досить активно з початку ХХ ст. проводилось вивчення рибного населення р. Десни і її приток Київською гідробіологічною станцією. Більшість з них стосується нижньої і середньої течії річки від м. Києва до м. Новгород-Сіверського. З них можна виділити дві роботи професора В.П. Белінга (1935, 1936) по іхтіофауні Десни, де наводиться видовий склад і кількісні показники, в т. ч. і на відрізку від кордону з Росією до м. Новгород-Сіверського, тобто сучасної Придеснянської частини національного парку.

У перші десятиріччя післявоєнного періоду у вивченні фауни півночі Сумщини і в т.ч. Середина-Будського р-ну позначився деякий спад, хоча ряд дослідників продовжували здійснювати тут роботу. Порівняльно активно проводились дослідження пташиного населення регіону. В.П. Жежерін у період з 1958 по 1969 рр. займався вивченням орнітофауни всього Українського Полісся, в т.ч. і півночі Сумщини. В 1958-1961 рр. він здійснив ряд експедицій в Середина-Будський р-н і, в першу чергу, в окол. с. Стара-Гута. Результатами досліджень стала дисертаційна робота (1969) та ряд публікацій по рідкісним і зникаючим птахам, в т.ч. Старогутської частини сучасного НПП (Жежерин, 1962, 1963, 1965; Крыжановский, Жежерин, 1979). Окрім рідкісних видів птахів (глухар, змієїд, сірий журавель, тетерук, білоспинний дятел тощо), в роботах автора можна знайти дані і по окремим «червонокнижним» ссавцям Старогутського лісництва (ведмідь бурий, рись, білий заєць). Згадка про зустрічі зайця білого в північній Сумщині міститься також в статті М.А. Воїнственського, О.Б. Кістяківського, В.В. Пархоменко, О.О. Салганського та І.Т. Сокура (1963) "Итоги и перспективы акклиматизации охотничье-промысловых животных на Украине". Один з цих авторів – О.Б. Кістяківський, на протязі кількох років

також проводив дослідження орнітофауни Сумського Полісся і долини Десни. Результати цієї роботи найшли відображення в зведенні по промисловим птахам Полісся (1952), де є окремі цікаві дані про чапель та крячків регіону.

З 1958 до кінця 1960-х рр. здійснюються експедиції в різні райони Сумщини випускником, згодом викладачем, доцентом і зав. кафедрою зоології Сумського педінституту М.Є. Матвієнком. У 1971 р. він захистив кандидатську дисертацію на тему "Птахи Сумської області" (Матвеєнко, 1971), де описано 237 видів птахів, в т.ч. з регіону теперішнього національного парку.

Стану тетереука на Україні в 50-60-ті рр. присвячені роботи В.В.Пархоменка (1958) та Б.О. Галаки (1966), де місця мешкання виду наводяться тільки в найбільш північних регіонах області (тобто, Середина-Будському р-ні). На Сумщині на площу лісу 382,2 тис. га було нараховано біля 900 особин. Середня щільність виду, таким чином, склала 2,4 ос/1000 га лісу, що цілком може бути віднесене до регіону Деснянсько-Старогутського НПП у той період.

З робіт по ссавцям, що стосуються регіону парку у післявоєнний період можна навести дві: працю Г.О. Новікова (1967) про стан популяції рисі в СРСР, де є дані про заходження цього звіра в 1958 р. у окол. с. Стара Гута та працю В.І. Абеленцева (1973) про лісову куницю, де є спостереження з Нікольського л-ва, що зараз входить у буферну зону парку. Відносно досліджень іхтіофауни, то за цей час вийшла тільки одна робота М.О. Полтавчука (1964) по рибному населенню і рибопродуктивності Десни, де є результати досліджень по всьому руслу ріки і в т.ч. Придеснянської частини національного природного парку.

У межах сучасної території НПП в 1970-х рр. проводили дослідження харківські зоологи В.І. Ведмеденя та О.В. Перець. Нажаль, вони не зробили публікації, але зібрали непогану колекцію земноводних і плазунів, яка зараз зберігається в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна.

В останні десятиріччя вивчення фауни території нинішнього національного природного парку "Деснянсько-Старогутський" дещо активізувалось, особливо після безпосередньо після його створення. Як і в попередній період, найбільше досліджується населення птахів. У 1990-ті роки підводить підсумки своєї довголітньої дослідницької роботи орнітолог-аматор В.Т. Афанасьєв, результати якої ввійшли у зведення "Птицы Сумщины" (1998). До цього, автором випущено декілька робіт (1992, 1995, 1996, 1997, 1998(а), 1998(б)) по птахам регіону. У всіх згаданих роботах є окремі відомості по рідкісним гніздовим видам обох частин сучасного Деснянсько-Старогутського НПП та прилеглих територій за кілька десятків років. Матеріали багаторічних досліджень птахів

заплави Десни, в т.ч. регіону парку, увійшли в зведення "Орнитофауна Деснянской поймы и ее охрана" (Афанасьев, Гаврись, Клестов, 1992). Окремі дані по птахам Старогутської частини парку містяться в роботах В.П. Беліка (1986), В.П.Беліка, В.А. Москаленка (1993), М.П. Книша (1996). По Деснянській заплаві – Н.Л.Клестова, Г.Г.Гаврися (1995); Гаврися (1996). Також, можна згадати роботу про зміни ареалу дрохви на Україні (Головач, Дикий, 1986), де є відомості про зустріч виду в Середина-Будському р-ні.

Після створення Деснянсько-Старогутського НПП дослідницька робота в парку значно посилилась, результатом чого став ряд статей, присвячених різним групам або видам хребетних тварин регіону. З загальних зведень, це наступні роботи: "Нарис фауни хребетних тварин проектного національного природного парку "Деснянсько-Старогутський"" (Клестов та ін., 1998); «Старогутський національний природний парк» (Карпенко та ін., 1999); "Тваринний світ (Деснянсько-Старогутський національний природний парк)" (Гаврись, 2000); "Перший національний парк Лівобережного Полісся" (Панченко та ін., 2001).

З робіт, присвячених окремим групам хребетних тварин, що були опубліковані в останні роки, слід назвати наступні: *риби* – В.О. Ткаченко (2005); С.В. Межжерін, І.Л. Лисецький (2004); *земноводні та плазуни* – І.М. Коцержинська (2002, 2003); *птахи* – Г.Г. Гаврись (1999(а); 2001); Ю.В. Кузьменко (1998; 2003; 2004); Ю.В. Кузьменко, С.А. Кругліков (2003); *ссавці* – Г.Г. Гаврись (1999(б)); А.В. Мішта (1999; 2003); А.В. Мішта, Ю.В. Кузьменко (2004; 2006); А.В. Мішта, І.Р. Мерзлікін (2006); А.В. Мішта, С.М. Шевченко (2003).

Окрім згаданих авторів, на території НПП «Деснянсько-Старогутський» вивчали хребетних тварин і інші зоологи, матеріали яких увійшли до «Літописів природи» за 2003-2005 рр., але ще не опубліковані. А, саме: 24–27.07.2003 р. кажанів Старогутської частини вивчала Є.В. Годлевська; 28.03–08.04.2005 р. та 10–20.09.2005 міграції птахів на Десні спостерігав С.В. Галущенко; 07.11 та 03–06.12.2005 р. разом з співробітниками парку обліки бобрів проводили теріологи к.б.н. В.М. Смаголь та А.В. Сагайдак; 22.09–09.10.2005 р. іхтіофауну в Придеснянській частині парку досліджували І.Л. Лисецький та А.В. Паньков.

Окрім того, щорічно проводяться планові зимові обліки ссавців та осінні обліки тетерукових птахів, де приймають участь працівники наукового відділу, співробітники служби охорони парку та представники інших організацій; результати обліків вносяться до Літописів природи НПП «Деснянсько-Старогутський».

Розділ 3

Матеріал і методика досліджень

Розділи, присвячені зоогеографічній характеристиці, функціональному зонуванню, історії досліджень, використаним методикам та висновкам, написані старшим науковим співробітником Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, науковим співробітником НПП «Деснянсько-Старогутський» канд. біол. наук Г.Г. Гаврисем, який вивчає хребетних тварин Новгород-Сіверського Полісся протягом останніх 10 років і безпосередньо приймав участь у підготовці Наукового обґрунтування та Проекту організації парку у 1997-1999 рр.

Основою для складання Розділу 4 стали польові дослідження авторів колективної монографії за період 1996-2006 рр., результати яких вже частково опубліковані у вигляді наукових статей та окремих глав Літописів природи 2001-2005 рр. Також, були опрацьовані всі існуючі літературні джерела стосовно фауни цього регіону за останні сто років, Літописи природи НПП «Деснянсько-Старогутський» та музейні колекції.

Багато цінних відомостей було одержано від дирекції та співробітників парку, районної екологічної інспекції, працівників лісового і мисливського господарств, місцевого населення, яким автори висловлюють свою щирю подяку.

Міноги і риби.

Видові нариси складені Г.Г. Гаврисем, який фрагментарно вивчав іхтіофауну у регіоні парку на протязі 1997-2005 років. Додаткові дані були отримані ним під час спільних рейдів з працівниками служби охорони парку по боротьбі з браконьєрством в нерестовий період.

Спеціальні дослідження рибного населення проводили: канд. біол. наук В.О. Ткаченко (Інститут зоології ім. Шмальгаузена НАН України) – 2003 р.; І.Л. Лисецький (Інститут рибного господарства УААН) – 2004-2005 рр.; А.В. Паньков (Національний науково-природничий музей НАН України) – 2005 р. Вивчались: видовий склад, біотопічний розподіл, відносна чисельність, фенологія та особливості біології окремих видів. Видовий склад досліджувався у водоймах заплави Десни, рр. Знобівка, Сви́га, Уличка та окремих материкових озерах. Контрольні відлови проводились мальковою дрібночарунковою волокушею (довжина – 15 м; висота – 1,6 м; діаметр чарунки – 0,6 мм).

Для обробки отриманого матеріалу використовувались загальноприйняті методики (Коблицкая, 1981).

Систематичне положення у парку карася сріблястого одностатевого *Carassius gibelio* та його гібридних форм визначались в лабораторних умовах у Відділі еволюційно-генетичних основ систематики Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузену НАН України з використанням сучасних методів біохімічного генного маркування, цитометричного і морфометричного аналізів.

Порядок систематичного розміщення видів та латинські назви риб подані за Ю.С. Решетніковим та ін. (2003); українські назви – за О.П. Маркевичем та І.І. Коротким (1954), з окремими доробками автора.

Земноводні і плазуни.

Видові нариси складені співробітником Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузену НАН України І.М. Коцержинською. Авторкою спеціальні дослідження батрахогерпетофауни регіону проводились у 2000-2003 рр. Вивчались: видовий склад, біотопічний розподіл, чисельність, морфологія, фенологія та особливості біології окремих видів. Обліки чисельності на суходолі проводились на трансектах, для яких були вказані довжина і ширина. За умов високої щільності, тварини обліковувались на пробних площах. При цьому проводився тотальний відлов з наступною обробкою і випуском об'єктів досліджень. У водних біотопах обліки відбувались вздовж берегової смуги. Дослідження проводились у різний період доби і при різних умовах вологості.

Окремі дані щодо видового складу та фенології земноводних і плазунів отримані Г.Г. Гаврисем і Ю.В. Кузьменком під час дослідження фауни хребетних парку в 1999-2005 рр. Матеріали Музею природи Харківського Національного університету ім. В.М. Каразіна, які стосуються колекційних зборів В.І. Ведмедері та О.В. Перця з Середина-Будського р-ну, були люб'язно надані О. Зіненко. Систематичне положення комплексу зелених жаб у регіоні парку було визначене за допомогою проточної ДНК-цитометрії співробітниками ЦІН Російської Академії наук Л.Я. Боркіним та С. М. Литвинчуком.

Порядок систематичного розміщення видів та латинські назви амфібій і рептилій подані за Н.Б. Ананьєвою та ін. (1998), Є.М. Писанцем (2005, 2006); українські назви – за В.І. Тарашуком (1959), з окремими доробками автора.

Птахи.

Видові нариси складені заступником директора з наукової роботи Деснянсько-Старогутського НПП Ю.В. Кузьменком та Г.Г. Гаврисем. Авторами спеціальні

дослідження орнітофауни парку проводились у 1996-2006 рр. Вивчались: видовий склад, біотопічний розподіл, відносна чисельність, зміни ареалів, фенологія та особливості біології окремих рідкісних видів. Оскільки дослідження проводились у різних ландшафтних умовах і обліками були охоплені види з різною гніздовою біологією, застосовувався комплекс взаємодоповнюючих методик: абсолютний облік гнізд; підрахунок птахів над колонією; фіксація виводків; пошук слідів життєдіяльності; відлов павутинними сітками; крапковий облік тощо. Птахи у лісових масивах обліковувались, як правило, маршрутним методом (Равкин, Челинцев, 1999).

Для виявлення гніздових ділянок сов проводилась стимуляція вокалізації самців за допомогою переносного магнітофона. Для приваблювання сов і денних хижих птахів були побудовані штучні дуплянки та гніздові платформи у різних типах лісових біотопів парку. Живлення хижаків вивчалось шляхом перевірки жилих гнізд та аналізу погадок.

Окремі спостереження орнітофауни Придеснянської частини в міграційний та репродуктивний періоди проводились єгерем служби охорони, членом Українського товариства охорони птахів І.С. Лягутою. Також, з 2004 р. співробітниками наукового відділу парку та працівниками служби охорони щорічно здійснюються осінні обліки куриних птахів (глухар, тетерук, рябчик) на постійних маршрутах. У деяких з них приймали участь спостерігачі з інших наукових та природоохоронних організацій.

Для детального вивчення прольоту птахів проводились регулярні дослідження денних міграцій на стаціонарах “Боровичанка” поблизу с. Боровичі (2000-2002, 2005 рр.) та “Деснянка” в окол. с. Очкине (2003-2004 рр.). Застосовувалась методика Е.В. Кумарі (1979) – 2-4 години спостережень зранку (зі світанком) та 2-4 години ввечері (до сутінків). Загалом, проведено понад 400 годин безперервних спостережень у наступні терміни: 2000 р. – 06.-11.04; 2001 р. – 28.03-23.04, 07-10.10; 2002 р. – 17-21.03, 27.03-03.04, 10-14.04, 01-05.10, 11-15.10, 21-25.10; 2003 р. – 12-19.04, 07-10.10; 2004 р. – 31.03-05.04; 2005 р. – 28.03-08.04, 10-20.09. Вдень на маршрутах та екскурсіях на човнах проводились додаткові дослідження на місцях концентрації нічних мігрантів. Окрім авторів, у дослідженні міграцій за згаданий період приймали участь: канд. біол. наук С.А. Кругліков; І.С. Лягута; С.В. Галущенко. Також, у березні-квітні 2007 року міграції на Десні спостерігав О.М. Федун, але матеріали зараз знаходяться у стані обробки (використані лише дані по лебедю-кликуну та казарці білошокій).

Порядок систематичного розміщення видів та латинські назви птахів наведені за Л.С. Степаняном (2003); українські назви – за Г.Г. Гаврисем (2003).

Ссавці.

Більшість видових нарисів складені науковим співробітником Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузену НАН України канд. біол. наук А.В. Міштою. Матеріали щодо окремих рідкісних видів хижих, зайцеподібних, гризунів та ратичних надані Г.Г. Гаврисем.

Вивчались: видовий склад, біотопічний розподіл, чисельність, морфологія, фенологія та особливості біології. Обліки дрібних комахоїдних та мишовидних гризунів проводилися у 1999-2004 р. стандартними методами з використанням давилок (пастки «Геро»), живопасток та ловчих парканчиків. Загалом відпрацьовано 5891 пастко-доба та відловлено 704 звірка. Результати обліку давилками на лінії оброблялись за двома показниками: кількістю звірків, добутих на 100 пастко-діб та частка окремих видів у відловах (%). Чисельність оцінювалась відсотком влучення їх пастками "Геро": до 5% влучення – низька; 5-20% – середня; понад 20% – висока.

Для встановлення видового складу та чисельності дрібних ссавців використовувався метод аналізу погадок денних хижих птахів і сов. За період 200-2003 рр. зібрано 208 погадок та їх рештки у п'яти видів хижих птахів – сови сірої, сича волохатого, шуліки чорного, канюка звичайного, луня очеретяного з 11 пунктів парку. Всього проаналізовано рештки 1624 екземплярів дрібних ссавців.

Кажанів обліковували за допомогою ультразвукового детектора Pettersson D-200, шляхом візуального пошуку потенційних місць перебування та відловом павутинними сітками. Окрім авторів, спеціальні дослідження рукокрилих проводили канд. біол. наук І.Р. Мерзлікін та Є.В. Годлевська.

Дані щодо чисельності більшості видів хижих, ратичних та зайцеподібних отримані під час щорічних зимових маршрутних обліків; бобрів – спеціальних обліків у листопаді-грудні 2005 р. Моніторингові дослідження колоній тушканчика великого проводились Г.Г. Гаврисем за однотипними методиками у 1997, 1999 та 2000-2003 рр.

Порядок систематичного розміщення видів та латинські назви ссавців подані за І.Я. Павліновим та О.Л. Россолімо (1987); українські назви – за О.О. Мігуліним (1938) та І.І. Дзевєріним (2004 (а,б)), з окремими доповненнями авторів.

Рідкісні видів хребетних тварин парку та прилеглих територій Новгород-Сіверського Полісся, які занесені до вітчизняних та міжнародних природоохоронними списків і конвенцій, подані у видових нарисах з наступними скороченнями: Червона книга України (1994) – **ЧКУ**; Червона книга МСОП (1996) – **МСОП**; Європейський Червоний список (1991) – **ЄЧС**; конвенція СІТЕС (1973) – **СІТЕС**; Боннська конвенція (1979) – **БНК**; Бернська конвенція (Додаток II) (1979) – **БРК (II)**.

Розділ 4

Фауна хребетних тварин НПП «Деснянсько-Старогутський»

КЛАС МІНОГИ - CERHALASPIDOMORPHI

РЯД МІНОГОПОДІБНІ - PETROMYZONIFORMES

Родина міногові – Petromyzonidae

Рід мінога – *Eudontomyzon* Regan, 1911

1. Мінога українська – *Eudontomyzon mariae* Berg, 1931. ЧКУ, МСОП, ЄЧС. Рідкісний вид. Оселяється на ділянках з проточною чистою водою і піщаним дном. У межах парку відмічена в малих річках – притоках Десни (Десенка, Сви́га, Зно́бівка та ін.). Більша частина життя проходить у стадії личинки – «піскорийки». Останній раз мертва тварина достовірно знайдена 9 травня 2001 р. у річці Уличка в околицях с. Стара Гута. Це була піскорийка, розміром біля 15 см. Також, є відомості, що в кінці квітня 2001 р. шість особин, вірогідно, дорослої міноги було спіймано в р. Знобівка у межах урочища «Скрина». Дрібних піскорийок деснянські рибалки до цього часу використовують, як наживку на донні вудки, хоча ця тенденція поступово себе відживає. На прилеглій території Брянської області РФ останніми роками личинки міноги виявлені в притоках Десни – рр. Неруса та Солька (Кругликов, 2005(а)). В останній, за даними автора, відмічена досить висока щільність (20-38 ос/км²), яка сильно знизилась за період з 2003-2005 рр.

КЛАС ПРОМЕНЕПЕРІ РИБИ – ACTINOPTERYGII

РЯД ОСЕТРОПОДІБНІ - ACIPENSERIFORMES

Родина осетрові – Acipenseridae

Рід осетер – *Acipenser* Linnaeus, 1758

1. Стерлядь – *Acipenser ruthenus* Linnaeus, 1758. ЧКУ, МСОП. Рідкісний вид, який і в першій половині ХХ століття був малопоширеним в середній течії Десни (Белінг, 1936). У межах с. Очкине передбачається існування нерестовища виду, яке знаходиться в глибокій частині (до 10 м) руслової ділянки Десни з кам'янистим дном. На початку 1990-х рр. у цьому регіоні відомі випадки знахідок сотень мальків стерляді у заплавах калюжах після спаду повені. Раз на 1-2 роки одиничні екземпляри виловлюються рибалками на донні вудки та перемети. Їх розміри не перевищують 40 см. Найближче достовірно відоме нерестовище виду розташоване в 15 км нижче по течії Десни в околицях м. Новгород-Сіверський, де для

збереження стерляді в 1999 р. був створений іхтіологічний заказник місцевого значення «Кам'яна гряда».

РЯД ЛОСОСЕПОДІБНІ - SALMONIFORMES

Родина щукові – Esocidae

Рід щука – *Esox* Linnaeus, 1758

2. Щука звичайна – *Esox lucius* Linnaeus, 1758. Звичайний вид. Зустрічається у всіх типах водойм регіону, окрім лісових меліоративних каналів з стоячою водою та боліт. По малих річках – притоках Десни, піднімається до їх верхів'їв. Найбільша концентрація виду відмічена у старицях Десни, рукаві Десенці та затоплених торф'яниках заплави р. Знобівка (окол. с. Василівське). Початок нересту іноді відбувається ще під кригою (третья декада березня) і проходить до кінця квітня – початку травня. На деяких внутрішніх водоймах та малих річках нерест окремих екземплярів відмічений до другої декади травня. У контрольних виловах цьоголітньої молоді в 2005 рр. у Десні та її притоках (Знобівка, Уличка, Свига) мальки щуки склали близько 6,5%. Найбільші виловлені екземпляри в останні десятиріччя досягали 1 м.

РЯД КОРОПОПОДІБНІ - CYPRINIFORMES

Родина коропові – Cyprinidae

Рід плітка – *Rutilus* Rafinesque, 1820

3. Плітка – *Rutilus rutilus* (Linnaeus, 1758). Численний вид. Зустрічається в Десні, її притоках, заплавах та окремих суходільних озерах. Віддає перевагу ділянкам з повільною течією і заростями вищої водної рослинності, де тримається на межі з відкритою водою або у «вікнах». Нерест відмічений в першій-другій декаді травня. У контрольних виловах 2003 р. (Ткаченко, 2005) у Десенці і заплавному озері окол. с. Очкине цьоголітня молодь плітки складала майже половину від загальної кількості риб (45,5% та 49,0%); у р. Свига – всього 1,5%.

Рід ялець – *Leuciscus* Klein, 1775

4. Ялець звичайний – *Leuciscus leuciscus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, на малих річках – звичайний вид. Зустрічається в Десні та її притоках на неглибоких ділянках з швидкою течією та біля перекатів. У відловах літньо-осіннього сезону 2003 р. (Ткаченко, 2005) молодь яльця у р. Свига складала 12%, а у рукаві Десенки – 0,8%.

5. Головень – *Leuciscus cephalus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний вид. Зустрічається в Десні та її притоках там, де є бистрина. По притоках невеликі особини можуть підніматися до середини течії. Нерест в парку відмічений у кінці травня – на початку червня. Найбільші риби цього виду, виловлені у головному руслі Десни мали вагу до 2,5 кг.
6. В'язь – *Leuciscus idus* (Linnaeus, 1758). Звичайний вид. Оселяється в Десні, заплавах водоймах, малих річках та запрудах. Дорослі особини зустрічаються переважно на глибоких місцях з повільною течією і мулистим дном. По лівобережних притоках Десни може підійматися до їх верхів'їв. Нерест відмічений з другої половини квітня. У відловах цьоголітньої молоді в 2003 р. найбільша щільність виду виявлена в р. Сви́га – 48,5% від загальної кількості облікованих видів. Як осілий вид, в'язь може сильно потерпати від браконьєрського вилову, особливо електровудок. За цієї причини у водоймах сусідньої Брянській області РФ з кінця 1990-х рр. чисельність виду помітно скоротилась, (Красная книга ..., 2004).

Рід голянь – *Phoxinus Rafinesque, 1820*

7. Голянь озерний – *Phoxinus perenurus* (Pallas, 1814). Рідкісний вид. В річках сусіднього Нерусо-Деснянського Полісся та вище по Десні, взагалі не відмічений (Белінг, 1936; Косенко, Лозов, 1999). Найближчі місця розповсюдження виду відомі у долині Десни в Козелецькому р-ні Чернігівської області (болото “Бондарівське”). У регіоні Деснянсько-Старогтського НПП зустрічається переважно в озерах, які відокремлені від Десни і не з'єднуються з нею під час весняної повені. В озері с. Кренидівка та озері «Панське» (околиці с. Червоне) голянь озерний є досить звичайним видом. За кілька днів кінця вересня 2005 р. тільки у Панському озері було виловлено 206 екземплярів цієї риби. Також, у 2005 р. окремі особини відмічені в зарослих меліоративних каналах окол. с. Червоне. Скоріше за все, згаданий вид зустрічається і в інших водоймах осушувальної системи межиріччя рр. Знобівка та Сви́га.

Рід краснопірка – *Scardinius Bonaparte, 1837*

8. Краснопірка – *Scardinius erythrophthalmus* (Linnaeus, 1758). Звичайний, місцями численний вид. Мешкає в заплавах водоймах, старицях та рукавах Десни. Віддає перевагу зарослим ділянкам з стоячою водою або повільною течією. У таких біотопах цьоголітня молодь виду в літній період 2003 р. склала 13% (Ткаченко, 2005). На бистрині головного русла Десни та вище гирлових ділянок малих річках

зустрічається рідко. Відкладання ікри відмічене з другої декади червня до початку липня.

Рід білизна – *Aspius Agassiz*, 1832

9. Білизна – *Aspius aspius* (Linnaeus, 1758). МСОП. Нечисленний вид. Зустрічається переважно на течії у межах головного русла Десни. Полювання білизни на мальків (т. з. «бій») можна спостерігати з кінця весни до середини осені в околицях сс. Очкине, Рогівка, Мурав'ї та ін. Найбільші екземпляри виловлені в останні роки важили 4,5-5 кг.

Рід вівсянка – *Leucaspius Heckel et Kner*, 1858

10. Вівсянка – *Leucaspius delineatus* (Heckel, 1843). Нечисленний, місцями звичайний вид. Тримається переважно у водоймах з стоячою водою або з повільною течією. Відмічена в старицях та заплавних озерах Десни. Зустрічається також у запрудах малих річок (озеро в смт. Зноб-Новгородське). У 2005 р. вівсянка становила 4,8% в контрольних відловах риб на території парку.

Рід лин – *Tinca Cuvier*, 1816

11. Лин – *Tinca tinca* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, місцями звичайний вид. Зустрічається в заплавних водоймах Десни та її притоках. Оселяється на зарослих ділянках з стоячою або слабопроточною водою і замуленим дном. Під час нересту (кінець травня-початок липня) часто добувається рибалками у саморобні верші та ятері. Серед місцевого населення також розповсюджений лов лина руками у норах в замулених берегах стариць та проток. Найбільші з виловлених особин сягають 40-45 см. Чисельність у контрольних відловах цьоголітньої молоді в різні роки становить від 0,4 до 1,3%.

Рід підуст – *Chondrostoma Agassiz*, 1832

12. Підуст звичайний – *Chondrostoma nasus* (Linnaeus, 1758). Досить рідкісний вид. Зустрічається в головному руслі Десни де є твердий кам'яний або глинистий ґрунт та швидка течія. В малих річках та заплавних водоймах парку достовірно не відмічений. Чисельність в останні десятиріччя відчутно скоротилась; схожа ситуація склалася з 1980-х рр. в річках сусідньої Брянської області (Красная книга ..., 2004). Зараз у регіоні парку підуст випадково добувається любителями-рибалками на донні вудочки та спінінги у весінне-літній період. Найбільші екземпляри не перевищують 30 см.

Рід пічкур – *Gobio* Cuvier, 1816

13. Пічкур звичайний – *Gobio gobio* (Linnaeus, 1758). Звичайний, місцями численний вид. Поширений на прируслових косах Десни і у її притоках, де є з піщане дно та швидка течія (рр. Знобівка, Уличка, Свиґа); окремих ставках (сmt. Зноб-Новгородське). За результатами контрольних відловів, становить від 2,3 до 33,5% від загальної кількості відмічених риб. По малих річках доходить до верхів'їв.

Рід марена – *Barbus* Cuvier et Cloguet, 1816

14. Марена дніпровська – *Barbus barbus borysthenticus* Dybowski, 1862. ЧКУ. Дуже рідкісний, скоріше за все, зниклий вид. Оселяється на річкових ділянках з швидкою течією, вирами та кам'янистим дном. Останній раз, ймовірно, ця риба була відмічена в Десні на початку 1990-х років в околицях озера Синиче на кордоні з Російською Федерацією (Клестов та ін., 1998). На прилеглій російській частині Десни в Брянській області достовірні зустрічі відомі в 1973-1975 рр. у Трубчевському р-ні (Лозов и др., 1997) та в 2000 і 2002 рр. у Брянському р-ні (Красная книга ..., 2004).

Рід верховодка – *Alburnus* Rafinesque, 1820

15. Верховодка – *Alburnus alburnus* (Linnaeus, 1758). Численний вид. Один з найбільш поширених у регіоні представників іхтіофауни. Зустрічається великими зграями у різних типах водойм парку, окрім боліт, суходільних озер, лісових меліоративних каналів та торф'яників. Слугує одним з головних компонентів живлення щуки, окуня, судака, білизни та інших хижих риб. Нерест триває з кінця травня до кінця червня. В контрольних відловах дрібночарунковими сітками восени 2005 р. верховодка становила 25,7% від загальної кількості спійманих риб.

Рід бистрянкa – *Alburnoides* Jeitteles, 1861

16. Бистрянкa російська – *Alburnoides bipunctatus rossicus* Berg, 1924. Вид, мешкання якого у регіоні тільки передбачається. В сусідніх регіонах Російської Федерації під час цілеспрямованих досліджень 2003-2005 рр. ця риба відмічена у 12 річках Брянської області (Кругликов, 2005(б)). Найближчими з них є рр. Усожа та Нерусса (Суземський р-н), які є притоками Десни і мають глинисто-кам'яністі перекати та пороги. У таких місцях бистрянкa тримається досить великими зграйками, як вище, так і нижче порогу.

Рід густера – *Blicca* Heckel, 1843

17. Густера – *Blicca bjoerkna* (Linnaeus, 1758). Звичайний вид. Населяє ділянки з повільною течією і мулистим дном. Зустрічається в Десні та водоймах додаткової системи (затоки, рукави, стариці, заплавні озера). Заходить також в гирла малих річок (Свига, Знобівка тощо), але не піднімається вище по течії. Нерест – з кінця травня до другої декади червня. У контрольних відловах дрібночарунковими сітками в 2003 і 2005 рр. цьоголітня молодь густери становила від 9,9 до 17,3%.

Рід лящ – *Abramis* Cuvier, 1816

18. Лящ – *Abramis brama* (Linnaeus, 1758). Досить звичайний вид. Молодь тримається в прибережній мілководній зоні водойм Десни та в заплавних озерах; дорослі – невеликими зграями на більш глибоких місцях головного русла та рукавів. Нерест відбувається з третьої декади квітня до початку травня. В околицях с. Очкине існує відоме місце зимівлі виду – т. з. «Попова яма», де глибина сягає 5-6 м. Досить розповсюджена ця риба в озерах Середина-Будського р-ну, які утворились в результаті запруд малих річок в смт. Зноб-Новгородське, с. Голубівка, с. Уралове. У контрольних відловах 2003 та 2005 рр. цьоголітня молодь ляща становила від 0,8% до 2,3% від кількості інших облікованих риб.
19. Клепець – *Abramis sapa* (Pallas, 1814). Нечисленний вид. Тримається переважно на руслі Десні, де є швидка течія та незамулене дно. Молодь може підніматися по притоках до середньої течії. Періодично здобувається рибалками у Десні на донні вудочки та спінінги. Найбільші екземпляри становлять не більше 25-30 см. В контрольних виловах дрібночарунковими сітками 2005 р. у водоймах парку чисельність цьоголітньої молоді клепця становила 0,6%.
20. Синець – *Abramis ballerus* (Linnaeus, 1758). Досить нечисленний вид. Зустрічається в глибоких місцях Десни та Десенки з помірною течією та слабозамуленим дном. Молодь може заходити в гирлові частини малих річок. Нерест відмічений в кінці квітня – на початку травня. У 2005 р. чисельність виду склала 0,96% в контрольних виловах молоді риб у водоймах парку.

Рід чехоня – *Pelecus* Agassiz, 1835

21. Чехоня – *Pelecus cultratus* (Linnaeus, 1758). МСОП. Нечисленний, в окремі роки рідкісний вид. Тримається на руслі Десни, де є глибина і швидка течія. Нереститься великими зграями на мілководдях з кінця квітня до середини травня. З другої

половини ХХ ст. у середній течії Десни спостерігається хвилеподібний тип коливання чисельності виду. Від початку 1990-х рр. до теперішнього часу чехоня стала частіше відмічатися в сусідньому Трубчевському р-ні Брянської обл. (Красная книга..., 2004). Схожа ситуація має місце і у межах Деснянсько-Старогутського НПП. Останнє підвищення чисельності чехоні, за даними працівників служби охорони парку, відбулося у 2002 р. після трьохлітньої відсутності потому.

Рід гірчак – *Rhodeus* Agassiz, 1832

22. Гірчак – *Rhodeus sericeus* (Pallas, 1776). Звичайний, місцями нечисленний вид. Віддає перевагу неглибоким зарослим ділянкам з повільною течією або стоячою водою. Обов'язковою умовою є наявність двостулкових молюсків, куди самка відкладає для інкубації свою ікру. Зустрічається у водоймах додаткової системи Десни, запрудах малих річок та окремих суходільних озерах. В літнє-осінній період 2003 р. найбільша щільність виду відмічена в заплавному озері окол. с. Очкине (20,1%). У Десенці вона становила 9,1%, а в р. Свига – 2,2% від загальної кількості облікованих риб (Ткаченко, 2005).

Рід карась – *Carassius* Nilsson, 1832

23. Карась звичайний – *Carassius carassius* (Linnaeus, 1758). МСОП. Нечисленний вид. Мешкає у водоймах з щільними заростями вищої водної рослинності, стоячою або слабопроточною водою та мулистим дном. Зустрічається в заплавах озерах та старицях Десни. У 2005 р. у контрольних відловах дрібночарунковими сітками звичайний карась становив 1,7%.
24. Карась сріблястий одностатевий – *Carassius gibelio* (Bloch, 1782). Звичайний, місцями численний вид. В Україні відомі два (згідно сучасних уявлень) види: диплоїдний інтродуцент – карась сріблястий двостатевий *C. auratus* та гіногенетичний – карась сріблястий одностатевий *C. gibelio*. У останнього розвиток зародка проходить виключно під контролем материнської спадковості, коли народжуються лише самки. В парку та на прилеглих територіях поки-що зустрінутий тільки *C. gibelio* (Межжерин, Лисецкий, 2004), який гібридує з карасем звичайним *C. carassius*. Наявність лише одностатевих популяцій може свідчити про ізолюваність цього регіону в історичному плані. Згадані дослідження потребують подальшого розвитку.

Рід короп – *Cyprinus Linnaeus, 1758*

25. Короп звичайний – *Cyprinus carpio Linnaeus, 1758*. МСОП. Нечисленний вид. Зустрічається в Десні та великих ставках населених пунктів: смт. Зноб-Новгородське, с. Уралове, с. Голубівка. Віддає перевагу глибоким ділянкам з слабопроточною або стоячою водою та замуленим дном. Нерест у парку відмічений в кінці травня – на початку червня. За даними співробітників парку, найбільші екземпляри виловлені у ставку смт. Зноб-Новгородське важили 10-11 кг.

Рід товстолобик – *Hypophthalmichthys Bleeker, 1859*

26. Товстолобик білий – *Hypophthalmichthys molitrix (Valenciennes, 1844)*. Рідкісний вид. Мешканець басейну Амуру. З 1960-х рр. штучно розводиться в риборозплідних господарствах України. За даними працівників служби охорони, цей вид почав зустрічатися в Десні у межах парку з 2000 р.

Рід слизик – *Barbatula Linck, 1790*

27. Слизик – *Barbatula barbatula (Linnaeus, 1758)*. Нечисленний вид. Тримається поодинокі або невеликими групами на дні під прикриттям різних схованок. Може жити у водоймах з незначною кількістю кисню. Зустрічається в малих річках, ставках та меліоративних канавах межиріччя рр. Свига і Знобівка.

Родина щипівкові – *Cobitidae*

Рід щипавка – *Cobitis Linnaeus, 1758*

28. Щипівка звичайна – *Cobitis taenia Linnaeus, 1758*. Нечисленний вид. Віддає перевагу оселенню в річках на мілководді з повільною течією та піщаним дном, хоча зустрічається і в інших біотопах. Відмічена в Десні та її притоках. У 2003 та 2005 рр. чисельність щипавки в контрольних виловах становила 0,4 та 1,9%.

Рід в'юн – *Misgurnus Lacepede, 1803*

29. В'юн – *Misgurnus fossilis (Linnaeus, 1758)*. Звичайний вид. Зустрічається практично у всіх типах водойм регіону з слабкою течією або сталою водою, включаючи лісові річкові запруды та меліоративні канали. На дні обов'язково повинен бути значний шар мулу, куди риба заривається під час несприятливих умов. Часто виловлюється у зимовий період місцевими жителями за допомогою т. з. «морд».

РЯД СОМОПОДІБНІ – SILURIFORMES

Родина сомові – Siluridae

Під сом – *Silurus* Linnaeus, 1758

30. Сом звичайний – *Silurus glanis* Linnaeus, 1758. Нечисленний вид. Оселяється в глибоких ямах з корчами по руслу рр. Десни, Знобівки та Десенки. На мілководдя виходить тільки під час нересту (кінець травня – початок червня). Добувається рибалками на донні вудочки, спінінги та за допомогою «квока». Найбільші екземпляри, спіймані останнім часом, важили до 30 кг.

РЯД ВУГРЕПОДІБНІ – ANGUILLIFORMES

Родина вугреві – Anguillidae

Під прісноводний вугор – *Anguilla* Schrank, 1798

31. Вугор прісноводний – *Anguilla anguilla* (Linnaeus, 1758). Статус виду в регіоні зараз не визначений. За даними місцевих рибалок, окремі екземпляри вугра виловлюються раз на кілька років у головному руслі Десни на донні вудочки та перемети. Але, достовірно підтверджені дані про знахідку цього в останнє десятиріччя відсутні.

РЯД ТРИСКОПОДІБНІ – GADIFORMES

Родина миневі – Lotidae

Під минь – *Lota* Oken, 1817

32. Минь річковий – *Lota lota* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, місцями звичайний вид. Оселяється на руслах річок в чистій проточній воді, де тримається на дні під корчами та в норах під берегами. Зустрічається, як в Десні, так і в її притоках (рр. Знобівка, Улиця, Свига, Бичиха), де доходить до верхньої течії. Нереститься зимою (грудень – початок лютого). У контрольних виловах молоді 2005 р., щільність миня становила 0,9%. Екземпляри, що мешкають в малих річках не перевищують за розміром 20-30 см.

РЯД ОКУНЕПОДІБНІ – PERCIFORMES

Родина окуневі – Percidae

Під судак – *Sander* Oken, 1817

33. Судак звичайний – *Sander lucioperca* (Linnaeus, 1758). Відносно звичайний вид. Мешкає на глибоких ділянках Десни з проточною водою. Молодь заходить у пониззя малих річок (Свига, Знобівка). Нереститься на мілководдях на протязі

червня. Самець влаштовує неглибоке гніздо і потім охороняє кладку. Найбільші екземпляри, виловлені останнім часом сягали ваги до 5-6 кг.

Рід окунь – *Perca Linnaeus, 1758*

34. Окунь – *Perca fluviatilis* Linnaeus, 1758. Звичайний, місцями численний вид. Зустрічається майже у всіх типах водойм регіону: річках та їх вторинних системах, запрудах, ставках, певних торф'яних болотах. В окремих суходільних озерах (окол сс. Боровичі, Кренидівка, Червоне тощо) та лісових меліоративних канавах відсутній. Великі особини переважно тримаються глибини, де ховаються серед корчів та каміння; менші – зграями на мілководдях з заростями вищої водної рослинності. Нерест відмічений у квітні – на початку травня. Щільність виду в контрольних виловах молоді у 2005 р. склала 4,2%.

Рід йорж – *Gymnocephalus Bloch, 1793*

35. Носар – *Gymnocephalus acerinus* (Guldenstadt, 1774). МСОП. Нечисленний, місцями рідкісний вид. Віддає перевагу ділянкам з швидкою течією та твердим ґрунтом. Тримається на глибині. Зустрічається переважно на руслі Десни, обмежено заходить в Десенку та пониззя рр. Свиги і Знобівки. З 1990-х рр. чисельність цих риб у регіоні почала поступово знижуватись. Схожий процес відмічений вище по течії Десни в Трубчевському р-ні Брянської області (Красная книга..., 2004). Одним з головних негативних факторів, що вплинув на популяцію виду, стало забруднення води в результаті господарської діяльності людини. Але, в останні роки носар почав частіше з'являтися у відловах рибалок. Причиною може бути поліпшення природного середовища під час загального занепаду промисловості і сільського господарства з кінця XX ст. як у регіоні середньої Десни, так і у Східній Європі загалом.
36. Йорж звичайний – *Gymnocephalus cernuus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, місцями звичайний вид. На відміну від носаря, частіше зустрічається на ділянках з повільною течією. Мешкає в Десні, Десенці, заплавах озер та запрудах малих річок. Нерест відмічений в травні. В зимовий період йоржі часто виловлюються рибалками в околицях мисливсько-риболовної бази «Деснянка».

Родина бичкові – *Gobiidae*

Рід бичок – *Neogobius Iljin, 1927*

37. Бичок-бабка – *Neogobius fluviatilis* (Pallas, 1814). МСОП. Нечисленний вид. За даними проф. Д. Белінга (1936), бичок-бабка зустрічався в Десні у межах нижньої і середньої течії вже з кінця XIX ст. У торішній Брянській губернії в 1930-х роках цю рибу відмічав Є.М. Воронцов (1931), який провів північну межу розповсюдження виду до верхньої частини Десни у Смоленській області. Очевидно, що в регіоні досліджень бичок-бабка є постійним мешканцем, а не розселився сюди з басейну Дніпра в 1970-х роках, як вважають окремі дослідники (Лозов та ін., 1997). У межах Деснянсько-Старогутського НПП цей вид зараз зустрічається в головному руслі, вторинній системі та пониззях приток Десни (рр. Знобівка, Сви́га). Віддає перевагу оселенню на піщаних косах у гирлах малих річок. На таких ділянках чисельність виду в 2003 та 2005 рр. склала від 0,6 до 1,5% від загальної кількості облікованих риб.

Рід бичок-цуцик – *Proterorhinus* Smitt, 1900

38. Бичок-цуцик – *Proterorhinus marmoratus* (Pallas, 1814). Рідкісний вид. Оселяється на мілководдях з помірно замуленим або піщаним дном. Відомості про мешкання цього виду в середній течії Десни з кінця XIX ст. і до останнього часу були відсутні (Белінг, 1936; Косенко, Лозов, 1999; тощо). У парку одна особина була виловлена в 2005 р. в р. Знобівка при її впадінні в Десну. Можливі два шляхи проникнення бичка-цуцика у район НПП. Відомо, що в 1960-1970-х рр. цей вид, завдяки будівництву водосховищ, поступово піднявся від Чорного моря вверх по Дніпру до м. Києва (Сабодаш та ін., 2004) і, відповідно, гирла Десни. Потім, на протязі останніх десятиріч, він міг поступово проникнути вище по руслу Десни до району парку. Інший шлях появи бичка-цуцика може передбачати занос його ікри з більш південних регіонів, як це сталося в 1980-х роках в р. Москва РФ.

РЯД СКОРПЕНОПОДІБНІ – SCORPAENIFORMES

Родина бабцеві – Cottidae

Рід бабець – *Cottus* Linnaeus, 1758

39. Бабець звичайний – *Cottus gobio* Linnaeus, 1758. Вид, мешкання якого у межах парку тільки передбачається. За літературними даними (Белінг, 1936), до 1930-х років бабець був відсутній, як у середній течії, так і по всьому руслу Десни. У 1950-х роках він вже вказується для верхньої течії басейну Дніпра, за межами України (Маркевич, Короткий, 1954). У 1960-1990-х рр. знайдений в Десні в Смоленській та Брянській областях Російської федерації (Красная книга..., 2004).

На Брянщині переважна більшість зустрічей відноситься до Трубчевського р-ну, який межує з Деснянсько-Старогутським НПП. У місцях мешкання ця риба тримається поодиноці на неглибоких ділянках з кам'янистим дном і перекатами. Ховається під камінням, або вириває нори в піску. Можливість знахідки на території парку є дуже великою.

КЛАС ЗЕМНОВОДНІ – AMPHIBIA
РЯД ХВОСТАТІ АМФІБІЇ - CAUDATA
Родина саламандрові – Salamandridae
Рід тритон – *Triturus* Rafinesque, 1815

1. Тритон гребінчастий – *Triturus cristatus* (Laurenti, 1768). МСОП, БРК (II). Рідкісний, недостатньо досліджений вид. Переважно зустрічається у мішаних лісах. Більшу частину теплого сезону проводить в лісових водоймах з стоячою водою. Якщо відмічається в населених пунктах, то на околицях і недалеко від лісу. Знайдений в Старогутському лісовому масиві (молодий березняк з меліоративними канавами), в окол. с. Боровичі та біля смт. Зноб-Новгородське. Міграція тритонів на розмноження відмічена 23.04.2003 р. в околицях с. Боровичі. Вид потребує подальшого дослідження в регіоні.
2. Тритон звичайний – *Triturus vulgaris* (Linnaeus, 1758). Недостатньо досліджений вид. Населяє мішані ліси, луки, сади. Сезон розмноження проводить в різноманітних водоймах, в т.ч. і сильно забруднених у великих населених пунктах. Знайдений в Старогутському лісовому масиві на болотистій луці між 100 і 119 кварталами та у м. Середина-Буда. Вид потребує подальшого дослідження в регіоні.

РЯД БЕЗХВОСТІ АМФІБІЇ – ANURA
Родина ропухові – Bufonidae
Рід ропуха – *Bufo* Laurenti, 1768

3. Ропуха зелена – *Bufo viridis* Laurenti, 1768. БРК (II). Звичайний вид парку та прилеглих регіонів, який має низьку чисельність. Оселяється на луках, пасовищах, полях, городах. Має потяг до населених пунктів (м. Середина-Буда, с. Стара Гута, с. Василівка, с. Очкине, смт. Зноб-Новгородське). Розмножується в заплавах, водоймах, ставках, озерах, канавах, очисних та тимчасових водоймах, де, як правило, тримається мілини. Перша зустріч зафіксована 03.04.2000 р. (м. Середина-Буда); початок розмноження – 13.04.2002 р. та 21.04.2003 р. (смт. Зноб-

Новгородське); відкладання ікри – 30.04.2003 р. (сmt. Зноб-Новгородське). Міграція цьоголітньої молоді від водойми в околицях центральної садиби НПП в м. Середина-Буда відмічена 14.06.2000 р.

4. Ропуха сіра – *Bufo bufo* (Linnaeus, 1768). Звичайний вид парку та прилеглих регіонів, який має низьку чисельність. Зустрічається в сосняках злакових, сосново-березових, сосново-березово-дубових, березняках, дібровах, кленових лісах, вільшняках, в городах, на заплавах луках. На території НПП розмножується тільки в заплавах водоймах або у водоймах з проточною водою, джерелами (що відрізняється від літературних даних). Чисельність в наземний період життя становить: 3,33-6,67 ос/га в мішаних лісах з перевагою листяних порід; 4-5 ос/га – в чистих сосняках та сосняках з домішкою берези. У місцях розмноження можуть бути скупчення до 250 ос/га, а при розселенні цьоголітньої молоді – більше 600 ос/га. Початок розмноження – 11.04.2002 р. та 22.04.2003 р. (м. Середина-Буда), 21.04.2004 р. (окол. с. Очкине); вихід пуголовків – 27.04.2002 р. (окол. с. Василівка); поява цьоголітньої молоді – 15.06.2003 р. (урочище "Острів"); остання зустріч – 04.10.2003 р. (окол. с. Боровичі).

Родина дискоязычні – Discoglossidae

Рід кумка – *Bombina* Oken, 1816

5. Кумка звичайна – *Bombina bombina* (Linnaeus, 1761). МСОП, БРК (II). Нечисленний, місцями рідкісний в парку вид. Зустрічається в заплавах водоймах (найвища чисельність), по берегах річок, в заболочених вільшняках, невеликих озерах, ставках, калюжах, в т.ч. в населених пунктах. В Старогутській частині парку знайдена тільки на околиці с. Стара Гута. В заплаві Десни розповсюджена більш рівномірно. Відмічена в долині р. Сви́га, окол. сс. Боровичі, Очкине, Нововасилівка. Початок розмноження зафіксований 15.04.2002 р. (окол. с. Стара Гута), 18.04.2004 р. (окол. с. Очкине); перші кладки знайдені 28.04.2002 р. (окол. с. Стара Гута). Останні активні кумки спостерігались 09.10.2001 р. в заплаві р. Сви́га та 04.10.2003 р. в окол. с. Боровичі.

Родина часничниці – Pelobatidae

Рід часничниця – *Pelobates* Wagler, 1830

6. Часничниця – *Pelobates fuscus* (Laurenti, 1768). БРК (II). Звичайний вид, більш розповсюджений в Придеснянській частині парку. Зустрічається в сосняках злакових, сосново-березово-ліщинових (найбільша щільність для природних

біотопів), сосново-березових, сосново-дубово-кленових, дубово-ясеневих; на заплавах, луках, полях, городах (найбільша відмічена чисельність), в садах. Щільність у мішаних лісах становить біля 5,6 ос/га. Розмножується в невеликих заплавах, водоймах, канавах, ставках, очисних та тимчасових водоймах. Перша зустріч зафіксована 07.04.2000 р. (Старогутський лісовий масив); початок розмноження – 15.04.2002 р. (окол. с. Боровичі) та 22.04.2003 р. (м. Середина-Буда); перші кладки – 18.04.2002 р. та 27.04.2003 р. (окол. с. Боровичі); поява пугловок – 04.05.2003 р. (окол. с. Боровичі); спостереження останніх особин – 04.10.2003 р. (окол. с. Боровичі).

Родина квакшеві – Hylidae

Рід квакша – *Hyla Laurenti, 1768*

7. Квакша – *Hyla arborea* (Linnaeus, 1758). МСОП, БРК (II). Рідкісний вид парку. Поодинокі знахідки у регіоні пояснюються близькістю північно-східної межі ареалу цього виду. Знайдена тільки в околицях сіл Боровичі, Очкине, Журавка та в м. Середина-Буда. В Старогутській частині квакшу в 1971 р. знаходили В.І. Ведмедеря та О.В. Перець (в Музеї природи Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна зберігається 6 особин цього виду). Нами в 2000-2004 рр. там квакша не виявлена. Схожа ситуація склалася в сусідньому заповіднику "Брянський ліс", де вид в 1986 р. був відмічений І.П. Шпіленком (особисте повідомлення) на р. Нерусса, а нами та іншими дослідниками пізніше вже не знайдений. Скоріше за все, у досліджуваному регіоні спостерігається процес скорочення ареалу квакші. Початок розмноження зафіксований 16.04.2002 р., 02.05.2003 р.; остання зустріч – 04.10.2003 р. (окол. с. Боровичі).

Родина жабоподібні – Ranidae

Рід жаба – *Rana Linnaeus, 1758*

8. Жаба гостроморда – *Rana arvalis* Nilsson, 1842. БРК (II), Численний вид, що домінує практично по всій території парку і в прилеглих регіонах. Знайдена практично в усіх категоріях обстежених природних біотопів. Зустрічається також в населених пунктах. Чисельність може коливатись від 1,1 до 133,3 ос/га, а на деяких невеликих ділянках лук і вільшняків – від 250 до 1000 ос/га (переважно, за рахунок одно-дворічних особин). В середньому, чисельність в парку становить 60,5 ос/га. Початок розмноження зафіксований 22.04.2003 р. (м. Середина-Буда); перші кладки – 07.04.2000 р. (с. Василівка) та 10.04.2001 р. (окол. с. Стара Гута); поява

пуголовків – 26.04.2001 р., 25.04.2002 р. (Старогутський лісовий масив) та 01.05.2003 р. (сmt. Зноб-Новгородське). Кількість ікринок у кладках від 203 до 762, середнє 529 (по 19 кладкам з Старогутської частини). Середній вихід пуголовків з кладок – 89% (за 2001 рік – 91%, за 2002 рік – 87%). У більш ранніх кладках, за рахунок весняних заморозків, відмічений нижчий відсоток виживання (78% проти 94% в більш пізніх). Поява першого молодняку зафіксована 15.06.2003 р. (урочище "Острів"); останні зустрічі – 09.10.2001 р. (окол. с. Боровичі). В 2002 – 2003 рр. відбулося катастрофічне зниження чисельності цього виду в регіоні досліджень. У більшості біотопів, де раніше гостроморда жаба була численною, вона майже зникла, зустрічались лише поодинокі особини (околиці сс. Стара Гута, Очкине, Боровичі, Красноярське тощо). Вірогідно, це пов'язане з сильною посухою літом 2002 і весною 2003 років. В 2005-2006 рр. дослідження виду в парку не проводились.

9. Жаба трав'яна – *Rana temporaria* Linnaeus, 1758. Населяє вологі листяні ліси, мокрі луки, болота та береги річок. У той час, як у Російській Федерації та Білорусі ця жаба є співдомінантом з гостромордою, в Чернігівській і Сумській областях вона рідкісна і нечисленна. У Деснянсько-Старогутському НПП цей вид є звичайним лише в північних кварталах. Зустрічається також по берегах рр. Десна, Уличка, Сви́га. Чисельність на луках вздовж річок становить 10-33,3 ос/га, а на окремих невеликих ділянках вільшняків може доходити до 666,7 ос/га (переважно за рахунок одно-дволітніх особин). Перші зустрічі зафіксовані 13.03.2002 р. (заплава Десни); вихід пуголовків – 22.04.2002 р. (с. Василівка); вихід цьогорічної молоді – 09.06.2001 р. (заплава Десни).

Зелені жаби – *Rana esculenta* complex

10. Жаба ставкова – *Rana lessonae* Camerano, 1882.
11. Жаба озерна – *Rana ridibunda* Pallas, 1771.
12. Жаба їстівна – *Rana kl. esculenta* Linnaeus, 1758.

У регіоні виявлено існування всіх форм зелених жаб, що доведено С.М. Літвінчуком (ЦІН РАН) методом проточної ДНК-цитометрії. Їстівна жаба є найбільш розповсюдженою у водних біотопах парку (чисельність до 3 ос/100 м берега). Частіше за все, їстівна жаба відмічається зі ставковою (чисельність до 30 ос/100 м берега), рідше – з озерною (чисельність от 0,05 до 43 ос/100 м берега). Дуже рідко вони зустрічаються всі разом. Окрім того, не знайдено жодного чистого угруповання тільки ставкової жаби. По території парку комплекси зелених жаб

розповсюджені наступним чином: жаба озерна – р. Знобівка та Знобівське озеро; озерна + їстівна – р. Десна з старицями; ставкова + їстівна – Старогутська частина, окол. с. Нововасилівка і водойми лісових ділянок. Усі три таксони в значній кількості знайдені в заплаві р. Свига, хоча біотопи їх мають окремі відмінності (озерна тримається ближче ріки, їстівна та ставкова живе в заплаві). Початок розмноження для них відмічений 29.04.2003 р. Для ставкової жаби в Старогутській частині перші зустрічі зафіксовані 05.04.2000 р. та 13.04.2002 р.; початок розмноження – 28.04.2000 р.; поява пуголовків – 10.05.2001 р. Останні озерні жаби зафіксовані 09.10.2001 р. (окол. с. Боровичі).

КЛАС ПЛАЗУНИ – REPTILIA

РЯД ЛУСКАТИ – SQUAMATA

Родина ящірки – Lacertidae

Рід ящірка – *Lacerta* Linnaeus, 1758

1. Ящірка прудка – *Lacerta agilis* Linnaeus, 1758. БРК (II). Численний вид регіону, який на багатьох ділянках є домінуючим серед плазунів. В лісах (сосново-суничних, сосново-злакових, сосново-березових, сосново-широколистяних) віддає перевагу узліссям, галявинам та лісовим трав'яним дорогам. У розріджених листяних масивах (діброви, березняки) зустрічається по всьому лісу. Звичайна на різнотравних і торф'янистих луках, на вирубках (найбільша щільність), по берегах водойм. Чисельність від 16,7 до 100,0 ос/га, в середньому – 48,4 ос/га. Щільність цьогорічної молоді на узліссі сосново-дубового лісу – до 400 ос/га. Перші зустрічі в Старогутській частині парку відмічені 13.04.2002 р. та 23.04.2004 р.
2. Ящірка живородна – *Lacerta vivipara* Jacquin, 1787. Звичайний вид, що має невисоку чисельність. Зустрічається на вологих ділянках лісів, на болотах, мокрих і заболочених луках, по берегам річок. Більш звичайна для Старогутського лісового масиву. Щільність дорослих особин складає 6,7- 13,3 ос/га. Меланіст живородної ящірки був знайдений нами на березі стариці біля мисливсько-риболовної бази «Деснянка» у серпні 2002 р. Перші зустрічі виду в Старогутській частині відмічені 07.04.2000 р. та 12.04.2002 р.

Родина веретільниці – Anguidae

Рід веретільниця – *Anguis* Linnaeus, 1758

3. Веретільниця ламка – *Anguis fragilis* Linnaeus, 1758. Нечисленний, місцями рідкісний вид. Мешкає в сосняках злаково-зеленомохових, злакових, чорницево-

зеленомохових, на луках біля Десни. Більш характерна для Старогутського лісового масиву, де часто тримається на просіках. Перші зустрічі виду зафіксовані 21.04.2001 р. та 13.04.2002 р. У червні 2000 р. веретільниці неодноразово відмічались в гніздах канюка звичайного *Buteo buteo*, як корм для пташенят. У Придеснянській частині веретільниця поки-що знайдена тільки в урочищі «Очкинська дача».

Родина вужеві – Colubridae

Рід мідянка – *Coronella* Laurenti, 1768

4. Мідянка – *Coronella austriaca* Laurenti, 1768. ЧКУ, БРК (II). Дуже рідкісний вид. За повідомленням В.І. Ведмедері, в 1975 році знайдено рештки мідянки на території сучасного парку (в друці). За непідтвердженими даними, у 1990-х роках окремі особини спостерігались в Придеснянській частині в урочищах "Очкинська дача" і "Мерзлик" (Клестов та ін., 1998). В останні п'ять років не відмічалась. Схожа ситуація склалася з мідянкою у сусідній Брянської області РФ, де в останні десятиріччя вона була достовірно зафіксована всього кілька разів, в т.ч. на лівобережжі Десни в Трубчевському р-ні (Красная книга ..., 2004). Оселяється на узліссях, галявинах, вирубках, піщаних дюнах з ділянками лісу. Уникає вологих місць. Вид потребує спеціальних досліджень у регіоні.

Рід вуж – *Natrix* Laurenti, 1768

5. Вуж звичайний – *Natrix natrix* (Linnaeus, 1758). Звичайний, місцями численний вид. Більш характерний для заплави Десни. Найчастіше зустрічається по берегах водойм або заболочених вільшняків, хоча відмічався і в лісах на значному віддаленні від води. Чисельність коливається від 8,3 до 50 ос/га, в середньому – 8,9 ос/га. Перші зустрічі зафіксовані 19.04.2001 р. та 23.04.2004 р. (Старогутський лісовий масив); парування – 17.04.2002 р. (окол. с. Боровичі); остання знахідка – 09.10.2001 р. (окол. с. Боровичі).

Родина гадюкові – Viperidae

Рід гадюка – *Vipera* Laurenti, 1768

6. Гадюка звичайна – *Vipera berus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, місцями звичайний вид. Зустрічається в сосняках чорницевого, злакового, березового, на узліссях, заболочених луках, болотах. У Старогутській частині парку відмічена в придатних біотопах практично повсюдно; у Придеснянській – тільки в урочищі «Очкинська

дача». Досить значна частина особин є чорними. Перші зустрічі зафіксовані 20.04.2001 р., 28.03.2002 р. та 03.04.2003 р.

РЯД ЧЕРЕПАХИ – TESTUDINES

Родина прісноводні черепахи – Emydidae

Рід болотяна черепаха – *Emys Duméril, 1806*

7. Черепаха болотяна – *Emys orbicularis* (Linnaeus, 1758). МСОП, БРК (II). Дуже рідкісний вид, мешкання якого в парку тільки передбачається. Оскільки північніше (Брянська область РФ) проходить межа ареалу виду, черепаха в регіоні розповсюджена спорадично. Поки-що знайдена тільки в м. Середина-Буда та околицях. Мешкає в річках, заплавних водоймах, старицях, озерах, каналах тощо. Нерідко оселяється в ставках населених пунктів. Вид потребує спеціального дослідження в парку та охорони.

КЛАС ПТАХИ – AVES

РЯД ГАГАРОПОДІБНІ – GAVIIFORMES

Родина гагарові – Gaviidae

Рід гагара – *Gavia J.R. Forster, 1788*

1. Гагара чорновола – *Gavia arctica* (Pontoppidan, 1763). БНК, БРК (II). Рідкісний пролітний вид. Найближчі місця гніздування розташовані в Білоруському Поліссі. Восени не кожного року зустрічається на ставу в смт. Зноб-Новгородське; останній раз чотири особини зафіксовані 24.10.2006 р. Весною одна особина відмічена 8.10.2003 р. на руслі Десни в окол. мисливсько-риболовної бази «Боровичанка».

РЯД НОРЦЕПОДІБНІ – PODICIPEDIFORMES

Родина норцеві – Podicipedidae

Рід норець – *Podiceps Latham, 1787*

2. Норець малий – *Podiceps ruficollis* (Pallas, 1764). БРК (II). Рідкісний гніздовий птах. У регіоні парку проходить північно-східна межа ареалу виду в Євразії. Оселяється окремими парами або невеликими колоніями на неглибоких водоймах з вищою водною рослинністю та невеликими плесами. Гніздиться на вододільному озері в окол. с. Червоне, де 11.06.2005 р. спостерігалися дорослий і молодий птахи. Також, гнізда цього виду В.Т. Афанасьєв (1998) знаходив на ставу в с. Уралове. Осіння міграція на водосховищі в смт. Зноб-Новгородське відмічена: 30.11.2000 р. – 1 ос., 02.12.2000 р. – 2 ос., 24.09.2001 р. – 1 ос.

3. Норець чорноший – *Podiceps nigricollis* C.L. Brehm, 1831. БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється розрідженими колоніями на мілководних водоймах з стоячою або слабо проточною водою і заростями вищої водної рослинності. На гніздуванні знайдений на заболочених торфозабудовах в окол. с. Василівське. У 2003 р. тут оселялось 15-20 пар; у 2005 р. – 35 пар. В 2005 р. норці розміщувались у двох колоніях по 13 і 20 гнізд разом з крячком білощоком; 2 кладки знайдені окремо. Гнізда (n=27) містили в одному випадку 6 яєць, в 4-х – 5, в 9-х – 4, в 7-ми – 3, в 5-ти – 2, в 1-му – 1 яйце. Під час осінньої міграції 2 особини спостерігались 19.09.2004 р. на ставу м. Середина-Буда.
4. Норець сірощокий – *Podiceps grisegena* (Boddaert, 1783). БНК, БРК (II). Рідкісний залітний вид. Загалом, в Сумському Поліссі відмічений на гніздуванні всього два рази в 1970-х рр. в Шосткінському і Ямпільському р-нах (Афанасьєв, 1998). У регіоні парку одну особину сірощогого норця відмічено 24.09.2001 р. на ставу смт. Зноб-Новгородське.
5. Норець великий – *Podiceps cristatus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється окремими парами на зарослих вищою водяною рослинністю озерах з досить великими плесами. Перші птахи з'являються, в середньому, 5 квітня (11.04.2001, 2.04.2002, 12.04.2003, 31.03.2004 рр.). На міграціях нечисленний. Весною найбільша група складала 20 особин. Чисельність на гніздуванні на заболочених торфозабудовах в окол. с. Василівське становить 5 пар; на ставу смт. Зноб-Новгородське – 1-2 пари. Поява першого виводку спостерігалась 16 червня 2003 р. Осіння міграція проходить в жовтні-листопаді вздовж русла Десни (найбільша група – 5 особин 09.10.2001 р. в окол. с. Боровичі). Останнє спостереження – 19.11.2000 р.

РЯД ВЕСЛОНОГІ – PELECANIFORMES

Родина пеліканові – Pelicanidae

Рід пелікан – *Pelecanus* Linnaeus, 1758

6. Пелікан рожевий – *Pelecanus onocrotalus* Linnaeus, 1758. ЧКУ, БНК, БРК (II). Випадково залітний вид. Найближчі місця гніздування розташовані в гирлі Дунаю Одеської області. В регіоні парку одну особину здобуто в 1970-х роках на Десні в окол. с. Рогівка Новгород-Сіверського району Чернігівської області. Опудало цього птаха зберігається в краєзнавчому музеї в м. Новгород-Сіверський.

Родина бакланові – Phalacrocoracidae

Рід баклан – *Phalacrocorax* Brisson, 1760

7. Баклан великий – *Phalacrocorax carbo* (Linnaeus, 1758). Рідкісний пролітний вид. Відмічається на весінньому прольоті вздовж русла Десни: 04.04.2001 – 1 особина; 18.04.2001 – 1 особина; 28.04.2003 р. – 1 особина; 29.03.2004 р. – 3 особини; 31.03.2004 р. – 1 особина; 06.04.2005 р. – 1 особина; 05.05.2005 р. – 6 особин. В другій половині ХХ ст. в Україні спостерігається досить швидкий процес розселення виду з Азово-Чорноморського узбережжя на північ по водосховищах Дніпровського каскаду та головних лівобережних притоках Дніпра. Найближче місце поселення великого баклану (10 гнізд) знайдене 28.07.2005 р. на острові між старим і новим руслами Десни в окол. с. Ленків Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської області (Мерзликин и др., 2005), що знаходиться в 15 км нижче по течії від південно-західної границі парку. Не виключена можливість появи цього птаха на гніздуванні у межах Деснянсько-Старогутського НПП.

РЯД ЛЕЛЕКОПОДІБНІ – CICONIIFORMES

Родина чаплеві – Ardeidae

Рід бугай – *Botaurus* Stephens, 1819

8. Бугай – *Botaurus stellaris* (Linnaeus, 1758). БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на старицях у заплаві Десни; ставках, що заросли очеретом та рогозом. Перші птахи з'являються, в середньому, 6 квітня (07.04.2001, 17.03.2002, 19.04.2003, 04.04.2004, 12.04.2005 рр.). У межах парку гніздиться біля 7-10 пар. На прилеглих територіях вид зустрічається на заболочених торфозробках в окол. с. Василівське (2-3 пари). Також, в репродуктивний період токування самців бугая зареєстровані в м. Середина-Буда, смт. Зноб-Новгородське та поблизу сс. Боровичі, Журавка, Очкине, Нововасилівка, Червоне, Любахово, Кренидівка, Кустіно, Стягайлівка, Білоусівка, Рожковичі. Остання зустріч відмічена на ставу в смт. Зноб-Новгородське 21.10.2000 р.

Рід бугайчик – *Ixobrychus* Billberg, 1828

9. Бугайчик – *Ixobrychus minitus* (Linnaeus, 1766). БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Населяє заплави Десни та її приток, озера, болота, де є щільні зарості вищої водної рослинності та заболочені чагарники. Самці цього виду відмічені на ставу в смт. Зноб-Новгородське 17.05.2002 та 21.06.2001 рр. Гнізда робить в заростях шелюги або на заломках очерету. Відомий цікавий випадок

знахідки кладки бугайчика (22.05.1991 – 1 яйце) під основою гнізда великої білої чаплі в окол. с. Ленків Новгород-Сіверського р-ну (Афанасьєв, 1998).

Рід біла чапля – *Egretta T. Forster, 1817*

10. Чапля велика біла – *Egretta alba* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БНК, БРК (II). Нечисленний пролітний і літуючий вид. Перші птахи з'являються, в середньому, 31 березня (30.03.2001, 18.03.2002, 11.04.2003, 02.04.2005 рр.). Під час весняної міграції щорічно зустрічається на Десні. Так, під час міграцій в 2001 р. було відмічено 27 особин; в 2002 р. – 9 особин; в 2005 р. – 11 особин. Протягом травня-вересня зустрічається в регіоні у заплаві Десни, на заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське та на ставу смт. Зноб-Новгородське. Найчастіше спостерігаються одиночні, рідше – 2-4 особини. В окол. с. Василівське відмічене скупчення 10, 15, 29 особин (25.06.2005 р.). Відлітає, в середньому, 18 вересня (24.09.2001, 28.09.2003, 05.09.2004, 17.09.2005 рр.). З другої половини ХХ ст. спостерігається процес розселення виду з регіону Азово-Чорноморського узбережжя на північ по водосховищах Дніпровського каскаду та головних лівобережних притоках Дніпра. Найближче поселення великої білої чаплі існує нижче по течії Десни, біля 15 км від південно-західного кордону парку. Птахи, починаючи з 1986 р., у кількості 3-8 пар гніздяться на вербових кущах по центру колонії сірої чаплі, яка розташована в окол. с. Ленків Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл. (Афанасьєв, 1998). Вище по течії Десни, великі білі чаплі (біля 10 пар) з 1994 р. гніздяться у низинах р. Нерусси Трубчевського р-ну Брянській обл. РФ (Красная книга ..., 2004).

Рід чапля – *Ardea Linnaeus, 1758*

11. Чапля сіра – *Ardea cinerea* Linnaeus, 1758. Досить рідкісний гніздовий вид. Оселяється колоніями в заплавах річок та на водорозділах. Перші птахи з'являються, в середньому, 21 березня (26.03.2001, 17.03.2002, 25.03.2004, 16.03.2005 рр.). Під час спостережень за весняною міграцією у 2000 р. (5-11 квітня) було відмічено – 98 особин. Весною 2001 р. за день пролітало в середньому 15 особин. У 2002 р. відмітили 244 особини, у 2005 р. – 144 особини. В околицях парку існує єдина колонія виду у с. Велика Берізка Середино-Будського району. Птахи гніздяться на вікових соснах у сільському парку (біля 20 гнізд) і літають здобувати їжу на Десну на відстань майже 30 км. Протягом репродуктивного періоду птахи зустрічаються в заплаві Десни зі щільністю 2,0 ос./км². Відлітають

чаплі, в середньому, 22 жовтня (14.10.2001, 05.11.2003, 02.10.2004, 06.11.2005 рр.). Нижче по течії Десни поселення сірої чаплі (1992 р. – 140 гнізд) відомо в окол. с. Леньків Новгород-Сіверському району Чернігівської області (Афанасьєв, 1998); вище – в заплаві р. Неруссі Трубчевського району Брянської області РФ (Косенко, Лозов, 1999). Цікаво, що велика колонія виду (400 гнізд) існувала в старому сосняку в окол. с. Бірино Новгород-Сіверського р-ну і розпалась в 1983 р. після посилення фактору неспокою (рубки лісу). За припущенням В.Т. Афанасьєва (1998), птахи після розпаду цієї колонії утворили три нові поселення, в т.ч. і біля с. Леньків.

12. Чапля руда – *Ardea purpurea* Linnaeus, 1766. БНК, БРК (II). Випадково залітний вид. В басейні Десни найближчі місця гніздування рудої чаплі розташовані в заплаві р. Сейм Сумської області (Книш, Сыпко, 1997). У межах парку одна особина спостерігалась 15 серпня та 05 вересня 2003 р. на р. Знобівка біля впадіння в Десну.

Родина лелекові – Ciconiidae

Рід лелека – *Ciconia* Brisson, 1760

13. Лелека білий – *Ciconia ciconia* (Linnaeus, 1758). БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється головним чином в населених пунктах. Перші птахи прилітають, в середньому, 25 березня (23.03.2001, 17.03.2002, 03.04.2003, 27.03.2004, 25.03.2005 рр.). У парку відомо 2 гнізда, одне на опорі ЛЕП в заплаві Десни, друге на водонапірній башті в с. Нововасилівка. На прилеглих територіях гніздиться в наступних населених пунктах та їх околицях: м. Середина-Буда, смт. Зноб-Новгородське (7), с. Боровичі, с. Журавка (2), с. Очкине (3), с. Червоне, с. Любахово, с. Кренидівка (2), с. Кустіно (1), с. Стягайлівка (2), с. Василівка (1), с. Рожковичі. Скупчення холостих лелек спостерігались 09.06.2003 р. (32 особини) і 13.06.2003 р. (80 особин) на заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське, а також в заплаві Десни поблизу с. Нововасилівка (50 особин). Остання зустріч, в середньому, 29 вересня (01.09.2003, 30.08.2004, 26.08.2005 рр.).
14. Лелека чорний – *Ciconia nigra* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, СІТЕС, БНК, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється окремими парами на ділянках старих лісових масивів у річкових долинах. Перші птахи прилітають, в середньому, 2 квітня (08.04.2000, 28.03.2001, 04.04.2003, 26.03.2004, 06.04.2005 рр.). На прилеглих до парку територіях гніздяться 5 пар, які відвідують угіддя парку під час годівлі. Так, в Старогутській ділянці НПП пара птахів регулярно зустрічається на сіножатях в

окол. с. Улиця. Гніздо ймовірно знаходиться на сусідній території РФ, спостереження за яким на протязі 10 років вів В.Т. Афанасьєв (1992). В соснових лісах надзаплавної тераси Десни (Очкинське лісництво) знайдені жилі гнізда в ур. “Радгоспний бір” (травень 2002 р., гніздо на сосні, 3 яйця) та ур. “Очкинська дача” (2005-2006 рр.). У репродуктивний період птахи відмічені також поблизу урочищ “Острів” та “Нововасилівське”. В заплаві Десни та на прилеглих заболочених торфорозробках, що поблизу с. Василівське, в червні 2003 р. тримались 14 холостих особин. Остання зустріч – 26.08.2005 р.

РЯД ГУСЕПОДІБНІ – ANSERIFORMES

Родина качині – Anatidae

Під чорна казарка – *Branta Scopoli*, 1769

15. Казарка канадська – *Branta canadensis* (Linnaeus, 1758). БНК. Випадково залітний вид. Причиною появи цих птахів у східноєвропейських країнах в останні десятиліття стало розширення гніздового ареалу у Західній Європі (Велика Британія, Скандинавія, Німеччина тощо) (Kirby, Sjoberg, 1997). В Україні до цього часу було відомо тільки 2 візуальні непідтверджені випадки спостереження канадських казарок у 1998 р. у Волинській та Харківській областях обл. (Каталог орнітофауни ..., 1993; Гудина, 2000). Окрім цього, канадські казарки у невеликій кількості виводились у зоопарку біосферного заповідника «Асканія-Нова», де молодняк досить часто залишали з цілими крилами з метою створення льотного угруповання (Треус, 1968). Перший випадок достовірної фіксації виду в Україні відноситься до регіону Деснянсько-Старогутського НПП. 5 квітня 2002 р. самка з розвиненими фолікулами була добута в заплаві р. Десна в окол. с. Очкине з зграї великих білолобих гусок *Anser albifrons*. Морфометричні показники і особливості забарвлення оперення птаха (Cramp eds., 1977) дозволяють припустити його відношення до східно-канадського підвиду *B. c. canadensis* (L., 1758). Опудало зберігається на мисливсько-риболовній базі «Деснянка» Деснянсько-Старогутського НПП.
16. Казарка білощока – *Branta leucopsis* (Bechstein, 1803). БНК. Випадково залітний вид. Раніше не відмічена, як у межах Новгород-Сіверського Полісся, так і на прилеглих територіях Брянської області РФ. Гніздяться ці птахи на крайній півночі Європи, а зимують в прибалтійському регіоні. Міграції виду проходять вузьким біломоро-балтійським «коридором». Існує припущення, що окремі екземпляри білощокої казарки можуть бути втягнуті пролітними зграями гусей інших видів

(Кишинський, 1979), чим і пояснюються їх зальоти далеко за межі ареалу, в т.ч. і на територію України. Дві особини цього виду спостерігались О.М. Федуні (особисте повідомлення) 3 квітня 2007 р. на Десні в окол. мисливсько-риболовної бази «Боровичанка». Птахи летіли в північному напрямку у невеликій зграї (біля 20 особин) великої білолобої гуски *Anser albifrons*, що може підтвердити версію А.А. Кишинського.

Під гуска – *Anser Brisson*, 1760

17. Гуска сіра – *Anser anser* (Linnaeus, 1758). БНК. Численний пролітний, ймовірно гніздовий вид. Перші птахи прилітають, в середньому, 15 березня (09.03.2001, 06.03.2002, 29.03.2003, 01.03.2004, 29.03.2005 рр.). Під час спеціальних спостережень у 2005 р. на Десні, за 7 днів (2-8 квітня) пролетіло 1369 особин. Пара сірої гуски зустрінуто 19 травня 2001 р. на зарослій стариці між сс. Мурав'ї і Камінь правобережної заплави Десни. Окрім цього, одиночна особина відмічена В.Т. Афанасьєвим (1998) 11 червня 1979 р. на Десні у Середина-Будському р-ні. У сусідньому Трубчевському р-ні Брянської області РФ також відомі зустрічі птахів у репродуктивний період в 1990-2000-х рр. (Красная книга ..., 2004). Осіння міграція сірої гуски у регіоні парку не виражена; остання зустріч – 30.11.2005 р.
18. Гуска велика білолоба – *Anser albifrons* (Scopoli, 1769). БНК. Численний пролітний вид. Гніздиться в тундровій зоні Євразії. Перші птахи зустрінуті 22.03.04 та 04.04.03 рр. Під час спеціальних спостережень за весняною міграцією на Десні в 2002 р., за 28 днів відмічено 21063 особин; за 6 днів 2005 р. – 3393 особини. Під час весняної міграції ці гуси зупиняються в заплаві Десни на відпочинок. У районі с. Нововасилівка зупиняється 5-10 тис., с. Очкине – 2-3 тис., с. Боровичі – 0,5-1 тис. Остання зустріч – 19.10.2003 р.
19. Гуска мала білолоба – *Anser erythropus* (Linnaeus, 1758). МСОП, БНК, БРК (II). Рідкісний пролітний вид. Гніздиться в тундровій зоні Євразії. Єдине достовірне спостереження виду в НПП відбулось 15.04.2004 р. у заплаві Десни. Зграя з 14 особин пролетіли на висоті 10 м в північному напрямку, подаючи голос. Через територію сусідньої Брянської області щорічно пролітає не більше 300-1000 особин (Красная книга ..., 2004), значна частина яких весною відмічається у заплаві Десни.
20. Гуменник – *Anser fabalis* (Latham, 1787). БНК. Нечисленний пролітний вид. Гніздиться на півночі Європи, у Сибіру, на Далекому Сході, у північному Казахстані. В регіоні НПП «Деснянсько-Старогутський» щороку весною пролітає біля 1 тис. особин.

Рід лебідь – *Cygnus* Bechstein, 1803

21. Лебідь-шипун – *Cygnus olor* (Gmelin, 1789). БНК. Досить рідкісний пролітний вид. В останні десятиріччя на Україні спостерігається розширення ареалу у північному напрямку по долині лівобережних приток Дніпра (Gawris, 1995). Найближчі місця гніздування шипуна зараз розташовані в Трубчевському р-ні Брянської обл. РФ (Красная книга..., 2004). У регіоні НПП «Деснянсько-Старогутський» перші пролітні птахи з'являються, в середньому, 5 квітня (07.04.2003, 30.03.2004, 08.04.2005 рр.). Щороку лебеді зустрічаються під час весняної та осінньої міграції на Десні та на великих ставах смт. Зноб-Новгородське, м. Середина-Буда, с. Рожковичі. Остання зустріч (2 особини) відбулась на ставку в с. Стара Гута 28.09.2004 р.
22. Лебідь-кликун – *Cygnus cygnus* (Linnaeus, 1758). БНК, БРК (II). Рідкісний пролітний вид. Розповсюджений в північній частині Євразії від Скандинавії до Охотського моря. Найближче місце гніздування відмічене в Красногорському р-ні Брянської обл. РФ (Красная книга..., 2004). У регіоні НПП «Деснянсько-Старогутський» більшість спостережень зроблено під час весінніх міграцій на Десні в окол. мисливсько-риболовної бази «Боровичанка»: 5.04.2000 р. (1 особина); 9.04.2000 р. (2 особини); 25.03.2007 р. (1 особина); 3.04.2007 р. (2 особини). Восени відома всього одна зустріч 18.10.2000 р. між сс. Стягайлівка і Улиця (3 птахи летіли в південному напрямку).

Рід качка – *Anas* Linnaeus, 1758

23. Крижень – *Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758. БНК. Звичайний гніздовий вид. Оселяється на водоймах з стоячою або слабопроточною водою і заростями вищої водної рослинності. На міграціях численний. Весною долиною Десни пролітає 2-3 тис. птахів. У гніздовий період зустрічається в заплаві Десни із щільністю 11 ос./км²; в Старогутській ділянці – 0,62 ос./км². Гнізда знайдені в заплавах річок Десни та Знобівки. На заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське протягом червня-липня зустрічаються птахи (100-150 ос.), що не розмножується. В зимовий період крижні тримаються незамерзаючих ділянок р. Уличка, де зустрічаються із щільністю 4,5 ос./км².
24. Чирок-свистунець – *Anas crecca* Linnaeus, 1758. СИТЕС, БНК. Досить рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню на заболочених лісових водоймах. Перші птахи з'являються, в середньому, 31 березня (26.03.2001, 19.03.2002, 04.04.2004,

- 14.04.2005 рр.). Весною пролітає біля 200 особин. В гніздовий період щільність у Старогутській ділянці становить 0,46 ос./км². Самка і 6 пухових пташенят були зустрінуті 22.05.2001 р. на обводненій ділянці болота в Старогутському лісовому масиві. Протягом червня холості птахи тримаються на ставу смт. Зноб-Новгородське (5-10 ос.) та на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське (5-10 ос.). Остання зустріч – 12.10.2003 р.
25. Нерозень – *Anas strepera* Linnaeus, 1758. БНК. Ймовірно гніздовий вид. Оселяється на різних типах мілководних водойм, зарослих вищою водною рослинністю. Один самець і дві самки спостерігались 25 червня 2005 р. на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське.
26. Свищ – *Anas penelope* Linnaeus, 1758. СИТЕС, БНК. Рідкісний гніздовий вид. Через регіон парку проходить південно-західна межа ареалу свища в Євразії і тут знаходиться єдиний достовірно відоме місце його гніздування в Україні. Оселяється ця качка на водоймах з стоячою або слабопротоочною водою з окремими плесами і заростями вищої водної рослинності. Перші птахи з'являються, в середньому, 23 березня (16.03.2001, 12.03.2002, 31.03.2003, 22.03.2004, 04.04.2005 рр.). Пік прольоту припадає на кінець березня – початок квітня, коли за день відмічається біля 1 тис. особин. Загалом, під час весняної міграції пролітає біля 10 тис., осінньої – 1 тис. особин. Гніздиться поблизу сс. Очкине та Боровичі (Афанасьєв, 1998). Поблизу урочища “Очкинська дача” виводки відмічено в 1996 та 1997 рр. (Клестов та інш., 1998). У липні 2003 р. виводок свища спостерігався на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське. Там-же, окремі особини цього виду були здобуті під час відкриття мисливського сезону на початку серпня 2003 р.
27. Шилохвіст – *Anas acuta* Linnaeus, 1758. СИТЕС, БНК. Рідкісний гніздовий вид. Оселяється на озерах та старицях заплави Десни з щільною вищою водною рослинністю; рідше – на заболочених луках. Перші птахи з'являються, в середньому, 29 березня (17.03.2002, 04.04.2003, 31.03.2004, 04.04.2005 рр.). Весною пролітає біля 1 тис. особин. Гніздо було виявлене В.Т. Афанасьєвим (1998) поблизу с. Боровичі 11.06.1973 р. – кладка із 9 ненасиджених яєць. Остання зустріч – 09.10.2003 р.
28. Чирок-тріскунець – *Anas querquedula* Linnaeus, 1758. СИТЕС, БНК. Звичайний гніздовий вид. Оселяється на сирих луках біля річок, стариць, меліоративних каналів. Перші птахи з'являються, в середньому, 29 березня (01.04.2001, 17.03.2002, 31.03.2003, 31.03.2004, 04.04.2005 рр.). Під час весняної міграції пролітає 200-300 особин. В заплаві Десни в репродуктивний період зустрічається із

щільністю 2,7 ос./км²; в Старогутській ділянці – 0,1 ос./км². Гнізда знайдені біля смт. Зноб-Новгородське та на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське. Тут також літують холості птахи (100-150 особин). Остання зустріч – 11.10.2003 р.

29. Широконоска – *Anas chlypeata* Linnaeus, 1758. СІТЕС, БНК. Досить рідкісний гніздовий вид. Оселяється на зарослих мілководних водоймах долини Десни та її приток. Перші птахи з'являються, в середньому, 28 березня (31.03.2001, 18.03.2002, 27.03.2004, 07.04.2005 рр.). Весною пролітає 200-300 особин виду. Гніздо з кладкою виявлене 21.06.1963 р. в заплаві Десни поблизу с. Боровичі (Афанасьєв, 1998). Очевидно, біля п'яти пар гніздиться на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське. Також, протягом червня тут зустрічаються птахи (до 30 ос.), що не розмножується. Останні спостереження – 24.09.2001 р. та 12.10.2003 р.

Рід чернь – *Aythya* Boie, 1822

30. Чернь червоноголова – *Aythya ferina* (Linnaeus, 1758). БНК. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на озерах та старицях з зарослими очеретом або рогазом берегами. Перші птахи з'являються, в середньому, 17 квітня (19.04.2001, 29.04.2003, 03.04.2005 рр.). На весінніх міграціях численна; щорічно пролітає 2-3 тис. птахів. Гнізда (n=4) з свіжими кладками знайдені 14 та 16 червня 2003 р. на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське. Також, тут літують холості птахи (150-200 особин). Останні спостереження – 10.10.2001 р. та 12.10.2003 р.
31. Чернь чубата – *Aythya fuligula* (Linnaeus, 1758). БНК. Рідкісний гніздовий вид. У Сумському Поліссі на гніздуванні вперше з'явилась у 1978 р. (Афанасьєв, 1998) в результаті розширення ареалу в південному напрямку. В Деснянсько-Старогутському НПП оселяється на природних та штучних озерах з заростями вищої водної рослинності. Перші птахи з'являються, в середньому, 4 квітня (20.04.2001, 20.03.2002, 04.04.2003, 01.04.2004, 04.04.2005 рр.). На весінніх міграціях ця качка є численною; щорічно пролітає біля 1-1,5 тис. птахів. Гніздо, яке було знайдене 26.06.2005 р. в заплаві Десни південніше с. Очкине, було розташоване на периферії колонії мартинівих і містило 9 сильно насиджених яєць. Очевидно 2-3 пари гніздиться на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське. Тут, також, протягом червня зустрічаються літуючі птахи (до 20 ос.). Останні зустрічі – 19.11.2000 та 15.10.2002 рр.
32. Чернь морська – *Aythya marila* (Linnaeus, 1758). БНК. Дуже рідкісний пролітний вид. Гніздиться в тундровій зоні Євразії. У регіоні парку одну особину відмічено в заплаві Десни у травні 2005 р. На сусідньої території Нерудо-Деснянського Полісся

цей вид, за даними С.М. Косенка і Б.Ю. Лозова (1999), спостерігається більш регулярно, як під час весінніх, так і осінніх міграцій.

Рід гоголь – *Bucephala* Baird, 1858

33. Гоголь – *Bucephala clangula* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, БНК. Нечисленний пролітний вид. Ареал охоплює лісотундрову і тайгову зону Євразії. Перші птахи з'являються в парку, в середньому, 1 квітня (12.04.2001, 18.03.2002, 12.04.2003, 26.03.2004, 30.03.2005 рр.). На весняній міграції пролітає до 500 особин, восени до 50 особин. Останнє спостереження – 19.11.2000 р.

Рід крохаль – *Mergus* Linnaeus, 1758

34. Луток – *Mergus albellus* Linnaeus, 1758. БНК, БРК (II). Досить рідкісний пролітний вид. Гніздиться в лісовій зоні Євразії. Перші птахи у парку з'являються, в середньому, 26 березня (17.03.2001, 18.03.2002, 04.04.2003, 03.04.2004 рр.). На весняній міграції пролітає біля 50 особин. Останнє спостереження – 15.10.2000 р.
35. Крохаль довгоносий – *Mergus serrator* Linnaeus, 1758. ЧКУ, БНК. Дуже рідкісний пролітний вид. Гніздиться в лісотундровій і лісовій зоні Євразії. Самець і самка відмічені 29 березня 2002 р. над Десною в районі мисливсько-риболовної бази «Боровичанка».
36. Крохаль великий – *Mergus merganser* Linnaeus, 1758. БНК. Досить рідкісний, в окремі роки нечисленний пролітний вид. Гніздиться в лісовій зоні Євразії. Перші птахи з'являються, в середньому, 1 квітня (01.04.2002, 04.04.2004, 28.03.2005 рр.). Навесні над Десною, звичайно, пролітає біля 20 особин. В 2005 р. за період з 28.03 по 03.04 пролетіло 303 птаха цього виду.

РЯД СОКОЛОПОДІБНІ – FALCONIFORMES

Родина скопині – Pandionidae

Рід скопа – *Pandion* Savigny, 1809

37. Скопа – *Pandion haliaetus* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, СІТЕС, БРК (II). Рідкісний пролітний вид. Зараз в Україні достовірно невідомо жодного жилого гнізда скопи. В парку перші птахи з'являються, в середньому, 9 квітня (05.04.2000, 12.04.2001, 11.04.2002 рр.). Під час міграцій пролітає біля 5 особин. Гніздо виду існувало в 1990-1996 р. в урочищі “Острів”, поблизу с. Нововасилівка (Афанасьєв, 1998), де скопи успішно гніздились до 1994 р. У 1996 р. дерево з гніздом було зрубане (Клестов та ін., 1998). У цьому-ж районі один птах спостерігався в репродуктивний

період 15 липня 2001 р. На ставу в смт. Зноб-Новгородське 16 травня 2005 р. відмічено птаха, який, скоріше за все, затримався під час весняної міграції. Останнє спостереження – 22.09.2000 р.

Родина яструбині – Accipitridae

Рід осоїд – *Pernis* Cuvier, 1817

38. Осоїд – *Pernis apivorus* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню на високостовбурних листяних або мішаних ділянках лісу, які чергуються з відкритими ландшафтами (луки, галявини, болота, вирубки). Приліт відмічений 12.05.2001 р. та 11.05.2002 р. Знайдено 3 гнізда. Перше – 17 липня 1999 р. на сосні на окраїні болота в 122 кварталі Старогутського лісового масиву. В другому, розташованому на ялині в цьому-ж масиві, птахи гніздилися два сезони (2001-2002 рр.). Третє, на березі, знаходилось в урочищі “Очкинська дача”. Загалом, на території парку гніздиться 2-3 пари. Початок кладки, в середньому, 2 червня (01.06-04.06). В повних кладках (n=3) два яйця; у виводку (n=3) двоє пташенят. Останнє спостереження – 19.08.2003 р.

Рід шуліка – *Milvus* Lacepede, 1799

39. Шуліка чорний – *Milvus migrans* (Boddaert, 1783). СІТЕС, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється в лісах різних типів, але обов’язково біля водойм. Перші птахи з’являються, в середньому, 4 квітня (06.04.2001, 11.04.2002, 01.04.2005 рр.). У межах парку та на прилеглих територіях гніздиться 5-6 пар. За період спостережень знайдено 4 гнізда (2 на сосні, по 1 на дубі і осиці). В заплаві Десни щільність населення шуліки в 2001-2002 рр. склала 5,5 пар на 100 км². Останнє спостереження – 18.09.2005 р.

Рід лунь – *Circus* Lacepede, 1799

40. Лунь польовий – *Circus cyaneus* Linnaeus, 1766. ЧКУ, СІТЕС, БРК (II). Ймовірно гніздовий вид. Оселяється на полях, чагарникових луках, вирубках, окраїнах боліт тощо. Перші птахи з’являються, в середньому, 18 березня (06.04.2001, 19.02.2002, 04.04.2003, 27.03.2004, 14.03.2005 рр.). Під час весняної та осінньої міграції пролітає до 20 особин. Самець, що полює, спостерігався над полями в окол. с. Нововасилівка 15 і 17 липня 2001 р. Осіння міграція починається у вересні (14.09.2005, 26.09.2002 рр.) і закінчується у листопаді (31.10.2004, 02.11.2005 рр.).

41. Лунь степовий – *Circus macrourus* (S.G. Gmelin, 1771). ЧКУ, МСОП, СІТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний залітний вид. В Україні, скоріше за все, зник на гніздуванні; зараз достовірно невідомо жодного жилого гнізда цього птаха. В Деснянсько-Старогутському НПП самець степового луня спостерігався 07.05.2002 р. в окол. с. Улиця.
42. Лунь лучний – *Circus pygargus* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в агроландшафтах (поля, перелogi, зарості кропиви на місці колишніх ферм). Перші птахи з'являються, в середньому, 23 квітня (22.04.2001, 03.05.2002, 06.04.2003, 07.05.2004, 17.04.2005 pp.). На території парку гніздиться 5-7 пар. В репродуктивний період птахи реєструвались над полями в окол. сіл: Улиця (в 2005 р. тут знайдені 2 гнізда з пташенятами), Зноб-Трубчевське (пара), Нововасилівка (пара), Журавка (самець), Боровичі (пара), Красноярське (2 самці), Стягайлівка (пара). Останнє спостереження – 24.08.2003 р.
43. Лунь болотяний – *Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється у заростях очерету на різних типах водойм та боліт. Перші птахи з'являються, в середньому, 2 квітня (05.04.2000, 06.04.2001, 02.04.2002, 04.04.2003, 26.03.2004, 29.03.2005 pp.). На території парку гніздиться 7 пар, ще 8 пар в найближчих околицях. Загалом, знайдено 5 гнізд поблизу сіл: Улиця (1), Стягайлівка (2), Зноб-Новгородське (2). Останній раз птахи спостерігаються, в середньому, 12 вересня (04.09.2003, 13.09.2004, 19.09.2005 pp.).

Рід яструб – *Accipiter* Brisson, 1760

44. Яструб великий – *Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БРК (II). Нечисленний осілий та пролітний вид. Населяє різні типи листяних і хвойних лісів. За період спостережень виявлено 11 гнізд (8 на соснах, 3 на березах). Перший крик біля гнізда відмічений 23 лютого 2003 р. Початок кладки відбувається, в середньому, 2 квітня (29.03-09.04). У межах парку та на прилеглих територіях гніздяться 8 пар. В зимовий період птахи частіше зустрічаються в населених пунктах, де щільність виду складає 0,08 ос./км².
45. Яструб малий – *Accipiter nisus* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БРК (II). Досить рідкісний гніздовий та нечисленний зимуючий вид. Оселяється на узліссях, в острівних лісах, біля вирубок тощо. Знайдено 2 постійні гніздові ділянки і 4 гнізда на молодих соснах. Початок кладки відбувається, в середньому, 3 травня (22.04-14.05). У межах парку та на прилеглих територіях гніздяться 3-5 пар. Зимом частіше зустрічається в населених пунктах у приватному секторі.

Рід канюк – *Buteo Lacerpede*, 1799

46. Зимняк – *Buteo lagopus* (Pontoppidan, 1763). СИТЕС, БРК (II). Нечисленний пролітний та зимуючий вид. Перші птахи з'являються, в середньому, 14 жовтня (27.10.2003, 13.10.2004, 02.10.2005 рр.). В зимовий період на с/г полях зустрічається із щільністю 0,2 ос./км²; в долині р. Улички – 0,095 ос./км²; в окол. населених пунктів (м. Середина-Буда) – 0,03 ос./км². Останні птахи спостерігались, в середньому, 30 березня (17.03.2001, 12.03.2002, 12.04.2003, 02.04.2004, 15.04.2005 рр.).
47. Канюк звичайний – *Buteo buteo* (Linnaeus, 1758). СИТЕС, БРК (II). Звичайний гніздовий та рідкісний зимуючий вид. Оселяється у різних типах лісів, що чергуються з відкритими ландшафтами. На території парку встановлене гніздування 20 пар і знайдено 32 гнізда (15 на березах, 11 гнізд на соснах, 4 на дубах, 2 на осиках). Початок яйцекладки, в середньому, 15 квітня (19.03-14.05). В повних кладках (n=19) 2-4 яйця, в середньому, по 2,7 яєць на кладку. Пташенята вилуплюються в період з 18 квітня по 14 червня. Молоді залишають гнізда в період з 29 травня та 25 липня. Щільність гніздування канюка на території парку дорівнює 12,4 пар на 100 км² загальної площі та 16,9 пар на 100 км² лісу. Окремі особини спостерігаються зимою (08.12.2001 р.).

Рід зміїд – *Circaetus Vieillot*, 1816

48. Зміїд – *Circaetus gallicus* (Gmelin, 1788). ЧКУ, СИТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний гніздовий вид. Населяє ділянки лісу, що чергуються з відкритими просторами (болота, галявини, вирубки, поля тощо). Перші птахи з'являються, в середньому, 18 квітня (20.04.2001, 21.04.2002, 24.04.2003, 07.04.2005 рр.). На території парку мешкає 2 пари. Гніздо знайдене 23.07.2002 р. на ділянці високостовбурного соснового лісу в 6 км на північний-схід від с. Улиця. Воно було розташоване на сосні висотою 33 м, у «відьминій мітлі» в 27 м від землі. Розміри гнізда (см): D=70, H=30, збудоване з гілок сосни. У гнізді знаходилося крупне повністю оперене пташеня. Останнє спостереження – 20.08.2002 р.

Рід яструбиний орел – *Hieraetus Kaup*, 1844

49. Орел-карлик – *Hieraetus pennatus* (Gmelin, 1788). ЧКУ, СИТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню у високостовбурних старих листяних масивах. Гніздо з кладкою було знайдене поблизу с. Зноб-Трубчевське

(23.05.1994 р. – гніздо з 1 яйцем) (Афанасьєв, 1995). Виводок з 2 птахів звичайної і 1 світлої морфи спостерігався 22 липня 1999 р. у тому-ж регіоні в окол. хутора Карпетченкове. Скоріше за все, в зазначеному районі птахи зараз припинили гніздування через проведення рубок лісу. Останнім часом одну особину світлої морфи відмічено 05.07.2004 р. поблизу с. Рожковичі.

Рід орел – *Aquila* Brisson, 1760

50. Підорлик великий – *Aquila clanga* Pallas, 1811. ЧКУ, МСОП, СІТЕС, БРК (II). Ймовірно гніздовий вид. Оселяється на ділянках старих мішаних або листяних лісів річкових долин, у заболочених вільшнях. У репродуктивний період птахів відмічено поблизу с. Боровичі (23.05 та 20.07.1986 р.) (Афанасьєв, 1998). Також, пара згодом цього виду зустрінуто на північ від с. Василівка в липні 1997 р. (Клестов та інш., 1998). Під час осінньої міграції один птах зареєстрований у заплаві Десни 7.10.2001 р.
51. Підорлик малий – *Aquila pomarina* C.L. Brehm, 1831. ЧКУ, СІТЕС, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню у вільшнях та на окраїнах боліт. Перші птахи з'являються, в середньому, 6 квітня (07.04.2000, 02.04.2001, 11.04.2002, 06.04.2005 рр.). На прилеглих до парку територіях гніздяться 4 пари, які відвідують угіддя парку під час годівлі. Постійним місцем гніздування є урочище "Очкинська дача" (в 2002 р. – 1 пара, в 2004 та 2005 рр. – 2 пари). Також, 2 пари гніздяться на прилеглій території РФ: західніше урочище "Острів" та на північ від с. Улиця. Всього в різні роки обстежено 4 гнізда (2 на березах, 1 на вільсі, 1 на дубі).
52. Могильник – *Aquila heliaca* Savigny, 1809. ЧКУ, МСОП, ЄЧС, СІТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в старих борах на узліссях, біля вирубок, боліт тощо. Нелітаюча молода самка була зловлена 19 серпня 2001 р. в окол. с. Пигарівка та доставлена в контору парку.
53. Беркут – *Aquila chrysaetos* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, СІТЕС, БРК (II). Рідкісний пролітний вид. Оселяється в лісовій зоні Євразії. Найближчі місця мешкання розташовані в Смоленській області РФ (Красная книга..., 2004). У регіоні парку спостерігався двічі: 29.03.2001 р. в окол. с. Боровичі (1 особина летіла на північ) і 17.10.2003 р. поблизу с. Стягайлівка (1 особина летіла на південь).

Рід орлан – *Haliaeetus* Savigny, 1809

54. Орлан-білохвіст – *Haliaetus albicilla* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, МСОП, ЄЧС, СІТЕС, БРК (II). Ймовірно гніздовий вид. Оселяється в старих лісових масивах річкових долин та поблизу великих водойм. На прольоті і зимівлі – рідкісний. Під час весняної міграції відмічений 16 березня 2001 р. (1 особина летіла в північно-східному напрямку поблизу с. Стара Гута.) та 4 квітня 2003 р. (над Десною в окол. с. Боровичі). До 1992 р. пара мешкала в урочищі "Острів" в Придеснянській ділянці парку (Клестов та ін., 1998). Тепер птахи тут не гніздяться, але регулярно спостерігаються в репродуктивний період (квітень-червень) над заплавою Десни та на заболочених торфозаболочках поблизу с. Василівське. Так, 24 червня 2003 р. старий та молодий птах тримались на Десні між сс. Нововасилівка та Камінь. Молоді особини спостерігаються частіше, як взимку, так і під час весняної міграції. У Старогутській частині парку орлани зафіксовані тільки на весняному прольоті.

Родина соколині – *Falconidae*

Рід сокіл – *Falco* Linnaeus, 1758

55. Сапсан – *Falco peregrinus* Tunstall, 1771. ЧКУ, МСОП, СІТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний пролітний вид. Найближчі місця гніздування існували в 1950-1960-х рр. у заплавах лісах лівобережжя Десни (урочище «Глибокий колодязь», Шосткінський р-н) (Афанасьєв, 1998). У регіоні парку одна особина крупного сокола, очевидно сапсана, спостерігалась 19 жовтня 2003 р. в окол. с. Улиця під час переслідування ним зграї великої білолобої гуски.
56. Чеглок – *Falco subbuteo* Linnaeus, 1758. СІТЕС, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється на окраїнах лісових масивів, острівних лісах, лісосмугах. Перші птахи з'являються, в середньому, 16 квітня (24.04.2001, 21.04.2002, 04.04.2003 рр.). За період спостережень зустрінуто по одній парі в обох ділянках парку. Птахи займали гнізда крука (n=2), які були збудовані на соснах у стиглих сосняках на узліссі. Протягом серпня дорослі чеглоки часто тримаються в околицях населених пунктів, де полюють на молодих ластівок. Останні птахи спостерігаються, в середньому, 13 вересня (04.09.2001, 29.09.2002, 01.10.2003, 06.09.2004, 26.08.2005 рр.).
57. Дербник – *Falco columbarius* Linnaeus, 1758. СІТЕС, БРК (II). Рідкісний пролітний і зимуючий вид. Гніздиться в лісотундровій і лісовій зоні Євразії. Одиночні особини були відмічені у регіоні парку чотири рази: 20.03.2002 р. в окол. с. Боровичі; 27.10.2002 р. в окол. смт. Зноб-Новгородське; 29.03.2005 р. над Старогутським лісовим масивом; 13.12.2005 р. у м. Середина-Буда.

58. Кібчик – *Falco vespertinus* Linnaeus, 1766. СИТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний гніздовий вид. Кладка з 4 слабо насидженими яйцями була обстежена В.Т. Афанасьєвим (1998) 28.06.1985 р. в окол. с. Уралове. Автор спостерігав дві пари птахів, що літали над колонією граків недалеко від знайденого гнізда. В останні роки відомі дві зустрічі: молодий птах 01.09.2000 р. в окол. смт. Зноб-Новгородське та самка 17.05.2005 р. поблизу м. Середина-Буда.
59. Боривітер звичайний – *Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758. СИТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний гніздовий вид. Прилітає в кінці березня (30.03.2001 та 29.03.2005 рр.). Єдине гніздо в бетонній опорі високовольтної ЛЕП знайдене поблизу с. Рожковичі (2004 р.). В репродуктивний період птахи відмічені поблизу сс. Боровичі (2001 р.) і Стягайлівка (2002 р.). Остання зустріч – 17.09.2004 р.

РЯД КУРОПОДІБНІ – GALLIFORMES

Родина тетерукові – Tetraonidae

Рід тетерук – *Lyrurus* Swainson, 1832

60. Тетерук – *Lyrurus tetrrix* (Linnaeus, 1758). Нечисленний осілий вид. Зустрічається в перелісках, на окраїнах боліт, заростаючих перелогах, вирубках, меліорованих ділянках тощо. Токування проходить з початку квітня до середини травня. Для токування вибирає поля, окраїни боліт, вирубки, великі галявини тощо. 23 квітня 2004 р. в ур. «Жиховщина» (окол. с. Улиця) на меліорованому полі біля 100 га, частково зарослому самосівом берези і сосни, відмічено 10 самців і 2 самки. Самці токували розрізненими групами по 2-3 особини, на відстані 100-300 м одна від іншої. У цьому-ж районі виводок із 6 пташенят був виявлений 26.07.1982 р. В.Т. Афанасьєвим (1998). У 1995 р. в парку обліковано 53 особини (Клестов та ін., 1998). Восени 2004 та 2005 рр. на облікових маршрутах щільність птахів становила 1,4 та 0,8 ос./км². Загалом, в Старогутському лісовому масиві зараз нараховується біля 50-80 особин тетеруків. В зимовий період щільність у березово-соснових лісах складає 0,15 ос./км². В суворі зими птахи ночують в лунках під снігом (в одному місці максимально 5-6 лунок на відстані 1-5 м одна від одної).

Рід глухар – *Tetrao* Linnaeus, 1758

61. Глухар – *Tetrao urogallus* (Linnaeus, 1758). ЧКУ. Нечисленний осілий вид. Віддає перевагу мешканню в старих борах на окраїнах великих лісових боліт. Зустрічається майже виключно в Старогутському лісовому масиві. Токування проходить з середини березня до кінця квітня. Весною 2005 р. на трьох постійних

токовищах нараховані 17 самців і 9 самок. Місця токування та гніздування розташовані в кварталах 59-64; 14, 27, 28; 52, 53, 70, 71 Старогутського лісництва. Гніздо з кладкою із 8 свіжих яєць було знайдене В.Т. Афанасьєвим (1998) 25 травня 1992 р. поблизу с. Стара Гута. На осінніх маршрутних обліках у 2004 та 2005 рр. щільність птахів становила 1,2 та 0,7 ос./км². Загалом, у Деснянсько-Старогутському НПП зараз мешкає біля 45-75 осіб. В зимовий період щільність у березово-соснових лісах складає 1,1 ос./км². У Придеснянській частині парку в першій декаді червня 2003 р. самка глухаря двічі була зустрінена біля лісової дороги між с. Очкине та мисливсько-риболовною базою “Деснянка”.

Під рябчик – *Tetrastes Keyserling et Blasius, 1840*

62. Рябчик – *Tetrastes bonasia* (Linnaeus, 1758). Нечисленний осілий вид. Тримається вологих лісових ділянок з густим підростом, молодих посадок, деревно-чагарникових заростей вздовж меліоративних канав тощо. Перше токування відмічене з початку квітня. Гніздо було знайдене поблизу с. Улиця (19.05.1974 р. – кладка із 10 яєць) (Афанасьєв, 1998). У Старогутській ділянці в кінці 1990-х років було нараховано близько 30 пар (Клестов та інш., 1998). У 2004 та 2005 рр. на осінніх маршрутних обліках щільністю рябчика становила 2,9 та 2,4 ос./км². Загалом, у всьому Старогутському лісовому масиві зараз мешкає 155-185 особин цього виду. В зимовий період щільність птахів у березово-соснових лісах складає 1,5 ос./км².

Родина фазанові – Phasianidae

Під сіра куріпка – *Perdix* Brisson, 1760

63. Куріпка сіра – *Perdix perdix* (Linnaeus, 1758). Нечисленний осілий вид регіону. Зустрічається на с/г полях, перелогах, вирубках та луках поблизу населених пунктів. Зграйки цих птахів частіше відмічаються в осінньо-зимовий період, коли вони тримаються в околицях населених пунктів. Чисельність куріпки в межах парку ніколи не буває високою, за рахунок того, що виводки часто вимерзають під час суворих зим.

Під перепілка – *Coturnix* Bonaparte, 1791

64. Перепілка – *Coturnix coturnix* (Linnaeus, 1758). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється в агроландшафтах та, рідше, на луках. Перші птахи з'являються, в середньому, 29 квітня (20.04.2001, 29.04.2003, 07.05.2005 рр.). В репродуктивний

період зустрічається на полях в окол. населених пунктів: с. Нововасилівка (22 ос./км²), смт. Зноб-Новгородське (2,6 ос./км²), с. Очкине, с. Журавка та на заплавах рр. Десни і Десенки.

РЯД ЖУРАВЛЕПОДІБНІ – GRUIFORMES

Родина журавлині – Gruidae

Рід журавель – *Grus* Brisson, 1760

65. Журавель сірий – *Grus grus* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, СІТЕС, БНК, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. У регіоні парку оселяється на лісових болотах різних типів. Перші птахи з'являються, в середньому, 25 квітня (23.03.2001, 19.03.2002, 06.04.2003, 21.03.2004, 26.03.2005 рр.). Під час весняної міграції на Десні у 2001 р. відмічено 124 особини в 11 зграях. Найбільша зграя – 45 особин; в середньому – 13 особин. Птахи летять в північному (82%) та північно-східному (18%) напрямках, на висотах від 50 до 300 м. Гніздова чисельність у регіоні складає 3-5 пар. Гніздо з двома яйцями було виявлене на болоті «Коровицьке» в 5 кварталі Старогутського лісництва (Карпенко та ін., 1999); на цьому-ж болоті, але вже з боку РФ, старе гніздо знайдене нами у грудні 2004 р. Старе гніздо та пір'я відмічені в липні 1999 р. на осоковому болоті у 104 кварталі. Також, мешкання окремих пар передбачається на болоті «Грахівське» (на південь від 84 кв.) та в урочищі «Безлюддя». Відлітає, в середньому, 5 жовтня (24.09.2001, 24.09.2002, 10.11.2003, 09.10.2004, 17.09.2005 рр.).

Родина пастушкові – Rallidae

Рід пастушок – *Rallus* Linnaeus, 1758

66. Пастушок – *Rallus aquaticus* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється окремими парами по берегах різних типів водойм у щільних заростях вищої водної рослинності та заболоченому чагарнику. Зустрінутий в заплавах рр. Десна, Знобівка, Уличка та на заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське. Гніздо було знайдене В.Т. Афанасьєвим (1998) поблизу с. Боровичі 13 липня 1970 р. – кладка із 10 слабонасиджених яєць. Остання зустріч відмічена автором в окол. с. Боровичі 22.10.1989 р.

Рід погонич – *Porzana* Vieillot, 1816

67. Погонич – *Porzana porzana* (Linnaeus, 1766). БНК, БРК (II). Відносно звичайний гніздовий вид. Населяє зарості вищої водної рослинності та заболочені чагарники

по берегах різних типів водойм. Перші птахи з'являються, в середньому, 12 квітня (19.04.2001, 18.04.2002, 11.04.2004, 09.04.2005 рр.). Відмічений в заплаві рр. Десни, Улички, Знобівки та на лісових болотах. У Старогутській ділянці в репродуктивний період щільністю виду становить 0,1 ос./км². Остання зустріч – 18.08.2004 р.

68. Курочка мала – *Porzana parva* (Scopoli, 1769). БНК, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється окремими парами в заростях вищої водної рослинності по берегах різних типів водойм та боліт. Відмічена В.Т. Афанасьєвим (1998) у заплавах р. Десни та її приток рр. Свіга та Знобівка. Нами одна особина зустрінуто 9 червня 2003 р. на заболочених торфорозробках поблизу с. Василівське.

Рід деркач – *Crex Bechstein*, 1803

69. Деркач – *Crex crex* (Linnaeus, 1758). МСОП, ЄЧС, БРК (II). Звичайний, місцями нечисленний гніздовий вид. Мешкає на заплавах луках, лісових болотах, галявинах та вирубах недалеко від води. Перші птахи з'являються з кінця квітня (26.04.2001 р.) до початку травня (03.05.2005 р.). Щільність становить: в заплаві Десни – 14-17 ос./км²; в заплаві р. Улички – 9,6 ос./км²; на лісових болотах – 2,4 ос./км². В 2004 р. у Старогутській ділянці парку обліковано 60 самців, у Придеснянській – 80. Гніздо з кладкою було виявлене В.Т. Афанасьєвим (1998) 29 травня 1990 р. поблизу с. Очкине. Остання зустріч – 18.08.2004 р.

Рід водяна курочка – *Gallinula Brisson*, 1760

70. Курочка водяна – *Gallinula chloropus* (Linnaeus, 1758). Звичайний гніздовий вид. Зустрічається на різних типах водойм, де є щільні зарості очерету, рогузу, комишу тощо. Перші птахи з'являються в другій декаді квітня (10.04.2001 та 17.04.2003 рр.). Гніздова чисельність у заплаві Десни становить 2,5 ос./км². Також, гніздиться на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське; на старицях р. Свиги поблизу с. Журавка; на ставках смт. Зноб-Новгородське та с. Уралове. Відлітає в кінці вересня (25.09.2004, 26.09.2005 рр.).

Рід лиска – *Fulicula Linnaeus*, 1758

71. Лиска – *Fulica atra* Linnaeus, 1758. БНК. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на різних типах водойм, де щільні зарості вищої водної рослинності чергуються з чистими плесами. Перші птахи з'являються, в середньому, 2 квітня (02.04.2001, 01.04.2002, 05.04.2003, 21.03.2004, 10.04.2005 рр.). Під час весняної міграції на Десні в 2005 р. було відмічено 110 особин. Гніздиться на заболочених

торфорозробках в окол. с. Василівське (20 пар); на ставу смт. Зноб-Новгородське (30 пар); на стариці р. Сви́га в окол. с. Журавка (2-3 пари). Відлітає, в середньому, 24 вересня (24.09.2001, 26.09.2002, 28.09.2003, 19.09.2005 pp.).

Родина дрохвині – *Otididae*

Рід дрохва – *Otis* Linnaeus, 1758

72. Дрохва – *Otis tarda* Linnaeus, 1758. ЧКУ, МСОП, ЄЧС, СІТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний пролітний вид. Мешкає у лісостеповій, степовій та напівпустельній зонах Євразії. Найближчі гніздові ділянки знаходяться близько 20 км на південь від кордону парку між сс. Бірино і Прокопівна Новгород-Сіверського р-ну (Афанасьєв, 1998). Тут у 1980-1990-х pp. щорічно спостерігалось від 2 до 4 виводків цього виду. У регіоні НПП «Деснянсько-Старогутський» в 1984 р. 13 особин дрохви були зустрінуті на прольоті в окол. с. Мефодівка (Головач, Дикий, 1986).

РЯД СИВКОПОДІБНІ – *CHARADRIIFORMES*

Родина сивкові – *Charadriidae*

Рід сивка – *Pluvialis* Brisson, 1760

73. Тулес – *Pluvialis squatarola* (Linnaeus, 1758). БНК. Дуже рідкісний пролітний вид. Населяє тундрову зону Євразії. Чотири особини спостерігались 14.10.2002 р. на Десні в окол. мисливсько-риболовної бази «Боровичанка».

Рід зуйок – *Charadrius* Linnaeus, 1758

74. Зуйок малий – *Charadrius dubius* Scopoli, 1786. БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню на берегах вздовж річкового русла. Перші птахи з'являються, в середньому, 27 квітня (12.05.2001, 20.04.2002, 12.04.2003, 07.05.2004, 26.04.2005 pp.). Гніздиться на узбережжі Десни на протязі всього західного кордону парку (біля 40 пар). Оселяється одинично або невеликими поселеннями. Найбільше знаходиться в окол. с. Очкине (1974 р. – 16 пар; 1984 – 8; 1986 – 9; 1987 – 7; 1993 – 14) (Афанасьєв, 1998). У 2003 р. тут було відмічено 15 пар цього виду. До нетипових випадків можна віднести гніздування окремих пар малого зуйка на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське (16.06.2003 р.) та в піщаному кар'єрі окол. с. Василівка (11.06.2000 р.). Остання зустріч – 13.09.2005 р.

Рід чайка – *Vanellus* Brisson, 1760

75. Чайка – *Vanellus vanellus* (Linnaeus, 1758). БНК. Звичайний гніздовий вид. Оселяється на різних типах луків та в сільгоспугіддях. Перші птахи з'являються, в середньому, 20 березня (14.03.2001, 10.03.2002, 28.03.2003, 22.03.2004, 25.03.2005 рр.). Під час весняної міграції пролітає до 1 тис. птахів. У 2001 р. відмічено 468 особини в 82 зграях. В репродуктивний період зустрічається в заплаві Десни з щільністю 2,5 ос./км². Поблизу с. Очкине 14.10.1988 р. було виявлено скупчення чайок біля 2000 особин (Афанасьєв, 1998). Відлітає, в середньому, 24 жовтня (03.12.2000, 22.10.2003, 17.09.2005 рр.).

Родина Кулики-сороки – *Haematopidae*

Рід Кулик-сорока – *Haematopus* Linnaeus, 1758

76. Кулик-сорока – *Haematopus ostralegus* Linnaeus, 1758. ЧКУ. Рідкісний гніздовий вид. Оселяється в приуслівій ділянці Десни. Перші птахи з'являються, в середньому, 13 квітня (21.04.2001, 11.04.2002, 12.04.2003, 08.04.2005 рр.). В останнє десятиріччя спостерігається збільшення чисельності виду і розселення вверх по руслу, в т.ч. на територію Брянської області РФ (Красная книга ..., 2004). Так, під час обліків вздовж русла Десни від с. Очкине до с. Мурав'ї (біля 15 км) в 9.06.2001 р. нараховано 6 особин кулика-сороки, а 24.06.2003 р. – 13 птахів, з яких 8 тримались парами.

Родина бекасові – *Scolopacidae*

Рід улїт – *Tringa* Linnaeus, 1758

77. Чорниш – *Tringa ochropus* Linnaeus, 1758. БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий і пролітний вид. Оселяється на вологих лісових ділянках біля водойм, вздовж меліоративних каналів, у заболочених вільшнях. Перші птахи з'являються, в середньому, 3 квітня (05.04.2000, 02.04.2001, 30.03.2002, 12.04.2003, 26.03.2004, 05.04.2005 рр.). Під час весняної міграції пролітає біля 100 особин. Гніздиться в лісах біля озер, ставків, боліт, меліоративних каналів. В гніздовий період зустрічається в Старогутській ділянці із щільністю 2,4 ос./км². У червні 2000 р. в Старогутській ділянці спіймане пухове пташеня чорниша. Щільність виду в заплаві Десни становить 0,25 ос./км².
78. Фіфі – *Tringa glareola* Linnaeus, 1758. БНК, БРК (II). Рідкісний пролітний і літучий вид. Населяє лісову зону Євразії. Найближчі місця гніздування розташовані у Білоруському Поліссі. Весною перші птахи з'являються з другої декади квітня (11.04.2002 р.). Проліт триває до кінця травня. Літні зустрічі:

- 18.05.2002 р. – заплавна лука між сс. Мурав'ї та Камінь Новгород-Сіверського р-ну (20 особин); 24.07.2002 р. – берег ставка в окол. с. Червоне (2 особини).
79. Уліт великий – *Tringa nebularia* (Gunnerus, 1767). БНК. Рідкісний пролітний і літуючий вид. Оселяється в лісовій і частково лісотундровій зонах Євразії. Найближчі місця гніздування розташовані в Білоруському Поліссі. В парку перші птахи з'являються на початку квітня (04.04.2004 р.). Весною пролітає біля 50 особин. В літній період дві особини відмічені 24.07.2002 р. біля ставка «Панське озеро» в окол. с. Червоне та чотири особини 09.08.2004 р. на пляжі Десни поблизу с. Рогівка Новгород-Сіверського району.
80. Травник – *Tringa totanus* (Linnaeus, 1758). БНК. Нечисленний гніздовий та пролітний вид. Оселяється на луках заплави Десни. Перші птахи з'являються, в середньому, 1 квітня (01.04.2001, 28.03.2002, 04.04.2003, 29.03.2004, 05.04.2005 рр.). Весною пролітає біля 100 особин. В репродуктивний період в заплаві зустрічається з щільністю 0,25 ос./км².
81. Поручайник – *Tringa stagnatilis* (Bechstein, 1803). ЧКУ, БНК, БРК (II). Дуже рідкісний гніздовий вид. Зараз через регіон парку проходить південна межа розповсюдження виду в Україні. Оселяються птахи на сирих луках по берегам річок і боліт. Приліт перших особин відмічений в третій декаді квітня (24.04.2001 р.). В останні роки 1-2 пари поручайників з гніздовою поведінкою (турбування та тривожні крики) спостерігаються у межах затоплених торфорозробок поблизу с. Василівське. Птахи тримаються на мокрих луках, розташованих між водоймищем і лісовим масивом.

Рід перевізник – *Actitis* Illiger, 1811

82. Перевізник – *Actitis hypoleucos* (Linnaeus, 1758). БНК, БРК (II). Населяє берегові ділянки річок, ставків, стариць з розрідженими заростями деревно-чагарникової рослинності. Нечисленний гніздовий вид. Перші птахи з'являються, в середньому, 13 квітня (21.04.2001, 12.04.2003, 05.04.2005 рр.). В репродуктивний період зустрічається в заплаві Десни з щільністю 3,6 ос./км². Гнізда знайдені поблизу с. Очкине в 1974, 1988 та 1989 рр. (Афанасьєв, 1998). Виводок з 5 птахів відмічений нами 23.06.2003 р. біля мосту через р. Знобівка (5 км на північ від с. Очкине). Остання зустріч – 10.09.2005 р.

Рід мородунка – *Xenus* Kaup, 1829

83. Мородунка – *Xenus cinereus* (Guldenstadt, 1775). БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид заплави Десни, що розширює ареал в південному напрямку. Вперше відмічений на гніздуванні в окол. с. Очкине 03.06.1974 р. (Афанасьєв и др., 1992). Оселяється в прирусловій частині та на заплавах островах. На іншій території – дуже рідкісний. Перші птахи прилітають в середині квітня (21.04.2001 та 19.04.2003 рр.). Гніздиться вздовж деснянського русла (біля 30 пар) на протязі всього західного кордону парку. Найбільша чисельність виду відмічена на вибитих худобою луках в окол. с. Очкине, де 14 червня 2003 р. зафіксовано близько 10 пар цього виду. Також, цей кулик був відмічений 16 червня 2003 р. в нехарактерному для виду біотопі у межах затоплених торфозабудов поблизу с. Василівське.

Рід турухтан – *Phylomachus* Merrem, 1804

84. Турухтан – *Phylomachus pugnax* (Linnaeus, 1758). БНК. Рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню на заплавах луках з щільним травостоєм. Перші птахи з'являються, в середньому, 6 квітня (12.04.2001, 17.03.2002, 19.04.2003 рр.). На весінньому прольоті є найчисленнішим з пролітних куликів. Весною пік прольоту проходить у третій декаді квітня, коли за день пролітає біля 700 особин. В 2001 р. за 28 днів спостережень за міграцією відмічено 2207 особин у 125 зграях. Найбільша зграя налічувала 90 особин. Всі відмічені птахи летіли над водою на висотах до 100 м, причому 47 % летіли над самою водою. Під час зупинок самці, як правило, утворюють токові бійки. В регіоні парку турухтани оселяються на заплавах островах в окол. с. Очкине (2-3 пари) та береговій ділянці між сс. Мурав'ї і Камінь (2-3 пари). Загальна гніздова чисельність в регіоні не перевищує 10-15 пар.

Рід побережник – *Calidris Anonymus* [= Merrem], 1804

85. Чорноволик – *Calidris alpina* (Linnaeus, 1758). БНК, БРК (II). Рідкісний нерегулярно пролітний та літучий вид. Гніздиться в тундровій зоні Євразії. В парку одна особина відмічена 7 серпня 2006 р. у прибережній зоні ставка «Панське озеро» в окол. с. Червоне.

Рід бекас – *Gallinago* Brisson, 1760

86. Бекас – *Gallinago gallinago* (Linnaeus, 1758). БНК. Звичайний гніздовий вид. Мешкає на обводнених луках, трав'яних болотах тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 2 квітня (05.04.2000, 01.04.2001, 10.04.2003, 22.03.2004, 03.04.2005

пр.). Під час весінніх міграцій пролітає біля 50 особин. В репродуктивний період щільність в заплаві Десни становить $4,4 \text{ ос./км}^2$; на болотах Старогутської ділянки – $0,52 \text{ ос./км}^2$. Найбільша чисельність відмічена на купинному осоковому болоті в окол. с. Красноярьське – $20,8 \text{ ос./км}^2$. Останні зустрічі – 8.10.2001 р., 20.09.2005 р.

87. Дупель – *Gallinago media* (Latham, 1787). МСОП, БНК, БРК (II). Відносно рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню на заболочених луках з купинами та добре розвинутим травостоем. Перші птахів з'являються на початку квітня (03.04.2003 р.). В репродуктивний період відмічений на заплавах луках околиць с. Очкине (два пункти) та біля гирла р. Знобівка. Тут присутні, як вологі осокові біотопи, придатні для гніздування птахів, так і підвищені сухі ділянки для токовищ самців. За попередніми підрахунками, загальна чисельність дупеля в Придеснянській частині парку складає до 30 самців.

Рід вальдшнеп – *Scolaps Linnaeus, 1758*

88. Вальдшнеп – *Scolopax rusticola* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в листяних та мішаних лісах з чагарниками, болотами, меліоративними канавами, вирубками. Перші птахи з'являються, в середньому, 1 квітня (04.04.2000, 01.04.2001, 10.03.2002, 21.04.2003, 25.03.2004, 07.04.2005 рр.). За даними обліків, у Старогутській ділянці НПП гніздиться із щільністю $0,82 \text{ ос./км}^2$. Виводок з самки і чотирьох пухових пташенят був зустрінутий 13 липня 2002 р. у вільховому лісі кропивному. Тоді спостерігався цікавий елемент поведінки вальдшнепа – переніс самкою пташенят під час небезпеки. Останні зустрічі виду відмічені 16.09.2001 та 26.10.2003 рр.

Рід кроншнеп – *Numenius Brisson, 1760*

89. Кроншнеп великий – *Numenius arquata* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, БНК. Ймовірно гніздовий вид. Перші птахи з'являються, в середньому, 7 квітня (04.04.2001, 11.04.2003, 07.04.2005 рр.). Навесні пролітає до 50 особин. За неперевіреними даними, в середині 1990-х рр. токуючий самець на протязі кількох весняних періодів спостерігався над перелогом в окол. м. Середина-Буда на кордоні з Брянською областю Російської Федерації. Останнім часом, цей вид в репродуктивний період був зустрінутий нами єдиний раз 24.06.2004 р. також поблизу м. Середина-Буда – 2 птахи летіли в південно-західному напрямку.

Рід веретенник – *Limosa Brisson, 1760*

90. Веретенник великий – *Limosa limosa*. БНК. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється невеликими колоніями на вологих і мокрих луках з розрідженим травостоем. Перші птахи з'являються, в середньому, 7 квітня (10.04.2001, 01.04.2002, 12.04.2003, 06.04.2005 рр.). Навесні пролітає біля 500 особин. Гніздиться в заплаві Десни в окол. с. Мурав'ї (3-5 пар), с. Очкине (3-4 пари), с. Лесконоги (2-3 пари) та на островах ставу в смт. Зноб-Новгородське (3-4 пари). Остання зустріч відмічена В.Т. Афанасьєвим (1998) в окол. с. Очкине 14.08.1982 р.

Родина мартинів – *Laridae*

Рід мартин – *Larus* Linnaeus, 1758

91. Мартин малий – *Larus minutus* Pallas, 1776. БРК (II). Рідкісний спорадично гніздовий вид. Його головний ареал охоплює Західний і Східний Сибір та країни Прибалтики. Птах має тенденцію до утворення тимчасових поселень далеко за межами свого розповсюдження. Це, очевидно, стало причиною появи мартина малого на гніздуванні у середній течії Десни з середини 1980-х років (Красная книга ..., 2004). У цей період єдина колонія виду була виявлена в окол. с. Очкине (Афанасьєв, 1998), де вона проіснувала до 1999 р. В останні роки малі мартини достовірно відмічалися восени 2005 р. на Десні в окол. с. Боровичі: 13.09 – 5 особин; 15.09 – 3 особини; 16.09 – 1 особина.
92. Мартин звичайний – *Larus ridibundus* Linnaeus, 1766. Звичайний гніздовий вид. Оселяється колоніями на прибережних ділянках річок, сплавинах, заломах очерету, піщаних островах. Перші птахи з'являються, в середньому, 24 березня (13.03.2001, 17.03.2002, 03.04.2003, 21.03.2004, 02.04.2005 рр.). На весінньому прольоті численний. Під час міграції весною 2001 р. за 28 днів зафіксовано 3430 особини. Проліт розтягнутий, але найбільш інтенсивно проходить в першій декаді квітня (76% від усіх зареєстрованих звичайних мартинів). Птахи летять зграями, в середньому по 12 особин; максимальна кількість у зграї – 105 особин. В репродуктивний період зустрічається в заплаві Десни з щільністю 2,9 ос./км². Колонії, спільні з крячком річковим, існують в заплаві Десни поблизу с. Очкине (2005 р. – 50 пар) та на ставу смт. Зноб-Новгородське (2002-2005 рр. – 60 пар). На заболочених торфозробках в окол. с. Василівське у 2003 р. відмічено біля 70 пар. У 2004 р. тут нараховувалось 20 пар звичайних мартинів, але місцеві діти зібрали всі яйця і птахи покинули колонію; в 2005 р. загніздилась всього одна пара. Останнє спостереження – 22.11.2005 р.

93. Клуша – *Larus fuscus* Linnaeus, 1758. Нерегулярно пролітний вид. Гніздиться на півночі Європи, узбережжі Скандинавії, Кольському п-ві. У межах парку в 2001 р. з 1 по 9 квітня відмічено 116 особин (32, 52, 31, 1 ос. в зграях), які летіли вздовж русла Десни в північному напрямку.
94. Мартин жовтоногий – *Larus cachinnans* Pallas, 1811. Нечисленний пролітний вид. Майже вся територія України, окрім Лівобережного Полісся і Лісостепу, входить до гніздового ареалу цього мартина. Найближчі місця оселення розташовані на островах Київського водосховища. В парку перші птахи з'являються, в середньому, 2 квітня (03.04.2001, 30.03.2002, 04.04.2003 рр.). Весною вздовж русла Десни щорічно пролітає біля 100 особин.
95. Мартин сивий – *Larus canus* Linnaeus, 1758. Дуже рідкісний гніздовий птах. Через регіон парку проходить південна межа розповсюдження виду. Перші птахи з'являються, в середньому, 30 березня (03.04.2001, 18.03.2002, 04.04.2003, 31.03.2004, 30.03.2005 рр.). Весною щорічно пролітає до 500 особин. З середини 1980-х рр. проходив процес розселення виду в південному напрямку вздовж русла середньої течії Десни. В цей період у межах парку єдине гніздо було виявлене поблизу с. Очкине в поселенні сивкоподібних (Афанасьєв, 1998). Більше на гніздуванні вид не відмічений. На осінньому прольоті останні птахи (2 особини) зустрінуті 07.10.2001 р.

Ряд чорний крячок – *Chlidonias Rafinesque, 1822*

96. Крячок чорний – *Chlidonias niger* (Linnaeus, 1758). БНК, БРК (II). Досить рідкісний гніздовий вид. Населяє озера, стариці, затоки з розрідженими заростями вищої водної рослинності. Перші птахи відмічені на початку травня (07.05.2004 р.). Зустрічається на гніздуванні в заплаві Десни в окол. с. Мурав'ї (15 пар), с. Очкине (5 пар) та на заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське (10 пар).
97. Крячок світлокрилий – *Chlidonias leucopterus* (Temminck, 1815). БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на озерах і старицях з присутністю рослинності зануреного типу. Перші птахи прилітають на початку квітня (06.04.2001 р.). В репродуктивний період зустрічається в заплаві Десни з щільністю 4,8 ос./км². Гніздиться на старицях поблизу с. Очкине (1999 р. – 20 пар; 2005 р. – 15 пар), поблизу с. Лесконоги Новгород-Сіверського району (2001 р. – біля 100 пар) та заболочених торфорозробках в окол. с. Василівське (2003 р. – біля 50 пар; 2005 р. – 20 пар). Остання зустріч – 17.09.2005 р.

98. Крячок білощокий – *Chlidonias hybrida* (Pallas, 1811). БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню на мілководних озерах з заростями вищої водної рослинності. На гніздуванні знайдений на заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське (2003 р. – 20 гнізд). У 2005 р. крячки оселялися тут двома колоніями по 8 і 17 гнізд разом з норцем чорношиїм. Остання зустріч – 10.09.2005 р.

Рід крячок – *Sterna* Linnaeus, 1758

99. Крячок річковий – *Sterna hirundo* Linnaeus, 1758. БНК, БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на річкових косах, приуслівих ділянках лук, сплавінах, піщаних островах. Перші птахи з'являються, в середньому, 18 квітня (19.04.2001, 22.04.2002, 19.04.2003, 14.04.2005 рр.). Щільність у репродуктивний період на Десні становить 0,49 ос./км². Колонія спільна з мартином звичайним існує в заплаві поблизу с. Очкине (10 пар) та на ставу смт. Зноб-Новгородське (20 пар). У 2003 р. 15 пар виявлено на заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське. Останній раз зустрінуто – 13.09.2005 р.
100. Крячок малий – *Sterna albifrons* Pallas, 1764. БНК, БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється на річкових косах та піщаних островах. Чисельність і терміни розмноження малого крячка сильно залежать від характеру повені. Колонія з 18-62 гнізд була виявлена в травні 1989 р. В.Т. Афанасьєвим (1998) поблизу с. Очкине; в наш час відсутня. Зараз у репродуктивний період цей птах зустрічається в заплаві Десни зі щільністю 0,31 ос./км².

РЯД ГОЛУБОПОДІБНІ – COLUMBIFORMES

Родина голубині – Columbidae

Рід голуб – *Columba* Linnaeus, 1758

101. Припутень – *Columba palumbus* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється окремими парами в лісах різних типів. Перші птахи з'являються, в середньому, 5 квітня (05.04.2000, 06.04.2001, 18.04.2002, 31.03.2003, 05.04.2004, 29.03.2005 рр.). У репродуктивний період зустрічається на узліссях вздовж заплави рр. Десна, Знобівка, Уличка, меліоративних каналів. В Старогутській ділянці гніздиться зі щільністю 0,38 ос./км². Восени пролітає біля 500 особин. Остання зустріч – 06.09.2001 р.
102. Голуб-синяк – *Columba oenas* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється в стиглих соснових лісах. Перші птахи з'являються, в середньому, 20 березня (16.03.2001, 10.03.2002, 28.03.2003, 19.03.2004, 26.03.2005 рр.). Щільність у

старих сосняках в репродуктивний період становить 0,52 ос./км². Для гніздування використовує переважно дупла жовни чорної.

103. Голуб сизий – *Columba livia* Linnaeus, 1758. Звичайний осілий вид. Мешкає виключно у межах населених пунктів. Щільність у гніздовий період складає: с. Нововасилівка – 17 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 13 ос./км². В зимовий період в м. Середина-Буда щільність становить: одноповерхові приватні забудови – 0,75 ос./км²; багатоповерхові забудови – 60 ос./км².

Рід горлиця – *Streptopelia* Bonaparte, 1855

104. Горлиця кільчаста – *Streptopelia decaocto* (Frivaldszky, 1758). Нечисленний осілий та рідкісний пролітний вид. У регіоні Сумського Полісся з'явилась з початку 1970-х рр. Оселяється в населених пунктах. Пролітну зграю з 15 особин було відмічено 07.04.2005 р. в окол. с. Боровичі; птахи летіли в східному напрямку. В репродуктивний період щільністю в смт. Зноб-Новгородське складає 5,8 ос./км². Гніздо було виявлене в с. Зноб-Трубчевське (07.04.1990 р. – кладка із одним свіжим яйцем) (Афанасьєв, 1998). У зимовий період в населених пунктах чисельність кільчастої горлиці становить 3,3 ос./км².
105. Горлиця звичайна – *Streptopelia turtur* (Linnaeus, 1758). CITEC. Нечисленний гніздовий вид. Населяє узлісся, островні ліси, лісосууги, сади, парки тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 2 травня (26.04.2001, 03.05.2002, 06.05.2005 рр.). В соснових лісах зустрічається зі щільністю 0,86 ос./км². Гніздо виявлено поблизу с. Боровичі (01.07.1990 р. – свіжа кладка) (Афанасьєв, 1998). Остання зустріч – 30.08.2001 р.

РЯД ЗОЗУЛЕПОДІБНІ – CUCULIFORMES

Родина зозулині – *Cuculidae*

Рід зозуля – *Cuculus* Linnaeus, 1758

106. Зозуля звичайна – *Cuculus canorus* Linnaeus, 1758. Звичайний гніздовий вид. Мешкає у різних типах лісів та деревно-чагарникових заростях. Перші птахи з'являються, в середньому, 17 квітня (16.04.2001, 17.04.2002, 20.04.2003, 18.04.2004, 16.04.2005 рр.). В соснових лісах щільність у репродуктивний період становить 5,8-19 ос./км²; у заплаві Десни – 3,8 ос./км². Остання зустріч – 18.08.2004 р.

РЯД СОВОПОДІБНІ – STRIGIFORMES

Родина совині – Strigidae

Рід вухата сова – *Asio* Brisson, 1760

107. Сова вухата – *Asio otus* (Linnaeus, 1758). СІТЕС, БРК (II). Нечисленний осілий вид. Оселяється в острівних лісах, на узліссях, у лісосмугах, парках і садах. Перші токові крики самця чути з початку березня. На гніздуванні звичайна в заплаві Десни та в населених пунктах, де є висока чисельність воронових птахів, у гніздах яких вона гніздиться. В лісі на гніздуванні рідкісна, хоча навесні холості самці токують навіть в глибині Старогутського масиву, але не гніздяться. На території парку відмічено два випадки гніздування в гнізді крука та гайні білки. Постійно зимують вухаті сови (до 45 особин) в м.Середина-Буда в міському парку на ялинах. Випадок зимівлі сов у природних умовах відмічений в 2005 р. коли близько 20 особин трималися на узліссі соснового лісу надзаплавної тераси Десни.
108. Сова болотяна – *Asio flammeus* (Pontoppidan, 1763). СІТЕС, БРК (II). Рідкісний гніздовий та зимуючий вид. Оселяється у відкритих ландшафтах: на заплавах луках, окраїнах боліт тощо. На гніздуванні зафіксована в окол. смт. Зноб-Новгородське, м. Середина-Буда, сіл Порохонь і Рожковичі. В нетиповому біотопі (на полі серед стерні) неповна кладка з 4 яєць була знайдена 05.05.2005 р. в окол. м. Середина-Буда. В зимовий період 11 грудня 1990 р. одна особина зустрінута В.Т. Афанасьєвим (1998) в окол. с. Уралове

Рід волохатий сич – *Aegolius* Kaup, 1829

109. Сич волохатий – *Aegolius funereus* Linnaeus, 1758. ЧКУ, СІТЕС, БРК (II). Рідкісний осілий, частково кочовий птах. Територія парку є південною межею головного ареалу виду. Мешкає в високостовбурних соснових та мішаних лісах. У Старогутському лісництві в 1997 р. відмічено токування 3-х самців. У 2002 р., під час обліків з відтворенням фонограм, тут було виявлено 10 точок вокалізацій самців. При цьому, самотійно кричали тільки двоє самців, а решта відповідали на фонограму. Гніздо виду знайдене в 2004 р. у живій сосні в дуплі жовни чорної. В зимовий період волохаті сичі займають штучні гніздівля, які були спеціально розвішені для них. У двох таких гніздівлях в 2003 – 2005 рр. знайдені погадки сича та рештки його жертв.

Рід хатній сич – *Athene* Boie, 1822

110. Сич хатній – *Athene noctua* (Scopoli, 1769). СІТЕС, БРК (II). Нечисленний осілий вид. Зустрічається на тваринницьких фермах населених пунктів, які

знаходяться на території парку та межують з ним. У репродуктивний період 2001 р., під час спеціальних обліків виду, по одній гніздовій парі відмічено в смт. Зноб-Новгородське та селах Нововасилівка, Очкине, Журавка, Кренидівка, Мефедівка, Зноб-Трубчевське, Улиця, Стягайлівка та Стара Гута (всього – 10 пар). Не був виявлений хатній сич у сс. Боровичі, Красноярське, Червоне, Василівське, Любахове, Василівка.

Рід сичик-горобець – *Glaucidium* Boie, 1826

111. Сичик-горобець – *Glaucidium passerinum* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, СІТЕС, БРК (II). Дуже рідкісний осілий птах. Через регіон парку проходить південна межа головного ареалу виду. В Старогутському лісовому масиві щорічно (1996-2005 рр.) фіксуються 1-2 токові території сичика. Птахи тримаються на ділянках стиглого соснового та ялинового лісу з участю в деревостані осики, поблизу болота чи струмка. Самці починають токувати вже з першої декади березня і регулярно кричать до третьої декади квітня. Переключка пари відмічена в другій-третьій декадах березня. Характерне для виду і осіннє токування, коли крики самців чути з першої декади вересня до першої декади грудня.

Рід сіра сова – *Strix* Linnaeus, 1758

112. Сова сіра – *Strix aluco* Linnaeus, 1758. СІТЕС, БРК (II). Нечисленний, місцями звичайний осілий вид. Зустрічається в лісах різного типу, а також в деревній рослинності культурного ландшафту. Перші крики відмічені з середини лютого (19.02.2004 р.). Чисельність в Старогутському лісовому масиві становить 25 пар. Гнізда знайдені в дуплах дуба (4), липи (3), вільхи (2) та штучних гніздівлях (7).

РЯД ДРІМЛЮГОПОДІБНІ – CAPRIMULGIFORMES

Родина дрімлюгові – Caprimulgidae

Рід дрімлюга – *Caprimulgus* (Linnaeus, 1758)

113. Дрімлюга – *Caprimulgus europaeus* Linnaeus, 1758. БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється в світлих лісах, де є галявини, вирубки та просіки. Перші птахи прилітають у третій декаді квітня (29.04.2001 р.). За даними обліків, у Старогутській частині НПП дрімлюга гніздиться зі щільністю 0,54 ос./км². Два гнізда знайдені в Придеснянській частині: 06.07.2001 р. в розрідженому стиглому

сосновому лісі (2 яйця, одне продзьобане і пищить пташеня) та 20.06.2004 р. на вирубці (2 пухових пташеняти, які добре бігали).

РЯД СЕРПОКРИЛЬЦЕПОДІБНІ – APODIFORMES

Родина серпокрильцеві – Apodidae

Рід серпокрилець – *Apus* Scopoli, 1777

114. Серпокрилець чорний – *Apus apus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, місцями звичайний гніздовий вид. Оселяються в населених пунктах, де є висотні будівлі або споруди. Перші птахи з'являються, в середньому, 11 травня (09.05.2001, 13.05.2002, 09.05.2004, 12.05.2005 рр.). Гніздиться в с. Стара Гута, в смт. Зноб-Новгородське (4,8 ос./км²), зустрічається в с. Нововасилівка (0,88 ос./км²). Відлітає, в середньому, 27 серпня (27.08.2002, 24.08.2003, 29.08.2004 рр.).

РЯД РАКШЕПОДІБНІ – CORACIIFORMES

Родина сиворакшеві – Coraciidae

Рід сиворакша – *Coracias* Linnaeus, 1758

115. Сиворакша – *Coracias garrulus* Linnaeus, 1758. БРК (II). Дуже рідкісний пролітний, ймовірно гніздовий вид. З другої половини XX ст. чисельність виду катастрофічно скоротилась по всьому Полісся і Лісостепу України. У межах парку в репродуктивний період 1987 і 1988 рр. пара сиворакші неодноразово зустрічалась на північно-західній околі с. Нововасилівка, на узліссі соснового лісу (особисте повідомлення Д.П. Шпіленка). В середині квітня 1997 р. один птах спостерігався І.П. Лягутою в околі с. Кренидівка. Останнім часом не відмічена.

Родина рибалочкові – Alcedinidae

Рід рибалочка – *Alcedo* Linnaeus, 1758

116. Рибалочка звичайний – *Alcedo atthis* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється вздовж річкових русел. Перші птахи прилітають на початку квітня (08.04.2005 р.). На гніздуванні знайдений на річках Десна, Десенка, Знобівка, Свиґа, Уличка. Щільність в прирусловій частині Десни на ділянці від с. Очкино до с. Мурав'ї 24.06.2003 р. склала 0,2 ос./км берега. Остання зустріч – 10.09.2003 р.

Родина бджолоїдкові – Meropidae

Рід бджолоїдка – *Merops* Linnaeus, 1758

117. Бджолоїдка звичайна – *Merops apiaster* Linnaeus, 1758. БРК (II). Очевидно, гніздиться в регіоні, хоча гнізда до сих пір не знайдені. За даними В.Т. Афанасьєва (1998), цей вид у регіоні є найбільш звичайним для правобережжя Десни, ймовірно за рахунок більш пересіченої місцевості. Оселяється колоніями в схилах урвищ, ярів, балок, берегах річок. Перші птахи прилітають, в середньому, 15 травня (14.05.2003, 14.05.2004, 16.05.2005 pp.). Останні зустрічі – 12.09.2003 р., 10.09.2005 р.

РЯД ОДУДОПОДІБНІ – UPUPIFORMES

Родина одудові – Upupidae

Рід одуд – *Upupa* Linnaeus, 1758

118. Одуд – *Upupa epops* Linnaeus, 1758. БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється у відкритих ландшафтах з розрідженими лісами і чагарниками, в садах та парках. Перші птахи з'являються, в середньому, 19 квітня (05.04.2000, 06.04.2001, 14.04.2002, 10.04.2003, 07.04.2004, 12.04.2005 pp.). Гніздиться в заплаві Десни (2,0 ос./км²), у Старогутській ділянці (0,64 ос. км²), в смт. Зноб-Новгородське (6,6 ос./км²). Останнє спостереження – 25.08.2003 р.

РЯД ДЯТЛОПОДІБНІ – PICIFORMES

Родина дятлові – Picidae

Рід крутиголовка – *Jynx* Linnaeus, 1758

119. Крутиголовка – *Jynx torquilla* Linnaeus, 1758. БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на розріджених ділянках лісу, де є дуплисті дерева. Перші птахи з'являються, в середньому, 17 квітня (17.04.2001, 18.04.2002, 22.04.2003, 12.04.2004, 15.04.2005 pp.). На гніздуванні знайдена в окол. с. Нововасилівка (0,78 ос./км²), урочищі «Скриня» (25.07.1999 – годівля пташенят), окол. с. Василівка (11.06.2000 – годівля пташенят).

Рід зелений дятел – *Picus* Linnaeus, 1758

120. Дятел зелений – *Picus viridis* Linnaeus, 1758. БРК (II). Рідкісний осілий та кочовий вид. За даними В.Т. Афанасьєва (1998), цей птах був більш розповсюдженим у регіоні до початку 1980-х років. Мешкає в широколистяних лісах вздовж річкових долин. Два самця, що токували на відстані близько 200 м один від одного, відмічені 7-8.04.2000 р. в заплаві р. Уличка поблизу с. Василівка.

121. Дятел сивий – *Picus canus* Gmelin, 1788. БРК (II). Нечисленний осілий, частково кочовий вид. Оселяється в світлих листяних та мішаних лісових масивах. В зимовий період зустрічається в березово-соснових лісах з щільністю 0,46 ос./км²; в населених пунктах сільського типу – 3,3 ос./км²; в одноповерховій приватній забудові м. Середина-Буда – 1,0 ос./км².

Рід чорний дятел – *Dryocopus* Boie, 1826

122. Жовна чорна – *Dryocopus martius* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний осілий та кочовий вид. Зустрічається на ділянках високостовбурного соснового, мішаного та листяного лісу, в першу чергу, біля боліт та вирубок. У Старогутському лісовому масиві гніздиться 14-18 пар. В зимовий період у березово-соснових лісах парку щільність цього виду становить 0,46 ос./км².

Рід строкатий дятел – *Dendrocopos* Koch, 1816

123. Дятел великий строкатий – *Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний осілий та кочовий вид. Мешкає у всіх типах деревних угруповань. Щільність виду в соснових лісах парку в репродуктивний період становить 6,2-43 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 1,6 ос./км². В зимовий період щільність складала: в березово-соснових лісах – 38 ос./км²; в населених пунктах сільського типу – 4,7 ос./км²; в старій діброві (лісопарк „Мирщина”) – 65 ос./км²; в парках м. Середина-Буда – 48 ос./км².
124. Дятел сірійський – *Dendrocopos syriacus* (Hemprich et Ehrenberg, 1833). БРК (II). Нечисленний осілий та кочовий вид. Зустрічається, переважно, в населених пунктах. У смт. Зноб-Новгородське гніздиться з щільністю 14 ос./км². Єдине знайдене гніздо було розташоване у вербі. В зимовий період в селах регіону зустрічається з щільністю 1,1-5,0 ос./км².
125. Дятел середній – *Dendrocopos medus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний, місцями рідкісний осілий вид. Віддає перевагу оселенню в широколистяних лісах з перевагою дубу. У межах Старогутської ділянки гніздиться із щільністю 0,1 ос./км². У заплаві Десни 23.06.2003 р. відмічений в островному широколистяному лісі біля мисливсько-риболовної бази “Деснянка”. В зимовий період щільність виду у березово-соснових лісах складала 0,61 ос./км², а у старій діброві (лісопарк „Мирщина”) – 21 ос./км².
126. Дятел білоспинний – *Dendrocopos leucotos* (Bechstein, 1803). БРК (II). Рідкісний, місцями нечисленний осілий вид. Віддає перевагу поселенню у

заплавних, заболочених та острівних лісах. У Старогутській ділянці парку гніздиться із щільністю 0,1 ос./км². Будівництво гнізда в напівгнилих вільхах виявлене В.Т. Афанасьєвим (1998) 11.05.1993 р. поблизу с. Зноб-Трубчевське та нами 07.04.2000 р. в окол. с. Василівка. Останнє пізніше було зайняте крутиголовкою. В зимовий період щільність виду в березово-соснових лісах склала 0,15 ос./км²; в старій діброві (лісопарк „Мирщина”) – 11 ос./км².

127. Дятел малий – *Dendrocopos minor* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний осілий та кочовий вид. Гніздиться в лісах з участю вільхи вздовж річок (40 ос./км²), у вербових заростях заплави Десни (1,2 ос./км²), у населених пунктах (с. Нововасилівка – 1,9 ос./км²). В зимовий період щільність у березово-соснових лісах становить 0,31 ос./км²; у старій діброві (лісопарк „Мирщина”) – 11 ос./км².

РЯД ГОРОБЦЕПОДІБНІ – PASSERIFORMES

Родина ластівкові – Hirundinidae

Рід берегова ластівка – *Riparia* Forster, 1817

128. Ластівка берегова – *Riparia riparia* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Численний гніздовий вид заплави Десни. Оселяється колоніями в берегових схилах і урвищах. Перші птахи з'являються, в середньому, 9 травня (04.05.2001, 12.05.2002, 07.05.2004, 12.05.2005 рр.). В 2003 р. вздовж русла на відрізок від с. Очкине до с. Мурав'ї (біля 15 км) було нараховано вісім колоній (120, 100, 150, 300, 100, 50, 200, 200 нірок). Також колонії знайдені: на стариці в межиріччі Десни і Десенки (180 гнізд); в гирлі р. Судость (100 гнізд); піщаному кар'єрі в окол. с. Василівка (20 нірок); заплаві р. Знобівка. Найбільша колонія у регіоні парку (2-3 тис. нірок). була відмічена у 1988 р. в крутих правобережних схилах Десни в окол. с. Рогівка Новгород-Сіверського р-ну. Остання зустріч – 14.09.2005 р.

Рід сільська ластівка – *Hirundo* Linnaeus, 1758

129. Ластівка сільська – *Hirundo rustica* Linnaeus, 1758. БРК (II). Численний гніздовий вид населених пунктів парку. Перші птахи з'являються, в середньому, 12 квітня (09.04.2001, 15.04.2002, 11.04.2003, 14.04.2004, 09.04.2005 рр.). Щільність у с. Нововасилівка склала 585 ос./км², в смт. Зноб-Новгородське – 496 ос./км². Також, оселяється в заплаві Десни (1,1 ос./км²), де гнізда будує під містками. Відлітає, в середньому, 23 вересня (24.09.2001, 26.09.2002, 23.09.2004, 21.09.05 рр.).

Рід міська ластівка – *Delichon* Horsfield et Moore, 1854

130. Ластівка міська – *Delichon urbica* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий вид більшості населених пунктів. Перші птахи з'являються, в середньому, 25 квітня (25.04.2001, 18.04.2002, 21.04.2003, 27.04.2004, 02.05.2005 рр.). В населених пунктах регіону щільність становить: с. Нововасилівка – 22 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 40 ос./км². Відлітає, в середньому, 5 вересня (05.09.2001, 27.08.2002, 06.09.2003, 21.09.2004, 28.08.2005 рр.).

Родина жайворонкові – *Alaudidae*

Рід посмітюха – *Galerida* Boie, 1828

131. Посмітюха – *Galerida cristata* (Linnaeus, 1758). Рідкісний пролітний птах. Гніздовий ареал охоплює південні регіони Палеарктики. Через територію Сумського Полісся проходить північно-східна межа розповсюдження виду. Одну особину посмітюхи було виявлено 26.08.1990 р. в с. Стара Гута (Белик, Москаленко, 1993). У межах смт. Зноб-Новгородське в 2000 р. 4 особини відмічені нами 29 вересня та пара (самець співав) – 20 жовтня.

Рід рогатий жайворонок – *Eremophila* Boie, 1828

132. Жайворонок рогатий – *Eremophila alpestris* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Рідкісний залітний вид. Місця гніздування розташовані в тундровій зоні Євразії та північній Азії. Зимую 2002 р. на с/г полях біля Старогутської ділянки НПП цей птах зустрічався зі щільністю 9,1 ос./ км².

Рід лісовий жайворонок – *Lullula* Kaup, 1829

133. Жайворонок лісовий – *Lullula arborea* (Linnaeus, 1758). Досить рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в світлих соснових і мішаних лісах, переважно там, де є галявини, вирубки, узлісся тощо. Перші птахи з'являються в середньому – 20 березня (15.03.2001, 09.03.2002, 27.03.2003, 22.03.2004, 27.03.2005 рр.). У Старогутському лісовому масиві гніздиться зі щільністю 0,18 ос. км² (виявлено 14 території на яких співали самці). Остання зустріч – 24.09.2001 р.

Рід польовий жайворонок – *Alauda* Linnaeus, 1758

134. Жайворонок польовий – *Alauda arvensis* Linnaeus, 1758. Звичайний гніздовий вид. Заселяє с/г поля, перелоги та луки. Перші птахи прилітають, як тільки з'являються проталини на полях. В цей період вони не співають, а тільки щебечуть. Перша пісня в 2004 р. була зафіксована тільки через 11 днів після появи перших

птахів. Проліт з піснею починається, в середньому, 12 березня (02.03.2001, 28.02.2002, 25.03.2003, 14.03.2004, 20.03.2005 рр.). Весною 2005 р. на Десні пролетіло 511 птахів. Відлітає, в середньому, 3 жовтня (24.09.2001, 09.10.2004, 06.10.2005 рр.).

Родина плискові – *Motacillidae*

Рід щеврик – *Anthus* Bechstein, 1805

135. Щеврик польовий – *Anthus campestris* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Ймовірно гніздовий вид. Зустрінутий на кинutomу полі (перелозі) біля с. Боровичі (особисте повідомлення В.Т. Афанасьєва).
136. Щеврик лісовий – *Anthus trivialis* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Численний гніздовий вид. Оселяється в лісах всіх типів, де є галявини, узлісся, вирубки тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 15 квітня (07.04.2000, 17.04.2001, 18.04.2002, 21.04.2003, 17.04.2004, 09.04.2005 рр.). Щільність в соснових та мішаних лісах становить 90-184 ос./км². В населених пунктах зустрічається рідко (с. Нововасилівка – 8,8 ос./км²). Має два цикли розмноження. Найбільш пізня насиджена кладка знайдена 21.07.1999 р. в окол. с. Стара Гута. Остання зустріч – 10.10.2004 р.
137. Щеврик лучний – *Anthus pratensis* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на заплавах луках та трав'яних болотах. Перші птахи з'являються, в середньому, 8 квітня (06.04.2001, 17.03.2002, 11.04.2004, 31.03.2005 рр.). Гніздиться в заплаві рр. Десни, Улички та Свиги.

Рід Плиска – *Motacilla* Linnaeus, 1758

138. Плиска жовта – *Motacilla flava* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний, місцями численний гніздовий вид. Оселяється у відкритих ландшафтах: луки, поля, окраїни боліт, городи тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 17 квітня (07.04.2000, 12.04.2001, 28.04.2002, 13.04.2003, 25.04.2004 рр.). Щільність у репродуктивний період в заплаві Десни складає 108 ос./км²; на полях в окол. с. Нововасилівка – 24 ос./км².
139. Плиска жовтоголова – *Motacilla citreola* Pallas, 1776. БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється на низових болотистих луках, часто з купинами. Перші зустрічі відмічені в другій декаді квітня (13.04.2001 та 14.04.2005 рр.). У заплаві Десни не гніздиться. У репродуктивний період птахи відмічені: самець – окол. с. Журавка (2001 р.); пара – окол. с. Красноярське (2003 р.); самець – окол. смт.

Зноб-Новгородське (2004 р.); самець – окол. с. Пигарівка (2006 р.); 2 самці – окол. м. Середина-Буда (2004-2006 рр.).

140. Плиска біла – *Motacilla alba* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний, місцями численний гніздовий вид. Оселяється на берегах різних типів водойм та в населених пунктах. Перші птахи з'являються, в середньому, 21 березня (14.03.2001, 11.03.2002, 28.03.2003, 22.03.2004, 28.03.2005 рр.). В заплаві Десни гніздиться з щільністю 32 ос./км²; в с. Нововасилівка – 234 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 126 ос./км². Відлітає, в середньому, 5 жовтня (11.10.2001, 01.10.2002, 03.10.2003, 08.10.2004, 03.10.2005 рр.).

Родина сорокопудові – *Laniidae*

Рід сорокопуд – *Lanius* Linnaeus, 1758

141. Сорокопуд-жулан – *Lanius collurio* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Населяє чагарникові зарості в річкових долинах, узлісся, вирубки. Перші птахи з'являються, в середньому, 9 травня (08.05.2001, 08.05.2002, 07.05.2004, 12.05.2005 рр.). В заплаві Десни гніздиться з щільністю 36 ос./км²; в окол. с. Нововасилівка – 26 ос./км²; в окол. смт. Зноб-Новгородське – 6,6 ос./км². Відлітає, в середньому, 24 серпня (19.08.2002, 24.08.2003, 26.08.2004, 26.08.2005 рр.).
142. Сорокопуд чорнолобий – *Lanius minor* Gmelin, 1788. БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Оселяється в культурних ландшафтах, в садах, поблизу хуторів і невеликих сіл. З'являється в першій декаді травня (07.05.2004 р.). Гнізда з кладками були виявлені поблизу сіл Журавка, Очкине, Улиця (Афанасьєв, 1998). Виводок з 2-х дорослих і 5 молодих птахів спостерігався нами 26.07.1999 р. в окол. с. Червоне. В 2002 р. виводки відмічені в окол. сіл Любахове (1), Українське (1), Василівське (2). У с. Нововасилівка одна особина зустрінута 27.06.2005 р. На осінній міграції відмічений в заплаві Десни: окол. с. Боровичі: 7.10.2001 – пара; 8.10.2001 – 1 особина.
143. Сорокопуд сірий – *Lanius excubitor* Linnaeus, 1758. ЧКУ, БРК (II). Рідкісний гніздовий і зимуючий вид. Оселяється в різноманітних деревно-чагарникових біотопах, переважно, в долинах річок та околицях боліт. У гніздовий період зустрінутий: 11.06.1997 р. – 1 особина в 5 кварталі Старогутського лісництва; 07.05.2002 – 1 співаючий самець в нежилому с. Білоусівка; 08-09.07.2002 – 1 особина в околиці смт. Зноб-Новгородське. Найближчі місця оселення сірого сорокопуда знаходяться в прилеглих Трубчевському і Суземському р-нах

Брянської області РФ, де загальна чисельність виду становить 5-15 пар (Красная книга ..., 2004). Осіння міграція в парку починається, в середньому, 4 жовтня (01.10.2002, 27.10.2003, 09.10.2004, 08.09.2005 рр.). В зимовий період щільність виду становить: в березово-соснових лісах – 0,09 ос./км²; в заплаві р. Уличка - 1,1 ос./км²; на с/г полях - 0,3 ос./км². Співаючий самець (ймовірно, мігруючий) 1-3 квітня 2002 р. спостерігався в заплаві Десни в окол. с. Боровичі. Там же, в 2005 р. (28.03 - 8.04) відмічений проліт 31 особини цього виду.

Родина іволгові – Oriolidae

Рід іволга – *Oriolus* Linnaeus, 1766

144. Іволга – *Oriolus oriolus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Оселяється у різних типах лісових біотопів, парках, лісосмугах тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 7 травня (04.05.2001, 08.05.2002, 08.05.2003, 07.05.2004, 07.05.2005 рр.). В соснових лісах регіону щільність становить 9,6-32 ос./км²; в заплаві Десни – 5,0 ос./км²; в окол. с. Нововасилівка – 5,2 ос./км²; в окол. смт. Зноб-Новгородське – 4,4 ос./км². Останнє спостереження – 14.08.2005 р.

Родина шпаківі – Sturnidae

Рід шпак – *Sturnus* Linnaeus, 1758

145. Шпак звичайний – *Sturnus vulgaris* Linnaeus, 1758. Звичайний гніздовий вид. Оселяється в населених пунктах та деревних насадженнях річкових заплав. Перші птахи з'являються, в середньому, 15 березня (14.03.2001, 11.03.2002, 19.03.2003, 14.03.2004, 16.03.2005 рр.). Весною пролітає біля 1-1,5 тис. птахів. В заплаві Десни гніздиться зі щільністю 5,1 ос./км²; в с. Нововасилівка – 105 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 102 ос./км². Відлітає, в середньому, 11 жовтня (06.09.2001, 16.10.2002, 13.12.2003, 02.10.2004, 19.09.2005 рр.).

Родина воронові – Corvidae

Рід сойка – *Garrulus* (Linnaeus, 1758)

146. Сойка – *Garrulus glandarius* (Linnaeus, 1758). Нечисленний гніздовий та зимуючий вид. Оселяється в різних типах лісових насаджень. Проліт сойок спостерігався весною 2001 р. (27 особин). Щільність в соснових лісах становить 2,4-7,9 ос./км². У зимовий період чисельність в березово-соснових лісах складає 2,9 ос./км²; в заплаві р. Уличка – 0,95 ос./км²; на с/г полях – 0,4 ос./км²; в населених пунктах – 1,1 ос./км²; в старій діброві (лісопарк „Мирщина”) – 8,5 ос./км².

Рід сорока – *Pica* (Linnaeus, 1758)

147. Сорока – *Pica pica* (Linnaeus, 1758). Нечисленний осілий вид. Мешкає в антропогенних біотопах та річкових заплавах. В заплаві Десни щільність на гніздуванні становить 3,6 ос./км²; в с. Нововасилівка – 12 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 2,2 ос./км². В зимовий період, чисельність на с/г полях складає 0,2 ос./км²; в населених пунктах сільського типу – 14 ос./км².

Рід горіхівка – *Nucifraga* Brisson, 1760

148. Горіхівка – *Nucifraga caryocatactes* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Рідкісний осілий та кочовий вид. Знаходиться у регіоні на південній межі головного ареалу. Гніздиться в соснових лісах з фрагментами ялинових зі щільністю 0,13 ос./км². Гніздо з кладкою знайдене в 44 кв. Старогутського лісового масиву (Карпенко та ін., 1999). В зимовий період чисельність в березово-соснових лісах становить 0,69 ос./км².

Рід крук – *Corvus* Linnaeus, 1758

149. Галка – *Corvus monedula* Linnaeus, 1758. Нечисленний осілий та пролітний вид. Мешкає в населених пунктах регіону. Під час міграцій пролітає у невеликій кількості у зграях граків. Чисельність на гніздуванні в смт. Зноб-Новгородське становить 25 ос./км²; в м. Середина-Буда (багатоповерхова забудова) – 93 ос./км². В зимовий період, щільність в населених пунктах складає 3,0 ос./км².
150. Грак – *Corvus frugilegus* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий та випадково зимуючий вид. Перші птахи з'являються, в середньому, 7 березня (03.03.2001, 01.03.2002, 11.03.2003, 11.03.2004, 10.03.2005 рр.). На весняних і осінніх міграціях пролітає біля 1 тис. птахів. Гніздові колонії є тільки в населених пунктах: м. Середина-Буда (300 гнізд), смт. Зноб-Новгородське (135 гн.), с. Камінка (20 гн.), с. Кренидівка (10 гн.), с. Чернецьке (10 гн.). Остання зустріч пролітних птахів (20 ос.) в смт. Зноб-Новгородське відмічена 11.12.2001 р. В зимовий період спостерігаються випадки зимівлі одиночних молодих птахів в м. Середина-Буда (2005 р. – 4 ос.).
151. Ворона сіра – *Corvus cornix* Linnaeus, 1758. Нечисленний осілий вид. Оселяється в антропогенних біотопах та річкових долинах. У заплаві Десни в межах парку гніздиться до 50 пар. У зимовий період, зустрічається в населених пунктах зі щільністю 4,5 ос./км².

152. Крук – *Corvus corax* Linnaeus, 1758. Досить рідкісний осілий вид. Гніздиться на ділянках високостовбурного лісу далеко від населених пунктів. В репродуктивний період щільність складає: соснові ліси – 0,013-0,21 ос./км²; заплава Десни – 0,031 ос./км²; окол. смт. Зноб-Новгородське – 0,018 ос./км². В зимовий період чисельність становить: березово-соснові ліси – 0,02 ос./км²; заплаві р. Уличка – 1,13 ос./км²; с/г полях – 0,08 ос./км²; населені пункти – 0,08 ос./км²; стара діброва (лісопарк „Мирщина”) – 0,18 ос./км².

Родина омелюхові – Bombycillidae

Під омелюх – *Bombicilla* (Linnaeus, 1758)

153. Омелюх – *Bombycilla garrulus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний зимуючий вид. Гніздовий ареал охоплює лісотундрову та лісову зони Євразії. Прилітає, в середньому, 29 жовтня (13.10.2001, 06.11.2003, 22.10.2004, 14.11.2005 рр.). В зимовий період зустрічається в населених пунктах сільського типу з щільністю 204 ос./км²; в м. Середина-Буда (приватна забудова) – 107 ос./км². Останні спостереження птахів відмічені, в середньому, 29 березня (06.04.2001, 21.02.2003, 29.03.2004, 03.05.2005 рр.).

Родина волові очка – Troglodytidae

Під волове очко – *Troglodytes* Vieillot, 1807

154. Волове очко – *Troglodytes troglodytes* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний осілий вид. Населяє різні типу лісу, при умовах наявності густого підліску. У Старогутській ділянці парку гніздиться із щільністю 0,36 ос. км². Нові пусті гнізда виявлені поблизу с. Боровичі (07.05.1989 р., 2 дорослих) та поблизу смт. Зноб-Новгородське (04.05.1991 р.) (Белик, Москаленко, 1993).

Родина тинівкові – Prunellidae

Під тинівка – *Prunella* Vieillot, 1807

155. Тинівка лісова – *Prunella modularis* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Рідкісний пролітний птах. Майже вся територія Європи (в першу чергу – лісова зона) входить у гніздовий ареал виду. На Україні постійно мешкає тільки в Карпатах і горах Криму. В Деснянсько-Старогутському НПП відомі дві зустрічі на весняному прольоті в 2001 р.: 4 квітня – 2 особини в Старогутському лісовому масиві та 6 квітня – 1 птах біля р. Уличка.

Родина кропив'янкові – Sylviidae

Рід кобилочка – *Locustella* Kaup, 1829

156. Кобилочка солов'їна – *Locustella luscinioides* (Savi, 1824). БРК (II). Ймовірно гніздовий вид. Знаходиться у регіоні на північно-східній межі ареалу. Населяє ділянки річкових заплав, де присутні очеретяні, очеретяно-рогозові або очеретяно-чагарникові зарості. На протязі 1997-2005 рр. в регіоні нами не відмічена, хоча спеціальні пошуки виду не проводились. Вище і нижче по течії долини Десни солов'їна кобилочка є нечисленним гніздовим птахом і зустрічається переважно у межиріччі на водороздільних болотах (Афанасьєв и др., 1992; Косенко, Лозов, 1999). Загальна чисельність для Сумського Полісся оцінюється в 300-400 пар (Афанасьєв, 1998). Для остаточного встановлення статусу виду в парку необхідні додаткові дослідження.
157. Кобилочка річкова – *Locustella fluviatilis* (Wolf, 1810). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється у вільшняках, заплавних чагарниках, на мезотрофних болотах тощо. Перші птахи з'являються в другій декаді травня (11.05.2002, 16.05.2005 рр.). В заплаві Десни гніздиться з щільністю 7,2 ос./км²; у Старогутській ділянці парку – 2,6 ос./км².

Рід очеретянка – *Acrocephalus* J.A. et F. Naumann, 1811

158. Очеретянка лучна – *Acrocephalus schoenobaenus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Численний гніздовий вид. Населяє відкриті луки, болота, розріджені зарості рогузу та іншої вищої водної рослинності. Перші птахи з'являються, в середньому, 11 травня (18.05.2002, 07.05.2004, 08.05.2005 рр.). Чисельність у заплаві Десни в гніздовий період становить 108 ос./км².
159. Очеретянка чагарникова – *Acrocephalus palustris* (Bechstein, 1798). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на вологих луках з чагарниками, у вільшняках, заростях бур'янів біля водойм тощо. Відмічена на гніздуванні в окол. с. Нововасилівка (13 ос./км²) та вздовж р. Уличка (окол. с. Стара Гута).
160. Очеретянка ставкова – *Acrocephalus scirpaceus* (Hermann, 1804). БРК (II). Ймовірно гніздовий вид. Оселяється в значних за площею очеретяних заростях на різних типах водойм. В парку ця очеретянка достовірно не відмічена. Північніше знайдена в заплаві р. Нерусси (Косенко, Лозов, 1999). Нижче по течії Десни зареєстрована нами в Коропському р-ні Чернігівської обл.
161. Очеретянка велика – *Acrocephalus arundinaceus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється на водоймах, де є хоча-б невеликі куртини

очерету. Перші птахи з'являються, в середньому, 2 травня (24.04.2001, 07.05.2004, 06.05.2005 рр.). Відмічена в заплавах Десни, Знобівки, Свиги та на ставу в смт. Зноб-Новгородське.

Рід берестянка – *Hippolais* Baldenstein, 1827

162. Берестянка звичайна – *Hippolais icterina* (Vieillot, 1817). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється в лісах різних типів, переважно світлих широколистяних, садах та парках. Перші птахи з'являються, в середньому, 9 травня (08.05.2001, 11.05.2002, 14.05.2003, 07.05.2004, 05.05.2005 рр.). Щільність в гніздовий період відмічена: в соснових лісах чорницевих – 13 ос./км²; в соснових лісах зеленомохових – 8,4 ос./км²; в с. Нововасилівка – 26 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 34 ос./км².

Рід кропив'янка – *Sylvia* Scopoli, 1769

163. Кропив'янка рябогруда – *Sylvia nisoria* (Bechstein, 1795). БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в чагарникових біотопах річкових заплав. Самка з кормом спостерігалась 27.06.2002 р. в заростях молодих вільх у заплаві р. Уличка в окол. с. Улиця. Співаючі самці відмічені 13.05.2002 р. поблизу смт. Зноб-Новгородське та 16.05.2005 р. в ур. “Бабільщина” в Придеснянській частині парку.
164. Кропив'янка чорноголова – *Sylvia atricapilla* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Численний гніздовий вид. Оселяється у різних типах деревних насаджень з розвинутим підліском. Перші птахи з'являються, в середньому, 22 квітня (22.04.2001, 18.04.2002, 30.04.2003, 22.04.2004, 20.04.2005 рр.). В соснових лісах гніздиться зі щільністю 11-40 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 24 ос./км².
165. Кропив'янка садова – *Sylvia borin* (Boddaert, 1783). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Оселяється в лісах різних типів, переважно на узліссях, біля просік, галявин, садах і парках. Щільність у репродуктивний період становила: в сосновому лісі чорницевому – 40 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 30 ос./км².
166. Кропив'янка сіра – *Sylvia communis* Latham, 1787. БРК (II). Звичайний, місцями численний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню у чагарникових заростях річкових долин, на узліссях та галявинах. Перші птахи з'являються, в середньому, 8 травня (08.05.2001, 06.05.2002, 12.05.2004, 05.05.2005 рр.). В заплаві Десни гніздиться з щільністю 142 ос./км²; в с. Нововасилівка – 48 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 24 ос./км².

167. Кропив'янка прудка – *Sylvia curruca* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий птах. Оселяється в чагарникових біотопах річкових долин. Останнім часом відмічається тенденція проникнення виду у населенні пункти сільського типу та дачні селища. Перші птахи з'являються, в середньому, 25 квітня (24.04.2001, 26.04.2004, 26.04.2005 pp.). У с. Нововасилівка щільність склала 8,8 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 46 ос./км².

Рід вівчарик – *Phylloscopus* Boie, 1826

168. Вівчарик весняний – *Phylloscopus trochilus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Оселяється в різних типах лісів з добре розвинутим підліском. Перші птахи з'являються, в середньому, 17 квітня (13.04.2001, 21.04.2002, 21.04.2004, 15.04.2005 pp.). Щільність на гніздуванні у соснових лісах становить 10-96 ос./км². Відлітає, в середньому, 25 вересня (31.10.2002, 12.09.2004, 03.09.2005 pp.).
169. Вівчарик-ковалик – *Phylloscopus collybita* (Vieillot, 1817). БРК (II). Численний гніздовий вид. Оселяється в різних типах лісів з добре розвинутим підліском. Перші птахи з'являються, в середньому, 6 квітня (04.04.2001, 02.04.2002, 12.04.2003, 07.04.2004, 06.04.2005 pp.). Щільність на гніздуванні у соснових лісах становить 18-136 ос./км². Відлітає в середньому – 9 жовтня (14.10.2001, 03.10.2003, 10.10.2004, 11.10.2005 pp.).
170. Вівчарик жовтобровий – *Phylloscopus sibilatrix* (Bechstein, 1793). БРК (II). Численний гніздовий вид. Оселяється в різних типах лісів. Перші птахи з'являються, в середньому, 18 квітня (17.04.2001, 18.04.2002, 22.04.2004, 15.04.2005 pp.). Щільність на гніздуванні у соснових лісах становить 48-300 ос./км².
171. Вівчарик зелений – *Phylloscopus trochiloides* (Sundevall, 1837). БРК (II). Ймовірно гніздовий вид, який знаходиться у регіоні парку на південно-західній межі розповсюдження. Оселяється в різних типах деревних насаджень, в т.ч. населених пунктів. Перші птахи з'являються, в середньому, 28 травня (10.06.2002, 23.05.2004, 20.05.2005 pp.). Співаючі самці щорічно в травні-червні зустрічаються в смт. Зноб-Новгородське, м. Середина-Буда та с. Стара Гута.

Родина золотомушкові – *Regulidae*

Рід золотомушка – *Regulus* Cuvier, 1800

172. Золотомушка жовтоголова – *Regulus regulus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий та звичайний зимуючий птах. У регіоні парку знаходиться

на південній межі головного ареалу. Оселяється в хвойних і мішаних лісах. У соснових лісах з домішкою ялини щільність цього виду в репродуктивний період складає 24 ос./км². Осіння міграція починається у середині вересня (16.09.2001 р.). В зимовий період чисельність у березово-соснових лісах становить 155 ос./км².

Родина мухоловкові – *Muscicapidae*

Під строката мухоловка – *Ficedula* **Brisson, 1760**

173. Мухоловка строката – *Ficedula hypoleuca* (Pallas, 1764). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Населяє ліси різних типів, сквери та парки. Перші птахи з'являються, в середньому, 16 квітня (10.04.2001, 18.04.2002, 20.04.2003, 18.04.2004, 16.04.2005 pp.). В соснових лісах чорницевих чисельність у гніздовий період становить 56 ос./км². Остання зустріч – 06.09.2001 р.
174. Мухоловка-білошийка – *Ficedula albicollis* (Temminck, 1815). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в листяних та мішаних лісах. Перші птахи з'являються в середньому – 1 травня (27.04.2001, 07.05.2004, 30.04.2005 pp.).
175. Мухоловка мала – *Ficedula parva* (Bechstein, 1794). БРК (II). Досить рідкісний гніздовий вид. Оселяється у лісах різних типів, в т.ч. ялинових насадженнях. В парку вивчена недостатньо.

Під мухоловка – *Muscicapa* **Brisson, 1760**

176. Мухоловка сіра – *Muscicapa striata* (Pallas, 1764). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Мешкає у різних типах лісів та населених пунктах. Перші птахи з'являються, в середньому, в першій декаді травня (10.05.2001, 07.05.2004 pp.). Щільність на гніздуванні в соснових лісах складає 16-42 ос./км², в с. Нововасилівка – 13 ос./км², в смт. Зноб-Новгородське – 110 ос./км².

Під чекан – *Saxicola* **Bechstein, 1803**

177. Чекан лучний – *Saxicola rubetra* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Оселяється на луках, полях, пасовищах, вирубках тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 1 травня (25.04.2001, 05.05.2002, 29.04.2003, 07.05.2004 pp.). На заплавних луках Десни щільність становить 68 ос./км². Остання зустріч – 02.09.2001 р.
178. Чекан чорноголовий – *Saxicola torquata* (Linnaeus, 1766). БРК (II). Ймовірно, гніздовий вид. На територію Лівобережного Полісся розселився з середини 1960-х

рр. Мешкає у відкритих біотопах; тяжіє до агроландшафтів. У 2005 р. самець спостерігався 14 квітня в окол. м. Середина-Буда та 5 травня на вологих луках в заплаві р. Бобрик.

Рід кам'янка – *Oenanthe Vieillot, 1816*

179. Кам'янка звичайна – *Oenanthe oenanthe* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється, переважно, у межах населених пунктів; рідше – на вигонах та окраїнах доріг. Перші птахи з'являються, в середньому, 13 квітня (06.04.2001, 18.04.2002, 20.04.2003, 12.04.2004, 10.04.2005 рр.). У населених пунктах щільність становить: с. Нововасилівка – 6,6 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 13 ос./км².

Рід горихвістка – *Phoenicurus T. Forster, 1817*

180. Горихвістка звичайна – *Phoenicurus phoenicurus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Рідкісний гніздовий вид. Гніздиться в населених пунктах. Перші птахи прилітають на початку квітня (04.04.2003, 02.04.2005 рр.). В гніздовий період відмічена в смт. Зноб-Новгородське та м. Середина-Буда.
181. Горихвістка чорна – *Phoenicurus ochruros* (S.G. Gmelin, 1774). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Оселяється в населених пунктах. Перші птахи з'являються, в середньому, 30 березня (04.04.2000, 31.03.2001, 29.03.2002, 03.04.2003, 25.03.2004, 27.03.2005 рр.). Щільність в гніздовий період становить: с. Нововасилівка – 84 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 110 ос./км². Відлітає, в середньому, 20 жовтня (16.10.2001, 16.10.2002, 28.10.2003, 20.10.2004, 20.10.2005 рр.).

Рід вільшанка – *Erithacus Cuvier, 1800*

182. Вільшанка – *Erithacus rubecula* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Численний гніздовий вид. Оселяється в лісах різних типів, де є розвинутий підлісок. Перші птахи з'являються, в середньому, 28 березня (04.04.2000, 27.03.2001, 17.03.2002, 02.04.2003, 23.03.2004, 05.04.2005 рр.). Щільність в соснових лісах становить 72-94 ос./км². Відлітає, в середньому, 19 жовтня (14.10.2001, 19.10.2003, 20.10.2004, 22.10.2005 рр.).

Рід Соловейко – *Luscinia T. Forster, 1817*

183. Соловейко східний – *Luscinia luscinia* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в чагарникових заростях на узліссях, вирубках, в річкових заплавах, садах тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 26 квітня (25.04.2001, 01.05.2003, 28.04.2004, 20.04.2005 рр.). Чисельність в заплаві Десни становить 26 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 4,6 ос./км².
184. Синьошийка – *Luscinia svecica* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється в чагарникових заростях поблизу різних типів водойм. Перші птахи з'являються, в середньому, 13 квітня (13.04.2001, 10.04.2002, 19.04.2003, 12.04.2004, 10.04.2005 рр.). В гніздовий період відмічена: на заболочених торфозаболочках в окол. с. Василівське; вздовж р. Улиця; в смт. Зноб-Новгородське та м. Середина-Буда. Виводок спостерігався 23 липня 1999 р. в заплаві Улиці навпроти 102 кварталу Старогутського лісового масиву.

Рід дрізд – *Turdus* Linnaeus, 1758

185. Дрізд-чикотень – *Turdus pilaris* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий та зимуючий вид. Гніздиться в приуслівних деревних насадженнях, лісосмугах та населених пунктах. Під час весінньої міграції пролітає біля 1 тис. птахів. У заплаві Десни щільність становить 13 ос./км²; в с. Нововасилівка – 8,8 ос./км². В зимовий період чисельність у населених пунктах сягає 85 ос./км².
186. Дрізд чорний – *Turdus merula* Linnaeus, 1758. Звичайний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в листяних та мішаних лісах з густим підліском, садах і парках. Перші птахи з'являються, в середньому, 22 березня (15.03.2001, 11.03.2002, 31.03.2003, 21.03.2004, 31.03.2005 рр.). Щільність в гніздовий період складає: соснові ліси – 28-74 ос./км²; заплава Десни – 5,0 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 4,4 ос./км². Остання зустріч – 10.11.2005 р.
187. Дрізд білобровий – *Turdus iliacus* Linnaeus, 1766. Нечисленний гніздовий вид. Оселяється в різних типах деревних насаджень у річкових долинах. Перші птахи з'являються, в середньому, 8 квітня (06.04.2000, 06.04.2001, 01.04.2002, 19.04.2003, 12.04.2004, 06.04.2005 рр.). В лісах заплави Десни щільність у гніздовий період складає 1,7 ос./км². В 2005 р. гніздо було знайдене на надзаплавній терасі Десни в сосновому лісі у межах мисливсько-риболовній базі “Деснянка”.
188. Дрізд співочий – *Turdus philomelos* C.L. Brehm, 1831. Численний гніздовий вид. Населяє різні типи лісів. Перші птахи з'являються, в середньому, 30 березня

(04.04.2000, 04.04.2001, 25.03.2002, 31.03.2003, 23.03.2004, 02.04.2005 рр.). Остання зустріч – 26.10.2003 р.

189. Дрізд-омелюх – *Turdus viscivorus* Linnaeus, 1758. Нечисленний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в хвойних та мішаних лісах. Перші птахи з'являються, в середньому, 18 березня (15.03.2001, 09.03.2002, 28.03.2003, 12.03.2004, 28.03.2005 рр.). Щільність в соснових лісах становить 4,2-41 ос./км². Гніздо з 2-ма свіжими яйцями знайдене 03.04.2002 р. в молодому сосняку (кладовище нежилого с. Білоусівка); 15.05.2005 р. – повна кладка з 4-х яєць в культурі сосни, віком біля 40 років, в урочищі "Очкинська дача". Останні зустрічі відбулись 26.10.2003 та 05.11.2005 рр.

Родина довгохвості синиці – Aegithalidae

Під довгохвоста синиця – *Aegitalos* Hermann, 1804

190. Синиця довгохвоста – *Aegitalos caudatus* (Linnaeus, 1758). Нечисленний осілий вид. Мешкає в листяних та мішаних лісах. Щільність в соснових лісах під час гніздування становить 0,26 ос./км². В зимовий період чисельність виду в березово-соснових лісах складає 43 ос./км².

Родина синицеві – Paridae

Під ремез – *Remez* Jarocki, 1819

191. Ремез – *Remiz pendulinus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий вид. Оселяється біля водойм у деревно-чагарникових заростях. Прилітає у другій декаді квітня (17.04.2001 р.). Гнізда знайдені на вербах по берегам рр. Десна, Знобівка, Свига та стариць поблизу мисливсько-риболовної бази "Боровичанка".

Під синиця – *Parus* Linnaeus, 1758

192. Гаїчка болотяна – *Parus palustris* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний осілий вид. Віддає перевагу оселенню в листяних та мішаних лісах. В зимовий період щільність складає: сосново-листяні ліси – 6,5 ос./км²; стара діброва (лісопарк „Мирщина”) – 106 ос./км²; приватна забудова м. Середина-Буда біля річок Бобрик і Ластівка – 17 ос./км².
193. Гаїчка-пухляк – *Parus montanus* Baldenstein, 1827. БРК (II). Звичайний осілий вид. Населяє хвойні та мішані ліси. Щільність на гніздуванні в соснових лісах становить 32-138 ос./км². В зимовий період у березово-соснових лісах чисельність виду склала 47 ос./км²; в заплаві р. Уличка – 1,9 ос./км².

194. Синиця чубата – *Parus cristatus* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний осілий вид. Мешканець хвойних і мішаних лісів. Щільність на гніздуванні складає: соснові ліси зеленомохові – 32 ос./км²; соснові ліси зеленомохові з фрагментами лишайникових – 54 ос./км². Виводок зустрінутий 6.06.2000 р. в урочищі «Очкинська дача». В зимовий період в березово-соснових лісах чисельність виду складає 26 ос./км².
195. Синиця чорна – *Parus ater* Linnaeus, 1758. БРК (II). Досить рідкісний осілий вид, який знаходиться на південно-східній межі ареалу. Населяє ліси з домішкою ялини. На гніздуванні виявлена в Старогутській ділянці парку в березово-ялиновому лісі. Птахи оселились в штучній гніздівлі, де 14.05.2002 р. нами була знайдена кладка з 8 сильно насиджених яєць. В зимовий період у березово-соснових лісах зустрічається з щільністю 1,8 ос./км².
196. Синиця блакитна – *Parus caeruleus* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний осілий вид. Віддає перевагу листяним та мішаним лісам. У соснових лісах чорницевих чисельність в репродуктивний період складає 78 ос./км²; у соснових лісах зеленомохових – 32 ос./км²; в окол. смт. Зноб-Новгородське – 6,6 ос./км². В зимовий період щільність становить: березово-соснові ліси – 1,8 ос./км²; заплава р. Уличка – 11 ос./км²; населені пункти – 3,3 ос./км²; приватна забудова м. Середина-Буда – 13 ос./км²; стара діброва (лісопарк „Мирщина”) – 125 ос./км²,
197. Синиця велика – *Parus major* Linnaeus, 1758. БРК (II). Численний осілий вид. Оселяється у всіх типах деревних насаджень. Щільність на гніздуванні становить: соснові ліси – 32-108 ос./км²; заплава Десни – 24 ос./км²; с. Нововасилівка – 66 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 52 ос./км². В зимовий період чисельність складає: березово-соснові ліси – 4,6 ос./км²; заплава р. Уличка – 1,9 ос./км²; населені пункти сільського типу – 586 ос./км². У м. Середина-Буда великі синиці зимою зустрічаються з найбільшою щільністю в парках міста – 893 ос./км²; у багатоповерховій забудові – 649 ос./км²; у приватній забудові – 484 ос./км²; у лісопарку „Мирщина” (стара діброва) – 350 ос./км²; в дачній забудові – 154 ос./км².

Родина повзикові – Sittidae

Рід повзик – *Sitta* Linnaeus, 1758

198. Повзик – *Sitta europaea* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний осілий вид. Населяє різні типи лісів. Щільність на гніздуванні в старих соснових борах становить 7,8-91 ос./км². В зимовий період чисельність складає: березово-соснові

ліси – 27 ос./км²; лісопарк „Мирщина” – 81 ос./км²; парки м. Середина-Буда – 24 ос./км².

Родина підкоришникові – Certhiidae

Рід підкоришник – *Certhia* Linnaeus, 1758

199. Підкоришник звичайний – *Certhia familiaris* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний осілий вид. Віддає перевагу оселенню в старих мішаних та листяних лісах. Перша пісня відмічена в лютому (09.02.2004 р.). Щільність на гніздуванні у соснових лісах становить 8,1-13 ос./км². В зимовий період чисельність складає: березово-соснові ліси – 20 ос./км²; заплава р. Уличка – 2,8 ос./км²; населені пункти сільського типу – 6,7 ос./км²; у лісопарк „Мирщина” – 49 ос./км²; парки м. Середина-Буда – 71 ос./км².

Родина горобині – Passeridae

Рід горобець – *Passer* Brisson, 1760

200. Горобець хатній – *Passer domesticus* (Linnaeus, 1758). Численний осілий вид. Гніздиться в населених пунктах. Щільність в гніздовий період складає: с. Нововасилівка – 290 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 494 ос./км². Під час зимового періоду в населених пунктах сільського типу чисельність становить 205 ос./км²; в м. Середина-Буда – 716 ос./км² (приватна забудова) та 200 ос./км² (багатоповерхова забудова).
201. Горобець польовий – *Passer montanus* (Linnaeus, 1758). Численний осілий вид. Гніздиться в населених пунктах, агроландшафтах та річкових долинах. Оселяється в заплаві Десни (12 ос./км²), с. Нововасилівка (394 ос./км²), смт. Зноб-Новгородське (192 ос./км²). Гніздо польового горобця знайдене в заплаві Десни 18 травня 2002 р. у зовнішній стінці гнізда канюка звичайного в окол. с. Мурав'ї. У зимовий період зустрічається на полях (23 ос./км²) та населених пунктах сільського типу (1403 ос./км²). Щільність зимою у м. Середина-Буда в приватній забудові складає 749 ос./км²; в багатоповерховій забудові – 812 ос./км².

Родина в'юркові – Fringillidae

Рід зяблик – *Fringilla* Linnaeus, 1758

202. Зяблик – *Fringilla coelebs* Linnaeus, 1758. Численний гніздовий вид. Оселяється у різних типах деревних насаджень, в т.ч. населених пунктів. Перші птахи з'являються, в середньому, 20 березня (15.03.2001, 09.03.2002, 28.03.2003,

22.03.2004, 26.03.2005 рр.). Під час весінньої та осінньої міграції пролітає біля 2 тис. птахів. У соснових лісах гніздиться зі щільністю 110-250 ос./км²; у заплаві Десни – 52 ос./км²; в с. Нововасилівка – 66 ос./км²; у смт. Зноб-Новгородське – 54 ос./км². Останні зустрічі, в середньому, 11 листопада (11.11.2001, 09.10.2004, 13.12.2005 рр.).

203. В'юрок – *Fringilla montifringilla* Linnaeus, 1758. Нечисленний пролітний вид. Оселяється в лісовій та лісотундровій зоні Європи. Найближчі місця гніздування ймовірно розташовані в Брянській обл. РФ (Косенко, Лозов, 1999). У регіоні парку перші птахи відмічені 05.04.2000 та 28.03.2001 рр. Остання осіння зустріч – 14.10.2001 р.

Рід канарковий в'юрок – *Serinus Koch*, 1816

204. В'юрок канарковий – *Serinus serinus* (Pallas, 1811). БРК (II). Нечисленний, місцями рідкісний гніздовий вид. Скоріше за все, розселився у регіон парку з кінця 1980-х рр. Оселяється виключно в населених пунктах. Перші птахи з'являються, в середньому, 10 квітня (08.04.2001, 20.04.2002, 21.04.2003, 24.03.2004 рр.). В смт. Зноб-Новгородське щільність на гніздуванні становить 54 ос./км². В с. Стара-Гута гніздиться 3-5 пари; в с. Нововасилівка не знайдений.

Рід зеленяк – *Chloris Cuvier*, 1800

205. Зеленяк – *Chloris chloris* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий та нечисленний зимуючий вид. Оселяється на узліссях листяних і мішаних лісів та в антропогенних ландшафтах. У заплаві Десни в репродуктивний період щільність становить 17 ос./км²; в с. Нововасилівка – 34 ос./км²; в смт. Зноб-Новгородське – 50 ос./км². В зимовий період чисельність на с/г полях складає – 2,0 ос./км²; у населених пунктах – 0,13 ос./км².

Рід чиж – *Spinus Koch*, 1816

206. Чиж – *Spinus spinus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Рідкісний гніздовий та звичайний зимуючий вид. Знаходиться у парку на південній межі головного ареалу. Мешканець хвойних лісів. Гніздо з кладкою було знайдене поблизу с. Очкине (03.05.1972 р. – кладка із 4 яєць) (Афанасьєв, 1992). Пара птахів, які охороняли гніздову ділянку, була виявлена 05.05.1991 р. поблизу с. Стара Гута (Белик, Москаленко, 1993). Молодий птах (на ньому добре помітний пух) спостерігався нами в зграйці чижів 04.07.2004 р. в сосновому лісі поблизу смт. Зноб-

Новгородське. Осіння міграція починається на початку вересня (06.09.2001 р.); пролітає 1-1,5 тис. птахів. В зимовий період щільність становить: в березово-соснових лісах – 7,2 ос./км²; в населених пунктах – 18 ос./км².

Рід щиглик – *Carduelis* Brisson, 1760

207. Щиглик – *Carduelis carduelis* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий та нечисленний зимуючий вид. Оселяється на узліссях, зарослих галявинах, вирубках, садах і парках. Чисельність на гніздуванні в смт. Зноб-Новгородське склала 106 ос./км². В зимовий період щільність виду становить: березово-соснові ліси – 0,08 ос./км²; заплава р. Уличка – 19 ос./км²; населені пункти – 6,7 ос./км².

Рід чечітка – *Acanthis* Borkhausen, 1797

208. Коноплянка – *Acanthis cannabina* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню в агроландшафтах та населених пунктах. Щільність у репродуктивний період становить: с. Нововасилівка – 132 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 112 ос./км².
209. Чечітка звичайна – *Acanthis flammea* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний пролітний і зимуючий вид. Гніздиться у тундровій та лісотундровій зонах Євразії. Приліт відмічений на початку листопада (04.11.2005 р.) В зимовий період 2002 р. щільність цих птахів становила: березово-соснові ліси – 0,13 ос./км²; заплава р. Уличка – 3,0 ос./км²; с/г поля – 1,3 ос./км². Під час весняної міграції весною 2005 р. полетіло біля 400 птахів. Остання зустріч – 03.04.2005 р.

Рід чечевиця – *Carpodacus* Kaup, 1829

210. Чечевиця звичайна – *Carpodacus erythrinus* (Pallas, 1770). БРК (II). Звичайний гніздовий вид. Віддає перевагу оселенню у чагарникових заростях в заплавах річок, на окраїнах боліт, ставків тощо. Перші птахи з'являються, в середньому, 18 травня (22.05.2001, 17.05.2002, 14.05.2003, 20.05.2004, 16.05.2005 рр.). В заплаві Десни щільність виду в репродуктивний період складає 70 ос./км²; у Старогутській ділянці – 1,24 ос. км².

Рід шишкар – *Loxia* Linnaeus, 1758

211. Шишкар ялиновий – *Loxia curvirostra* Linnaeus, 1758. БРК (II). Ймовірно гніздовий вид, що знаходиться на південній межі головного ареалу. Мешкає в лісах з значною домішкою ялини. Гніздиться в сусідній Брянській області РФ (Косенко,

Лозов, 199). Зимою 1996/1997 рр. у регіоні Деснянсько-Старогутського НПП відмічений наліт шишкаря, коли зустрічались зграйки по 20-25 особин на ялинах, що плодоносять. Пара зустрінута 21.03.2002 р. у Придеснянській частині парку в урочищі "Радгоспний бір".

Рід снігур – *Pyrrhula* Brisson, 1760

212. Снігур – *Pyrrhula pyrrhula* (Linnaeus, 1758). Рідкісний гніздовий та звичайний зимуючий вид. У межах парку знаходиться на південній межі розповсюдження. Оселяється в лісах з домішкою ялини. Гнізда виявляли поблизу с. Боровичі (07.05.1989 р. – 2 гнізда) (Белик, Москаленко, 1993; Афанасьєв, 1998) та в Старогутській ділянці в кв. 59 – 1 гніздо (Книш, 1996). У репродуктивний період зустрічається щорічно 2-3 пари; щільність на маршрутах в соснових лісах – 0,48 ос./км². Злеток був зловлений нами павутинною сіткою на узліссі вільшняку в околицях мисливсько-риболовної бази "Деснянка" 17 серпня 2003 р. Осіння міграція починається, в середньому, 16 жовтня (11.10.2001, 18.10.2003, 20.10.2005 рр.). В зимовий період чисельність складає: березово-соснові ліси – 11,3 ос./км²; заплава р. Уличка – 19 ос./км²; с/г поля – 6,9 ос./км²; населені пункти сільського типу – 226 ос./км²; стара діброва (лісопарк «Мирщина») – 29 ос./км²; м. Середина-Буда – 103 ос./км² (приватна забудова) та 17 ос./км² (багатопверхова забудова). Останні весняні зустрічі пролітних птахів, в середньому, 9 квітня (19.04.2003, 26.03.2004, 12.04.2005 рр.).

Рід костогриз – *Coccothraustes* Brisson, 1760

213. Костогриз – *Coccothraustes coccothraustes* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Нечисленний гніздовий та рідкісний зимуючий вид. Віддає перевагу оселенню в листяних та мішаних лісах, гаях, парках, садах. Щільність у гніздовий період становить: соснові ліси – 0,47 ос./км²; заплава Десни – 3,6 ос./км²; с. Нововасилівка – 13 ос./км²; смт. Зноб-Новгородське – 23 ос./км². У зимовий період чисельність в населених пунктах складає 1,1 ос./км².

Родина вівсянкові – *Emberizidae*

Рід вівсянка – *Emberiza* Linnaeus, 1758

214. Просянка – *Emberiza calandra* Linnaeus, 1758. БРК (II). Рідкісний нерегулярно гніздовий вид. У парку знаходиться на північній межі ареалу. Віддає перевагу оселенню у відкритих антропогенних ландшафтах. Співаючі самці були

зустрінуті в 2003 р. поблизу смт. Зноб-Новгородське (1 особина на території льонозаводу) та в окол. с. Кустіно (4 особини); в 2005 р. в окол. м. Середина-Буда: по дорозі на с. Хлібороб (1 особина) та с. Порохонь (1 особина).

215. Вівсянка звичайна – *Emberiza citronella* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний гніздовий та нечисленний зимуючий вид. Оселяється на узліссях, вирубках, в агроландшафтах, населених пунктах. Чисельність на гніздуванні становить: соснові ліси – 26-56 ос./км²; с. Нововасилівка – 58 ос./км². В зимовий період щільність складає: березово-соснові ліси – 0,31 ос./км²; с/г поля – 0,6 ос./км²; населені пункти – 85 ос./км².
216. Вівсянка очеретяна – *Emberiza schoeniclus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Досить численний гніздовий вид. Оселяється в заростях вищої водної рослинності та чагарникових заростях поблизу різних типів водойм. Перші птахи з'являються, в середньому, 24 березня (15.03.2001, 12.03.2002, 31.03.2003, 31.03.2004, 31.03.2005 рр.). Щільність виду у гніздовий період в заплаві Десни складає 188 ос./км². Остання зустріч – 19.09.2005 р.

Рід Пуночка – *Plectrophaenax* Stejneger, 1882

217. Пуночка – *Plectrophaenax nivalis* Linnaeus, 1758. БРК (II). Рідкісний нерегулярно зимуючий вид. Населяє тундрову зону Євразії. Сім особин зустрінуті 21.12.2000 р. на полях, прилеглих до Старогутської ділянки.

КЛАС ССАВЦІ - MAMMALIA

РЯД КОМАХОЇДНІ - INSECTIVORA

Родина їжаків – *Erinaceidae*

Рід їжак звичайний – *Erinaceus* Linnaeus, 1758

1. Їжак білочеревий – *Erinaceus concolor* Martin, 1838. Звичайний вид парку і прилеглих територій. Вважається двійником їжака європейського *Erinaceus europaeus* Linnaeus, 1758. Надає перевагу галявинам посеред мішаного та широколистяного лісу, часто зустрічається на стежках; заболочених місць уникає. Тяжіє до антропогенних ландшафтів. Візуально відмічений в околицях сс. Стара Гута, Улиця, Очкине.

Родина землерийкові – *Soricidae*

Рід бурозубка – *Sorex* Linnaeus, 1758

2. Бурозубка звичайна – *Sorex araneus* Linnaeus, 1758. Звичайний вид регіону. Найбільш характерна для вологих біотопів; звичайна на луках, вирубках. У сосняках нечисленна. Не знайдена у сухих хвойних масивах та мішаних лісах з перевагою берези. Чисельність може змінюватись по роках. Цей вид займає у парку домінуюче місце в раціоні сови сірої (24-34%) в гніздовий період.
3. Бурозубка рівнозуба – *Sorex isodon* Turov, 1924. Тайговий вид, поширений майже по всій Палеарктичній зоні хвойних лісів. Населяє різноманітні біотопи. Вважалося, що її ареал обмежується центральною частиною Східної Європи (Валдайська височина, Московська область). Однак дослідження останніх років показали, що цей вид проникає далеко за межі свого основного ареалу по руслах малих річок і зустрічається набагато південніше (Дубровский, 2000). Всі зустрічі в Деснянсько-Старогутському НПП бурозубки рівнозубої відносяться до Придеснянської частини. На суміжних територіях відмічена нами на території Брянської області. У відлогах, як правило, нечисленна, але в типових біотопах (заплавні вільшняки) може сягати до 5%. В погадках сов дуже рідкісна (не перевищує 0,1%).
4. Бурозубка середня – *Sorex caecutiens* Laxmann, 1788. Тайговий вид, розповсюджений майже по всій Палеарктичній зоні хвойних лісів. Вважається характерним для Полісся (Абеленцев и др., 1956), однак відсутній у всіх регіональних списках України. Існує одинична згадка про знахідку середньої бурозубки в погадках сипухи на території Житомирської області (Підопличко, 1937), але достовірні докази існування (колекційні матеріали, докладний опис) відсутні. На території парку ця тварина була зареєстрована під час відловів пастко-лініями лише в одному біотопі – сосняку ліщиновому (Старогутський лісовий масив, кв. 108). Молодий самець мав характерні для цього виду розміри (середні між звичайною й малою бурозубкою): довжина тіла – 47, 5 мм; хвоста – 35 мм; ступні – 11,2 мм; конділобазальна довжина черепа – 16,5 мм. У погадках сови сірої рештки бурозубки середньої знайдені всього один раз (Старогутський лісовий масив, кв. 121).
5. Бурозубка мала – *Sorex minutus* Linnaeus, 1766. Звичайний вид парку. Чисельність невисока. Відловлювалась у різних біотопах: болота, вільшняки, сосняки, луки, вирубки. Відсутня в мішаних лісах з перевагою берези, сухих сосняках і ялиниках. У погадках сови сірої складає до 9 % від загальної кількості здобутих видів.

Рід кутора – *Neomys Kaup, 1829*

6. Кутора звичайна – *Neomys fodiens* Pennant, 1771. Досить звичайний вид регіону. Чисельність у відлогах низька. Населяє переважно вологі біотопи. На території Деснянсько-Старогутського НПП зареєстрована на заливних луках, у заростях верболозу на межі лісу і луки, по берегах малих річок, а також у обводнених вільшняках. Присутня в погадках хижих птахів у різних пунктах парку та його околиць.
7. Кутора мала – *Neomys anomalus* Cabrera, 1907. ЧКУ. Дуже рідкісний вид парку. На Україні виявлена в лісовій і лісостеповій зонах Правобережжя, у плавнях Дніпра й Дунаю, в Кримських горах. На Лівобережжі відзначена спорадично в лісостеповій зоні Київської, Харківської і Сумської областей (Червона книга України, 1994; Мерзликин, 1998, 1999; Подопрігора, Мерзликин, 2003). На території Деснянського Полісся вперше зареєстрована нами у вересні 1999 року в околицях с. Стара Гута у вологому вільшняку на правому березі р. Улички. Також, знайдена в погадках сови сірої (Старогутський масив, кв. 121), де не перевищує 0,1%.

Рід білозубка – *Crocidura Wagler, 1832*

8. Білозубка мала – *Crocidura suaveolens* (Pallas, 1811). Регіонально рідкісний синантропний вид. У регіоні парку знаходиться на північній межі ареалу. Найбільш характерна для відкритих біотопів: садки, городи, луки. Частка у відлогах не перевищує 0,5%. Знайдена також в погадках сови сірої з околиць смт. Зноб-Новгородське та Старогутського лісового масиву (кв. 121).

Родина кротові – *Talpidae*

Рід кріт – *Talpa Linnaeus, 1758*

9. Кріт європейський – *Talpa europaea* Linnaeus, 1758. Звичайний вид парку і прилеглих територій. Надає перевагу галявинам, узліссям, лукам; уникає заболочених та остепнених ділянок. В погадках сови сірої є випадковою жертвою (одиночні особини знайдені лише в 2 пунктах з 6 досліджених). Відомі випадки знахідок залишків кротів у гніздах канюка звичайного.

РЯД КАЖАНИ – *CHIROPTERA*

Родина гладконосі – *Vespertilionidae*

Рід нічниця – *Myotis* Kaup, 1829

10. Нічниця водяна – *Myotis daubentoni* (Kuhl, 1817). БРК (II). Звичайний осілий вид парку. Чисельність низька. Зустрічається по річкових заплавах та біля водойм. Сховища – дупла, людські будівлі. Формує виводкові колонії, іноді спільно з іншими видами кажанів. Зимує в різноманітних підземних сховищах. Відмічена біля річок Десна та Уличка, ставках, а також біля штучної водойми в кв. 33 Старогутського лісового масиву.
11. Нічниця Брандта – *Myotis brandti* (Eversmann, 1845). БРК (II). Рідкісний вид парку. Населяє мішані та широколистяні ліси. Літні сховища – дупла, дуплянки, іноді людські будівлі. Осілий вид, зимує в підземних прихистках. На наш час ареал виду в Україні охоплює виключно західні області. Відомі нечисленні знахідки з території Карпатського біосферного заповідника, околиць м. Львова, а також з Поділля (Покинйчереда, 1999; Загороднюк та ін., 2001; Тищенко, 2003). Одиначні особини нічниці Брандта вперше для регіону зареєстровані нами під час детекторних обліків 6.08.2006 р. на лісовій стежці в урочищі “Очкинська дача”. Вид потребує подальшого вивчення.

Рід вухань – *Plecotus* Gray, 1821

12. Вухань бурий – *Plecotus auritus* (Linnaeus, 1758). БРК (II). Звичайний осілий вид. Чисельність невисока. Пов'язаний з лісами різних типів. При наявності прихистку, може жити також у відкритих ландшафтах. Оселяється одиночно чи невеликими групами в дуплах, дуплянках, порожнинах, будівлях. Окремі особини зареєстровані 24-27 липня 2003 року на лісовій просіці в околицях с. Стара Гута під час детекторних обліків. Вид потребує подальшого вивчення.

Рід вечірниця – *Nyctalus* Bowdich, 1825

13. Вечірниця мала – *Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817). МСОП, ЧКУ, БРК (II). Дуже рідкісний вид, що відлітає на зимівлю. Населяє широколистяні масиви та острівні ліси. Великих колоній не утворює. Поодинокі екземпляри зареєстровані в західних околицях с. Стара Гута 21.08.2004 р.
14. Вечірниця дозріла – *Nyctalus noctula* (Schreber, 1774). БРК (II). Звичайний, широко поширений у регіоні вид. Населяє ліси різних типів, переважно листяні і мішані, та агроландшафти. Сховища – дупла дерев, іноді штучні дуплянки та людські будівлі. Утворює виводкові колонії до декількох десятків самиць. На зиму відлітає. Реєструвалася під час детекторних обліків в усіх досліджених пунктах

Придеснянської та Старогутської ділянок парку. У центрі с. Стара Гута знайдений прихисток в дуплі сосни (щілиноподібний льоток на висоті 6 м) з 5 особинами вечірниці дозірної всередині.

Рід нетопир – *Pipistrellus* Kaup, 1829

15. Нетопир-карлик – *Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774). Звичайний вид парку та околиць. Осілий, може здійснювати сезонні міграції. Населяє різноманітні ландшафти, віддаючи перевагу антропогенним. Оселяється в людських будівлях, рідше – в дуплах дерев, часто з іншими видами кажанів. Зимує в будинках і в різноманітних підземних укриттях. На території Придеснянської частини парку колонія цього виду була виявлена в 1999 р. у будівлях мисливсько-риболовної бази «Боровичанка». Згодом, 24 червня 2003 р. ще одна колонія була досліджена на території бази «Деснянка». Колонія складалась з чотирьох окремих поселень, де нетопирі оселялися в порожнинах між фанерними стінками літніх будиночків для відпочинку. В одному з цих поселень протягом 20-ти хвилин було виловлено 9 тварин. Всі вони виявилися самицями, троє з яких мали дитинчат за розміром з половину дорослої особини. За попередніми підрахунками, загальна чисельність нетопирів-карликів в цих чотирьох поселеннях колонії складала близько 150 особин. У 2004 році за обшивкою будівлі сусідньої бази відпочинку знайдена ще одна колонія (32 особини). У 2006 р. в тому самому місці колонія складалась з представників нетопирів двох видів і включала самиць та їх дитинчат. Тут було виловлено 10 нетопирів-карликів (2 дорослі самиці, та 8 молодих: 2 самця та 6 самиць) та 2 нетопира лісових (молоді самиці). В с. Стара Гута численні представники виду зареєстровані 24-27 липня 2003 року; також було знайдено прихисток під гребенем горища жилої одноповерхової будівлі, де перебували 4 особини.
16. Нетопир-пігмей – *Pipistrellus pygmaeus* Leach, 1825. Колоній виду на території парку не знайдено. Однак, у 2003-2004 рр. численні представники цього виду реєструвалися під час детекторних обліків в околицях с. Стара Гута. На території прилеглих районів Брянської області – звичайний вид (Глушкова та ін., 2004). Потребує подальшого вивчення у регіоні.
17. Нетопир Натузюса – *Pipistrellus nathusii* (Keyserling et Blasius, 1839). БРК (II). Звичайний вид регіону. Зустрічається в лісах різних типів, переважно листяних та мішаних. Надає перевагу узліссям. Часто живе в населених пунктах. Селиться в будівлях, щілиноподібних укриттях, часто поряд з іншими кажанами. Зимує в

дуплах, будинках і різних підземних сховищах. Реєструвався під час детекторних обліків у всіх пунктах НПП та його околиць. Досліджено літні виводкові колонії виду на території мисливсько-риболовної бази «Деснянка». У 2004 році колонія розміщувалась у 2-х будиночках і налічувала принаймні 100 особин. У 2006 році колонія очевидно перемістилася на територію сусідньої непрацюючої бази відпочинку, де утворила спільне з нетопирем-карликом велике поселення, загальною кількістю 406 особин (дорослі самиці разом з дитинчатами).

18. Нетопир середземноморський – *Pipistrellus kuhlii* (Kuhl, 1817). ЄЧС, БРК (II), ЧКУ. Рідкісний вид. За останні десятиріччя розширив ареал до північних кордонів України. Найближчий пункт реєстрації – Щорський район Чернігівської області (Гаврись, Коцержинська, 2002). Під час детекторних обліків 18.08.2004 р., поодинокі екземпляри були зареєстровані над вирубкою в урочищі «Очкинська дача».

Рід кожан – *Eptesicus Rafinesque, 1820*

19. Кожан пізній – *Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774). БРК (II). Звичайний осілий вид регіону. Надає перевагу антропогенним ландшафтам. Схованки пов'язані з житлом людини – на горищах, за обшивкою стін, за лиштвами та віконницями. Може формувати скупчення до сотні особин. Відмічений в усіх досліджених пунктах регіону. Велика кількість пізніх кожанів спостерігалася на лісових просіках в околицях с. Стара Гута. Крім того, на горищах будівель цього населеного пункту було знайдено 2 схованки, де перебували 29 та 8 особин.

Рід лилик – *Vespertilio Linnaeus, 1758*

20. Лилик двоколірний – *Vespertilio murinus* Linnaeus, 1758. БРК (II). Звичайний вид парку. Схильний до сезонних міграцій. Перебуває в лісах і агроландшафтах. Охоче заселяє населені пункти, особливо розташовані поблизу лісових масивів. Природні сховища — дупла та інші порожнини. Найбільші скупчення утворює в будівлях. Звичайно тримається окремо від інших видів. Зимує в будівлях, зрідка в підземних сховищах. Зареєстрований в Придеснянській (с. Очкине, урочище «Очкинська Дача») та Старогутській (околиці сс. Улиця та Стара Гута, кв. 33) частинах парку. Найбільша щільність виду відмічена в західній околиці с. Стара Гута та на просіках прилеглого лісового масиву.

РЯД ХИЖІ – CARNIVORA

Родина собачі – Canidae

Рід єнотоподібний собака – *Nyctereutes* Temminck, 1839

21. Собака єнотоподібний – *Nyctereutes procyonoides* (Gray, 1834). Адвентивний представник фауни. Нечисленний вид. Оселяється в плавнях по берегах річок і озер, окраїнах боліт, деревно-чагарникові заростях поблизу водойм. У регіоні парку зустрічається переважно в Придеснянській частині. Сліди цієї тварини неодноразово відмічались на грязьових відмілинах Десенки, в пониженнях рр. Знобівки та Свиги, затоплених торфозробках окол. с. Василевське.

Рід вовк – *Canis* Linnaeus, 1758

22. Вовк – *Canis lupus* Linnaeus, 1758. ЄЧС, БРК (II). На території парку досить звичайний вид. Чисельність невисока. Здебільшого відмічається на території Старогутського лісового масиву. Мисливські угіддя місцевих тварин значно більші за територію парку, тому вони присутні тут не постійно. В зимовий період вовки іноді заходять в населені пункти, прилеглі до Старогутського лісового масиву, з метою добування домашніх собак. У кінці липня 1999 р. в с. Стара Гута відмічені випадки нападу вовчиці на індиків та вівцю (хижак прийшов з боку Голубівського лісництва); влітку 2006 р. в окол. с. Улиця – на вівцю, ймовірно, для годування виводку. Загальна чисельність виду в регіоні коливається в межах 0 - 0,2 ос. на 1000 га і є, в цілому, стабільною.

Рід лисиця – *Vulpes* Frisch, 1775

23. Лисиця – *Vulpes vulpes* (Linnaeus, 1758). Звичайний вид. Щільність, за даними зимових обліків, оцінюється в різні роки 0,8-2,7 ос. на 1000 га. В 2001 році відмічено збільшення чисельності лисиці майже вдвічі. Випадків сказу до останнього часу не виявлено.

Родина ведмежі – Ursidae

Рід ведмідь – *Ursus* Linnaeus, 1758

24. Ведмідь бурий – *Ursus arctos* Linnaeus, 1758. Червона книга МСОП, ЄЧС, БРК (II). Дуже рідкісний вид регіону. Зрідка заходить з сусідньої території РФ, де на прилеглих територіях Нерусо-Деснянського Полісся тримається одна з периферійних популяцій виду, яка на 2003 р. нараховувала 20-25 особин (Красная книга ..., 2004). Останній відомий захід ведмедиці з ведмежам у межах Середина-Будського р-ну відмічений в 1995 р. (Клестов та ін., 1998).

Родина куницеви – *Mustelidae*

Рід куниця – *Martes* Pinel, 1792

25. Куниця лісова – *Martes martes* (Linnaeus, 1758). Відносно нечисленний вид парку та прилеглих лісових масивів. Віддає перевагу оселенню в старих хвойних та мішаних лісах. В околицях смт. Зноб-Новгородське у 2004 р. виводок лісової куниці знайдений в штучній дуплянці побудованій для сірої сови. Щільність на території НПП в зимовий період оцінюється в різні роки від 0,9 до 3,0 ос. на 1000 га.
26. Куниця кам'яна – *Martes foina* (Erxleben, 1777). Нечисленний вид, що зареєстрований виключно у межах населених пунктів. Спостерігалась в с. Стара Гута, смт. Зноб-Новгородське та м. Середина Буда.

Рід тхір – *Mustela* Linnaeus, 1758

27. Ласка – *Mustela nivalis* Linnaeus, 1766. Звичайний, місцями нечисленний вид парку. Зустрічається переважно біля річок та струмків, в агроландшафтах, на околицях населених пунктів, на заростаючих вирубках. За даними зимових обліків, щільність ласки в Старогутській частині парку в різні роки становить від 0 до 3,7 ос. на 1000 га.
28. Горностай – *Mustela erminea* Linnaeus, 1758. ЧКУ. Нечисленний вид парку і околиць. Віддає перевагу річковим заплавам, берегам водойм, узліссям, галявинам, тощо. Зустрічається, також, біля населених пунктів. Щільність в зимовий період в Старогутській частині парку в різні роки коливається від 0 до 2,1 ос. на 1000 га.
29. Тхір лісовий – *Mustela putorius* Linnaeus, 1758. Звичайний вид регіону. Віддає перевагу населеним пунктам. Рідше оселяється на узліссях лісових масивів, перелісках та заростаючих вирубках. Дані щодо чисельності відсутні.
30. Норка європейська – *Mustela lutreola* (Linnaeus, 1761). МСОП, БРК (II), ЧКУ. Дуже рідкісний вид. Зустрічалась в регіоні ще в 1960-1970-х роках. Майже повсюди витіснена більш пластичним видом – норкою американською. За даними попередніх досліджень, поодинокі особини були відмічені в заплаві р. Чернь (кв. 72 західної частини Старогутського лісництва) (Клестов та ін., 1998). Останнім часом на території парку достовірно не зареєстрована. Можливо, збереглася в заплаві Десни та долинах окремих малих річок досліджуваного регіону. Потребує спеціальних досліджень.

31. Норка американська – *Mustela vison* Schreber, 1777. Нечисленний вид парку. У 1960-х роках XX ст. акліматизована в східних областях Білорусі, звідки проникла на територію сусідньої Брянської області і розселилася по всьому регіону. Також, розселенню виду могло сприяти втікання окремих особин зі звіроферм області. Сліди здогадно цього виду відмічені на снігу та льоду 04.12.2005 р. в кв. 44 і 83/83 Старогутського лісового масиву.

Рід борсук – *Meles Boddaert*, 1785

32. Борсук – *Meles meles* (Linnaeus, 1758). БРК (II), ЧКУ. Рідкісний вид парку. Надає перевагу мішаним лісам, що межують з полями та луками. Тримається галявин, лісистих ярів. Найголовнішим фактором, що спричинив скорочення чисельності борсука в регіоні стало незаконне добування виду (борсучий жир, хутро). До створення парку на території Очкинського лісництва кілька поселень було знищене бракон'єрами (Клестов та ін., 1998). Також, велике поселення борсука донедавна існувало в урочищі «Очкинська дача» і було покинуте тваринами внаслідок турбування під час вирубування сусідньої ділянки лісу. Нині на території Придеснянської частини парку збереглося лише 2-3 сім'ї. У Старогутському лісовому масиві сліди борсука були зустрінуті 16.07.1999 р. на лісовій дорозі в межах 122 кварталу.

Рід видра – *Lutra Brunnich*, 1771

33. Видра річкова – *Lutra lutra* (Linnaeus, 1758). МСОП, ЄЧС, ЧКУ, БРК (II). Досить рідкісний вид парку. Відмічається по берегах річок, струмків та меліоративних каналів. Більш характерна для Придеснянської частини. Після утворення парку чисельність виду почала збільшуватись. В Старогутській частині НПП реєструється не кожного року, переважно під час зимових кочівель.

Родина котячі – *Felidae*

Рід рись – *Lynx Kerr*, 1776

34. Рись – *Lynx lynx* (Linnaeus, 1758). ЧКУ. Дуже рідкісний вид регіону. Заходить з території Брянської області РФ, де розташований значний за площею лісовий масив, продовженням якого є Старогутські ліси. Останній раз відмічена в 1992 р. (Клестов та ін., 1998).

РЯД ЗАЙЦЕПОДІБНІ – LAGOMORPHA

Родина заячі – Leporidae

Рід заєць – *Lepus* Linnaeus, 1758

35. Заєць сірий – *Lepus europaeus* Pallas, 1778. Звичайний вид. Чисельність відносно невисока. Більш характерний для Придеснянської частини, де існують великі відкриті ділянки. В Старогутській частині парку тримається на луках в заплаві р. Улички та на прилеглих до лісового масиву полях і перелогах; в ліс заходить тільки біля галявин. Щільність в парку, за даними зимових обліків, в різні роки складає від 0,9 до 2,9 ос. на 1000 га.
36. Заєць білий – *Lepus timidus* Linnaeus, 1758. ЧКУ. В Україні до недавнього часу вважався зниклим (Редкие и исчезающие ..., 1988) або спорадично проникаючим з території РФ (Червона книга ..., 1994). Але, в Середина-Будському р-ні білий заєць був і є досить звичайним видом. Він зустрічається практично у всіх лісництвах Середино-Будського лісгоспзагу: Очкинському, Голубівському, Камінському, Зноб-Новгородському та Старогутському (зараз відноситься до національного парку). Найбільш звичайним він є у Старогутському лісовому масиві Деснянсько-Старогутського НПП в центральних та північних кварталах. Віддає перевагу оселенню в осиково-березових заростях з густим підліском, які оточують великі болотні масиви. Мешкає також на заростаючих вирубках та у вільшниках. Окрім цього, часто зустрічається в березово-соснових молодняках (15-20 років), що утворились внаслідок заростання старих перелогів. Чисельність виду в межах всього Середина-Будського р-ну можна оцінювати у 80-100 особин; у національному парку – 50-70 особин. Щільність коливається в різні роки від 0,8 до 7,2 ос. на 1000 га (середня – 4,5 ос/1000 га).

РЯД ГРИЗУНИ – RODENTIA

Родина білячі – Sciuridae

Рід білка – *Sciurus* Linnaeus, 1758

37. Білка звичайна – *Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758. МСОП. Звичайний вид парку. Найбільшої концентрації досягає в хвойних лісах з участю ялини та в чистих ялинниках, де є улюблений корм білки – ялинові шишки. Гнізда робить переважно в дуплах; гайна зустрічаються рідко. Щільність цього гризуна є досить високою; коливається в різні роки від 8,7 до 55,6 ос. на 1000 га лісових угідь (в середньому – 25,5 ос./1000 га).

Рід бабак – *Marmota* Frish, 1775

38. Бабак – *Marmota bobak* Muller, 1776. МСОП. Адвентивний вид. У 1998 р. 30 екземплярів цих тварин було випущено співробітниками УТМР на полі в окол. с. Кренидівка (Клестов та ін., 1998). Для бабаків були викопані штучні нори, в яких вони, після певної доробки, успішно перезимували. У весінньо-літній період 1999 р. поселення практично зникло, частково, за рахунок винищення хижаками, частково, за рахунок переселення бабаків на іншу територію. На кінець 1999 р. у колонії залишалась всього 1-2 тварини; у 2000 р. жодного бабака не було зареєстровано. Останнім часом представники цього виду у регіоні не відмічались.

Родина боброві – Castoridae

Рід бобер – *Castor* Linnaeus, 1758

39. Бобер європейський – *Castor fiber* Linnaeus, 1758. МСОП. Відносно звичайний вид парку, чисельність якого наближується до оптимальної. Завдяки масштабним заходам по реакліматизації в кінці 1960-х і на початку 1970-х рр., бобри з'явилися на території регіону. Тварини самостійно розселилися по території басейну Десни і до початку 1990-х років зайняли більшість придатних водойм – малі річки, струмки, меліоративні канали, ставки. В 2005 році під час проведення обліку бобра на території Старогутської частини парку, знайдено 25 окремих поселень п'яти типів. З них чотири поселення були представлені одинаками, а п'ять, ймовірно, великими (6-8 особин) сім'ями. Загалом, чисельність бобра на території Старогутської частини НПП становить біля 100 особин. Щільність населення складає 1,6 ос. на 1 км русла, що відповідає II бонітету бобрових угідь (задовільні умови існування). У Придеснянській частині парку бобер є звичайним мешканцем заплави Десни та пониззя її приток (рр. Знобівка, Сви́га). Хатки переважно не будує, а робить нори в річкових берегах.

Родина вовчкові – Myoxidae

Рід лісовий вовчок – *Dryomys* Thomas, 1906

40. Вовчок лісовий – *Dryomys nitedula* (Pallas, 1779). МСОП. Рідкісний вид парку. Заселяє мішані та широколистяні ліси. Улюблена стація – ліс з переважанням дуба і липи, густим чагарником, пнями і поваленими деревами поблизу вирубки або великої галявини. У 2001 році вилловлений на узліссі Старогутського лісового масиву в окол. с. Василівка.

Рід сірий вовчок – *Myoxus* Zimmermann, 1780

41. Вовчок сірий – *Myoxus glis* (Linnaeus, 1766). МСОП. Рідкісний вид парку. Надає перевагу високостовбурним листяним лісам з багатим підліском, зустрічається також в мішаних лісах з домішкою хвойних порід. Влаштовує гнізда в дуплах сосен або окремих ялин, під корінням і в середині порохнявих стовбурів. У погадках сови сірої знайдений лише в одному пункті Старогутського лісового масиву (кв. 121).

Рід горішниковий вовчок – *Muscardinus* Kaup, 1829

42. Вовчок горішниковий – *Muscardinus avellanarius* (Linnaeus, 1758). МСОП. Рідкісний вид парку. Очевидно, у регіоні знаходиться на східній межі розповсюдження. Тримається переважно мішаних або широколистяних лісів з підліском і підростом з ліщини, липи, ясена, черемхи, горобини, калини тощо. Перебування тісно пов'язане з наявністю ліщини, яка служить істотною кормовою базою для цього виду. На початку березня 2004 р. горішниковий вовчок знайдений мертвим в північній частині НПП біля кордону зі Скрипницьким заказником Брянської області РФ. У погадках сови сірої виявлений в 121 та 58 кварталах Старогутського лісового масиву.

Родина мишівкові – *Sminthidae*

Рід мишівка – *Sicista* Gray, 1827

43. Мишівка лісова – *Sicista betulina* (Pallas, 1779). БРК (II). Рідкісний вид. Віддає перевагу місцям з високим густим травостоєм, галявинам, вирубкам, узліссям, заростям кущів, в першу чергу ягідникам. Стандартними методами на території парку не відловлювалась. В погадках сови сірої знайдена в кварталах 58 та 121 Старогутського лісового масиву, а також в околицях сс. Очкине, Білоусовка та смт. Зноб-Новгородське. В сприятливих біотопах частка виду складає до 9% від загальної кількості жертв.

Родина тушканчикові – *Allactagidae*

Рід земляний заєць – *Allactaga* Cuvier, 1837

44. Тушканчик великий – *Allactaga major* (Kerr, 1792). ЧКУ. Рідкісний вид регіону. В межах парку знаходиться на північно-східній межі ареалу. Оселяється у відкритих, переважно культурних ландшафтах (поля, пасовища, вигони, околиці доріг). Головним лімітуючим фактором є густота травостою. Тут тварини всюди уникають

високотравних ділянок, оскільки високий і щільний травостій заважає їм рухатись. У випадках заростання поселення, наприклад при припиненні випасу худоби, тварини можуть переселятися в інші більш придатні місця. У регіоні НПП «Деснянсько-Старогутський» зараз відомо 2 поселення виду. Перше розміщується на пагорбі по правобережжю р. Сви́га в околицях с. Журавка. Рослинний покрив складають справжні суходільні луки. Нори розташовані як на самому пагорбі, так і по його периметру на площі біля 10-12 га. Відстань між норами у центрі колонії становить від 20 до 50 м; ближче до країв – від 40 до 70 м. У 2000 р. було нараховано 18 нір; у 2001 – 12 нір; у 2002 – 13 нір; у 2003 – 12 нір. Таким чином, загальна чисельність тварин у поселенні складає від 6 до 10 особин. В цілому, можна констатувати, що ця колонія знаходиться в досить стабільному стані і найближчим часом тушканчику нічого не загрожує. Випасання худоби у межах пагорба проводиться досить інтенсивно, що не дає піднятися травостою і зробити несприятливим цю ділянку для мешкання виду. Друге поселення знаходиться на північний захід від с. Червоне на території великої суходільної луки з дюнним рельєфом. На вершинах та схилах дюн та грив переважає лучна рослинність. Більшість нір розташовані недалеко від ґрунтової дороги; окремі розміщались на горбі між дорогами у місці їх розходження. Поселення займає площу близько 8-10 га. У 1997 р. нараховано 10 нір, у 1999 р. – 8 нір, у 2000 р. – 6 нір, у 2006 – 2 нори. При цьому, кількість нір, що розташовані на горбі між дорогами залишалось незмінним (2-3 шт.), а чисельність їх на вигоні поступово зменшувалась, аж до повного зникнення. Таким чином, сучасна чисельність тушканчика тут не перевищує кількох особин. Деградація поселення відбулося за рахунок поступового зменшення випасу худоби і значним підвищенням травостою. В той же час, між дорогами на піщаному горбі рослинність залишається розрідженою, що не перешкоджає мешканню тварин. Окрім згаданих колоній, у 1980-х рр. існувало поселення великого тушканчика між с. Очкине і Красноярське (особисте повідомлення М.П. Книша), яке зникло після розорювання ділянки.

Родина сліпакові – *Spalacidae*

Рід сліпак – *Spalax* Guldenstaedt, 1770

45. Сліпак звичайний – *Spalax microphthalmus* Guldenstaedt, 1770. МСОП, ЄЧС. Дуже рідкісний вид. Заселяє ділянки з плодючим ґрунтом та густою рослинністю. Порії та викиди сліпака були відмічені у 1980-х роках на луках в заплаві р. Уличка (Карпенко та ін., 1999). Нами не зареєстрований.

Родина хом'якові – Cricetidae

Під ондатра – *Ondatra* Link, 1795

46. Ондатра – *Ondatra zibethicus* (Linnaeus, 1766). Звичайний вид. З'явилась в регіоні в 1950-х рр. в результаті штучного розселення на території колишнього СРСР. Веде напівводний спосіб життя. Населяє найрізноманітніші біляводні біотопи парку та його околиць. Найбільш численна на заплавах водоймах Десни. Віддає перевагу місцям мешкання з густими заростями рогузу, прикореневі частини якого є її улюбленим кормом. Виявлена в погадках чорного шуліки в околицях с. Нововасилівка.

Під руда полівка – *Clethrionomys* Tilesius, 1850

47. Полівка руда – *Clethrionomys glareolus* (Schreber, 1780). Звичайний вид парку. Відлов пастками показав, що цей вид найбільш численний у лісових біотопах: сосняках, ялинниках, вільшняках, молодих березняках (до 100% у відловах). У погадках сови сірої полівка руда присутня в усіх досліджених пунктах парку та його околиць (до 22% від загальної кількості жертв). Також, складає основу раціону сича волохатого.

Під водяна полівка – *Arvicola* Lacepede, 1799

48. Полівка водяна – *Arvicola terrestris* (Linnaeus, 1758). Звичайний, місцями численний вид. Веде напівводний спосіб життя. Населяє береги річок, меліоративних каналів, ставків. Відловлювалась в пастки в околицях с. Стара Гута. В погадках хижих птахів виявлена на території Старогутського лісового масиву (кв. 121 та 58), та поблизу с. Очкине, с. Білоусовка, смт. Зноб-Новгородське.

Під сіра полівка – *Microtus* Schrank, 1798

49. Полівка підземна – *Microtus subterraneus* (Selys-Longchamps, 1838). Рідкісний вид. У регіоні знаходиться на східній межі ареалу. Стандартними методами відлову не виявлена. Знайдена в погадках сови сірої лише в одному пункті Старогутського лісового масиву (кв. 121). Частка виду у типовому біотопі не перевищує 1%.
50. Полівка-економка – *Microtus oeconomus* (Pallas, 1776). Нечисленний вид. Населяє біляводні біотопи. Трапляється також на вологих лісових ділянках. В погадках сови сірої зареєстрована в околицях сс. Очкине та Білоусовка, смт. Зноб-Новгородське, у Старогутському лісовому масиві (121 та 73 квартали). Частка виду складає від 1,7

до 11% від загальної кількості жертв.

51. Полівка східно-європейська – *Microtus rossiaemeridionalis* Ognev, 1924. Звичайний вид. На вирубках та в сосняках навколо вирубок доля виду складає 42% і 11,2% у відловах відповідно. В погадках сови сірої відносно численна на всіх досліджених ділянках, а в околицях с. Білоусівка навіть домінує. Виявлена також в раціоні луня очеретяного і канюка звичайного. Особини, знайдені в погадках, однак, можуть належати до вида-двійника – полівки звичайної *Microtus arvalis* (Pallas, 1778), яка зареєстрована на прилеглих територіях (заповідник “Брянський ліс”).
52. Полівка темна – *Microtus agrestis* (Linnaeus, 1761). Звичайний вид регіону, який має невелику чисельність. У відловах на території парку відмічені одиничні екземпляри виду лише в двох пунктах (на вирубці посеред урочища “Очкинська дача” та на березі р. Уличка в окол. с. Стара Гута). Але, в погадках сови сірої ця полівка є досить звичайною жертвою (4,5-9%) і присутня в усіх досліджених пунктах. Знайдена також в погадках сича волохатого, канюка звичайного та шуліки чорного.

Родина мишачі – Muridae

Рід польова миша – *Apodemus* Kaup, 1829

53. Миша польова - *Apodemus agrarius* Pallas, 1771. Звичайний, місцями численний вид (на відкритих біотопах до 47% у відловах). Відловлювалась в мішаному лісі, вільшняках, на луках та вирубках. В погадках сірої сови наявна в усіх досліджених локалітетах (доля виду складає 3,4-8%). Окрім того, знайдена в погадках сича волохатого та луня очеретяного.

Рід лісова миша – *Sylvaemus* Ognev, 1924

54. Миша жовтогорла - *Sylvaemus flavicollis* (Melchior, 1834). Звичайний вид. Віддає перевагу листяним та мішаним лісам; зустрічається на вирубках. В погадках сови сірої присутня на всіх досліджених ділянках (до 6% загальної кількості жертв). Також, знайдена в раціоні сича волохатого та луня очеретяного. Відносна чисельність коливається від 0,6 до 13,3 ос/100 пастко-діб. Доля у відловах складає від 7% на вирубках до 80% в березняку.
55. Миша лісова – *Sylvaemus sylvaticus* (Linnaeus, 1758). Рідкісний вид парку. Надає перевагу відкритим біотопам – вирубкам, галявинам, чагарниковим заростям. Досліджувана територія знаходиться недалеко від північно-східної межі поширення виду. Одинично відловлюється на вирубці посеред Старогутського

лісового масиву (кв. 65/66). В погадках сови сірої по одному екземпляру виявлено в окол. смт. Зноб-Новгородське, та у 121 кварталі Старогутського лісового масиву.

56. Миша мала – *Sylvaeus uralensis* (Pallas, 1811). Вид, широко поширений в Східній Європі. Оселяється на вирубках, просіках, в чагарникових заростях, зустрічається на полях та ланах. На прилеглих територіях Брянської області вид малочисельний – доля у відловах не перевищує 10%, а відносна чисельність складає 1-2,4 ос. на 100 пастко-діб. У Чернігівській області та західних районах Брянської області вид звичайний і навіть домінує у відловах (Шевченко, 2000; Шефтель и др., 1996). На території парку відловлювалась лише в одному локалітеті – на вирубці в урочищі «Очкинська дача», де частка виду у відловах складала 85%, а відносна чисельність – 25 ос/100 пастко-діб. Два екземпляри знайдені в погадках сови сірої неподалік від смт. Зноб-Новгородське.

Рід хатня миша – *Mus* Linnaeus, 1758

57. Миша хатня – *Mus musculus* Linnaeus, 1758. Синантропний вид, звичайний (іноді масовий) біля людських поселень. Безпосередньо на території парку не відловлювалась. Присутня в раціоні сови сірої з околиць смт. Зноб-Новгородське та с. Білоусівка.

Рід малесенька миша – *Micromys* Dehne, 1841

58. Миша-крихітка – *Micromys minutus* Pallas, 1771. МСОП. Нечисленний вид. Тримається чагарників, високотравних заплавлених лук. У погадках сови сірої знайдена в кварталі 121 Старогутського лісового масиву, в околицях сіл Очкине та Білоусівка, смт. Зноб-Новгородське. Частка виду складає від 1 до 3,7% загальної кількості жертв.

Рід пацюк – *Rattus* Fischer, 1803

59. Пацюк сірий – *Rattus norvegicus* (Berkenhout, 1769). Синантропний вид, звичайний біля людських поселень. В природних умовах зустрічається у біляводних біотопах Придеснянської частини парку. Присутній в раціоні сірої сови з околиць смт. Зноб-Новгородське.

РЯД РАТИЧНІ – ARTIODACTYLA

Родина свинячі - Suidae

Рід дика свиня – *Sus Linnaeus, 1758*

60. Свиня дика – *Sus scrofa* Linnaeus, 1758. Звичайний вид парку. Віддає перевагу широколистяним лісам. Найбільша щільність відмічається в Придеснянській частині; у Старогутському лісовому масиві в зимовий період щільність оцінюється в різні роки від 0,7 до 7,2 ос. на 1000 га (в середньому 4,28). Після створення парку чисельність свині дикої поступово стабілізувалась і надалі буде коливатись в незначних межах.

Родина оленеві – *Cervidae*

Рід олень – *Cervus Linnaeus, 1758*

61. Олень благородний – *Cervus elaphus* (Linnaeus, 1758). Дуже рідкісний вид. Тримається широколистяних лісів з розрідженим підліском. Заходить з території Брянської області РФ, де був реакліматизований в 1965 р. У Брянському заповіднику – звичайний вид з щільністю від 0,8 до 7,4 ос/100 га (Косенко, Лозов, 1999). За даними місцевого населення, останній раз оленюху відмічено у Старогутській частині НПП на початку 2000-х років.

Рід козуля - *Capreolus Linnaeus, 1758*

62. Козуля європейська – *Capreolus capreolus* (Linnaeus, 1758). Звичайний вид. Місця перебування – луки, вирубки, узлісся листяних лісів. На території Старогутського лісового масиву щільність оцінюється в різні роки 5,2-14,5 ос. на 1000 га (в середньому 11,28). Чисельність козулі стрімко підвищувалась в перші роки створення парку; зараз стабілізувалась і за прогнозами фахівців буде коливатись в незначних межах.

63. Лось – *Alces alces* (Linnaeus, 1758). Нечисленний, місцями звичайний вид. Надає перевагу узліссям, вирубкам, що заростають, культурам сосни. В Старогутському лісовому масиві щільність оцінюється в різні роки від 5,3 до 26,3 особин на 1000 га. З 2000 р. чисельність лося постійно збільшувалась (в середньому на 53 % за рік). За прогнозами фахівців, така тенденція буде тривати, доки вид не займе всі придатні для нього місця перебування. Для порівняння, мінімальна оцінка чисельності лося в заповіднику «Брянський ліс» в 2,7 рази більша за максимальну оцінку для Деснянсько-Старогутського НПП.

Родина порожнисторогі – *Bovidae*

Рід бізон – *Bison* Smith, 1827

64. Зубр - *Bison bonasus* (Linnaeus, 1758). ЧКУ, МСОП, ЄЧС. Дуже рідкісний вид. Випадково заходить у регіон парку з місць постійного мешкання. В 1984 три зубри (самець, самиця та молодий) з`явилися на території Зноб-Новгородського лісництва в урочищі "Швайківщина". Походження тварин точно невідоме, скоріш за все, вони прийшли з розплідника зубрів у Конотопському лісхоззагу (Клестов та ін., 1998). У 1997-2002 рр. відмічені періодичні заходи тварин з території Брянської області РФ, де в цей період зубр був реакліматизований у заповіднику «Брянський ліс» у кількості 11 голів (Красная книга..., 2004).

ВИСНОВКИ

Фауна хребетних тварин НПП «Деснянсько-Старогутський» налічує 340 видів: міног – 1, риб – 39, земноводних – 12, плазунів – 7, птахів – 217, ссавців – 64 види. З них до Червоної книги України (1994) занесено 39 видів; до Червоної книги МСОП (1996) – 34 види; до Європейського Червоного Списку (1991) – 11 видів. Ці показники є найвищими серед заповідників і національних природних парків Українського Полісся. Також, 170 видів охороняються Бернською конвенцією (Додаток II) (1979), 55 видів – Боннською конвенцією (1979) і 39 видів – конвенцією СІТЕС (1973), що є досить показовим для будь-якого об'єкту вищої категорії природо-заповідного фонду нашої держави. Регіон Деснянсько-Старогутського НПП є єдиним місцем мешкання в країні свища *Anas penelope*, вівсянки-дібровника *Emberiza aureola*; бурозубки рівнозубої *Sorex isodon*; на Лівобережній Україні – глухаря *Tetrao urogallus*, сичика-горобця *Glaucidium passerinum*, горіхівки *Nucifraga caryocatactes*, бурозубки середньої *Sorex caecutiens*, зайця білого *Lepus timidus* та ін. Багатство хребетних тварин парку пов'язане, в першу чергу з екотонним розташуванням його території, що обумовлює високу фауністичну репрезентативність та змішання елементів різного походження. Так, аналіз зоогеографічних зв'язків гніздового населення птахів показав, що окрім ширококорозповсюджених видів європейського та транспалеарктичного типів фауни, значну частину (9,1%) становлять птахи бореального (тайгового) походження, які майже всі знаходяться у регіоні на південній межі ареалу. Присутні також види монгольського, китайського, голоарктичного та арктичного типів фауни.

Територія парку та прилеглі регіони розділяються на дві частини: Придеснянську й Старогутську. Розподіл обумовлений різницями у ландшафтній структурі, рослинному покриві, ступеню впливу антропогенного фактору тощо. Окремі відмінності існують і у видовому складі та структурі фауністичних комплексів хребетних обох частин. Придеснянська ділянка включає в себе долину Десни з численними водно-болотними угіддями, що є причиною багатства рибного населення та птахів гідрофільного комплексу. Старогутська частина парку являє собою майже суцільний лісовий масив і є місцем оселення тварин дендрофільного комплексу, в т.ч. видів бореального (тайгового) походження.

Функціональне зонування території НПП було розроблене з врахуванням наявності рідкісних природних угруповань та їх елементів, в т.ч. хребетних тварин. У заповідній зоні, куди входить значна частина Старогутського лісового масиву, зберігаються рідкісні бореальні фауністичні комплекси, основу яких складають дендрофільні птахи та ссавці.

Рекреаційна та господарська зони охоплюють головним чином Придеснянську частину парку, де охороняється цінна іхтіофауна та місця мешкання і зупинок на міграціях численних водоплавних і біляводних птахів. Також, за Деснянсько-Старогутським НПП закріплені прилеглі мисливські угіддя, площа яких майже ніж втричі більше площі самого парку. Вони становлять додаткову буферну зону, де підтримується належний рівень охорони біорізноманіття регіону.

Найближчими завданнями розширення території НПП є включення у межі Придеснянської ділянки п'яти лісових урочищ у долині Десни (“Нововасилівське”, “Острів”, “Очкинська дача”, “Мерзлик”, “Радгоспний бір”) та водно-болотних угідь в окол. с. Василівське, де зараз існують цінні фауністичні комплекси хребетних тварин, в т.ч. видів, занесених до Червоної книги України і міжнародних охоронних списків та конвенцій. Перспективним є створення транскордонного білатерального українсько-російського біосферного резервату, головними екологічними ядрами яких будуть НПП “Деснянсько-Старогутський” та заповідник “Брянський ліс” (Брянська обл., РФ).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абеленцев В.И. Лесная куница. Региональные особенности динамики запасов, экологии и хозяйственного использования. Украина и Молдавия // Соболев, куница, харза: размещение запасов, экология, использование и охрана. – Москва: Наука, 1973. – С.186-193.
2. Абеленцев В.І., Підоплічко І.Г., Попов Б.М. Фауна України. Т.1. Вип.1. Загальна характеристика ссавців. Комахоїдні та кажани. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. – 446 с.
3. Ананьева Н.Б., Боркин Л.Я., Даревский И.С., Орлов Н.Л. Земноводные и пресмыкающиеся. Энциклопедия природы России. – Москва, 1998. – 576 с.
4. Афанасьев В.Т. Редкие и малочисленные гнездящиеся птицы Сумского Полесья и Брянской области // Современная орнитология. – Москва: Наука, 1992. – С. 180-183.
5. Афанасьев В.Т. Редкие гнездящиеся птицы среднего течения Десны // Заповедные территории и охрана биологического разнообразия: Мат. российско-украинской конф. «Природные резерваты и охрана биологического разнообразия среднего течения Десны». – Черусса, 1995. – С. 7-10.
6. Афанасьев В.Т. К биологии малоизученных видов дятлов северной части Сумской области и сопредельных районов // Праці Українського орнітологічного товариства. – 1996. – Т.1. – С.40-45.
7. Афанасьев В.Т. Мохноногий сыч на Северо-Востоке Украины // Беркут. – 1997. – Т.6. – В. 1-2. – С.47-48.
8. Афанасьев В.Т. Экология гнездования некоторых редких и малоизученных видов птиц на севере Сумской области и на сопредельных территориях Украины и России // Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення: Мат. наук.-практ. семінару. – Київ, 1998 (а). – С. 80-93.
9. Афанасьев В.Т. Птицы Сумщины. – Киев: Українське товариство охорони птахів, 1998 (б). – 94с.
10. Афанасьев В.Т., Гаврись Г.Г., Клестов Н.Л. Орнитофауна Деснянской поймы и ее охрана. – Киев: Институт зоологии АН Украины, 1992. – 57 с.
11. Белик В.П. Средний дятел в Сумском Полесье // Редкие, исчезающие и малоизученные птицы СССР: Сб. научн. трудов. – Москва, 1986. – С. 73.

12. Белик В.П., Москаленко В.А. Авифаунистические раритеты Сумского Полесья. 1. Passeriformes // Беркут. – 1993. – Т. 2. – С. 4-11.
13. Белінг Д. Прибережне рибнаселення р. Десни // Труды Гідробіологічної станції – Київ: Вид-во Української Академії наук, 1935. – № 10. – С. 3-19.
14. Белінг Д. Матеріали до аналізу рибного населення р. Десни та водойм її долини. I. Іхтіофауна р. Десни // Зб. праць Зоологічного музею. – Київ: Вид-во УАН, 1936. – №16. – С. 93-105.
15. Браунер А. Третье предварительное сообщение о пресмыкающихся и земноводных губерний Суваловской, Минской, Подольской, Черниговской, Бессарабской, Херсонской, Екатеринославской и Днепровского уезда Таврической губернии. – Одесса, 1906. – 18 с.
16. Вилинский Д. Три зимы. Из Серединой-Буды, Новгород-Северского уезда, Черниговской губернии // Природа и охота. – 1887, август. – С. 8-17.
17. Воинственский М.А., Кистяковский А.Б., Пархоменко В.В., Салганский А.А., Сокур И.Т. Итоги и перспективы акклиматизации охотничье-промысловых животных на Украине //Акклиматизация животных в СССР. – Алма-Ата: Изд-во АН Каз.ССР, 1963. – С.70-76.
18. Воронцов Е.М. Материалы по ихтиофауне Днепровского бассейна. II. Рыбы и рыболовство среднего течения р. Десны // Научн. известия Смоленского ун-та. – 1931. – Т. 5. – Вып. 1. – С. 48-55.
19. Гаврись Г.Г. Орнітофауна долин головних лівобережних притоків р. Дніпро (еколого-фауністичний та зоогеографічний аналіз, питання охорони): Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – Київ, 1996. – 20с.
20. Гаврись Г.Г. О возможности восстановления популяции филина *Bubo bubo* на территории Деснянского Полесья (Брянско-Старогутского лесного массива) // Перспективы развития экологической сети и создания трансграничных охраняемых территорий в бассейне Десны. – Москва: Всемирный Фонд Дикой Природы, 1999(a). – С. 63-67.
21. Гаврись Г.Г. Новые данные о редких млекопитающих Деснянско-Старогутского национального природного парка и прилегающих регионов Сумского Полесья // Перспективы развития экологической сети и создания трансграничных охраняемых территорий в бассейне Десны. – Москва: Всемирный Фонд Дикой Природы, 1999(б). – С. 68-70.
22. Гаврись Г.Г. Тваринний світ (Деснянсько-Старогутський національний природний парк) // Жива Україна. – 2000. – № 3-4. – С. 7-11.

23. Гаврись Г.Г. Орнитофауна Деснянско-Старогутского национального природного парка // Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии: Мат. международн. конф. (XI Орнитологическая конференция). – Казань, 2001. – С. 164-165.
24. Гаврись Г.Г., Коцержинская И.М. Находка нетопыря средиземноморского на северной границе ареала в Украине (Щорский р-н, Черниговская обл.) // Вестн. зоологии. – 2002. – 36 (6). – С. 50.
25. Гаврись Г.Г. Контрольний список орнітофауни України // Птахи України під охороною Бернської конвенції / Під. заг. ред. Г.Г. Гаврися. – Київ, 2003. – С. 381-391.
26. Галака Б.А. О современном состоянии тетерева в Полесье Украинской ССР // Мат. Шестой Прибалтийской орнитологической конф. – Вильнюс, 1966. – С. 41-42.
27. Глушкова Ю. В., Борисенко А. В., Ситникова Е. Ф., Федутин И. Д. К изучению рукокрылых Неруссо-Деснянского Полесья (Брянская область) // J. Plecotus et al. – 2004. – №7. – С. 22-30.
28. Головач О.Ф., Дикий А.В. Изменение ареала дрофы на Украине за последние 100 лет // Дрофы и пути их сохранения: Сб. научн. трудов. – Москва, 1986. – С. 19-27.
29. Гудина А.Н. Заметка о птицах нижнего течения реки Великий Бурлук // Птицы бассейна Северского Донца. – Донецк, 2000. – Вып. 6-7. – С. 76-77.
30. Дзеверін І.І. Список назв ссавців України // Хімія. Біологія. – 2004 (а). – № 8 (332). – С. 12-20.
31. Дзеверін І.І. Список назв ссавців України // Хімія. Біологія. – 2004 (б). – № 22 (346). – С. 12-13.
32. Дубровский В.Ю. Новые находки равнозубой бурозубки в Европейской части России // Зоолог. журнал. – 2000. – Т. 79. – Вып. 11. – С. 1367 – 1368.
33. Д-ко А. Мисливські вгіддя Глухівщини // Український мисливець та рибалка. – 1930. – № 1. – С. 28-30.
34. Єфіменко Марія. Живлення крота і його народногосподарське значення в УРСР // Збірник праць зоологічного музею АН УРСР. – 1941. – № 24. – С. 97-143.
35. Жежерін В.П. Про поширення деяких рідкісних та нечисленних видів птахів Українського Полісся // Зб. праць Зоологічного музею АН УРСР. – 1962. – № 31. – С. 104-109.

36. Жежерин В. На Полесье // Охотник и рыболов Украины. – Киев: Изд-во с/х литературы УССР, 1963. – С. 111-117.
37. Жежерин В.П. Особливості орнітофауни Українського Полісся залежно від ландшафтних умов // Наземні хребетні України (Екологія, поширення, історія фауни): Республ. міжвідомчий збірник. Серія "Проблеми зоології". – Київ: Наук. думка, 1965. – С. 69-81.
38. Жежерин В.П. Орнитофауна Украинского Полесья и ее зависимость от ландшафтных условий и антропогенных факторов: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Киев, 1969. – 47 с.
39. Жежерин В.П. Глухарь, рябчик и тетерев на Украине (вне Карпат) и перспективы их охотничьего использования // Первая научная конф. по развитию охотничьего хозяйства Украинской ССР: Тез. докладов. – Киев, 1968. – С. 71-74.
40. Загороднюк І. В., Сребродольська Є. Б., Кондратенко О. В. Нічниця північна (*Myotis brandtii*) в Україні: результати дослідження зоологічних колекцій Львова // Вестн. зоології. – 2001. – Т. 35. – № 6. – С. 24.
41. Карпенко К.К., Книш М.П., Кураш І.І. Старогутський національний природний парк // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. – Кн. 3. – Суми, 1999. – С. 38-48.
42. Карпенко К.К., Книш М.П., Корнус А.О., Гаврись Г.Г. Дослідники природи Сумщини // Заповідні скарби Сумщини. – Суми: Джерело, 2001. – С. 19-27.
43. Каталог орнітофауни Західних областей України. Орнітологічні спостереження за 1991-1992 рр. // Волове очко. – Луцьк, 1993. – № 3. – 70 с.
44. Кістяківський О.Б. Фауна промислових птахів Полісся УРСР // Збірн. праць Зоологічного музею АН УРСР. – 1952. – № 25. – С. 11-34.
45. Кишинский А.А. Миграции белошекой казарки *Branta leucopsis* (Bechst.) // Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии. Аистообразные – пластинчатоклювые. – М.: Наука, 1979. – С. 183-188.
46. Клестов Н.Л., Гаврись Г.Г. Роль природнозаповідного фонду Української частини долини Десни в збереженні орнітофауни // Заповідні території та охорона біологічного різноманіття: Мат. російсько-української конф. "Природні резервати та охорона біологічного різноманіття середнього течія Десни". – Чернівці, 1995. – С.23-27.
47. Клестов М.Л., Гаврись Г.Г., Кузьменко Ю.В., Новік В.В. Нарис фауни хребетних тварин проєктованого національного природного парку "Деснянсько-Старогутський" // Мат. наук.-практ. семінару "Актуальні проблеми створення

- Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення". – Київ, 1998. – С. 93 -102.
48. Кныш Н.П. Случаи гнездования снегиря и кедровки на северо-востоке Украины (Сумское Полесье) // Мат. конф. «Території що важливі для збереження птахів в Україні - ІВА програма» 7-9 квітня 1995 р., м.Ніжин. – Київ, 1996. – С. 203-205.
 49. Коблицкая А.Ф. Определитель молоди пресноводных рыб. – Москва: Легкая и пищевая пром., 1981. – 208 с.
 50. Косенко С.М., Лозов Б.Ю. Позвоночные животные Неруссо-Деснянского Полесья (Аннотированный список видов). – Брянск, 1999. – 55 с.
 51. Коцержинська І. М. Герпетофауна об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення Східного Полісся України Лівобережжя басейну Дніпра // Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України. – Суми: Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – С. 178-182.
 52. Коцержинская И.М. Герпетофауна Деснянско-Старогутского национального природного парка и прилегающих территорий // Заповідна справа в Україні. – 2003. – Т. 9. – Вип. 2. – С.45-52
 53. Красная книга Брянской области. Животные. – Брянск: ЗАО «Издательство «Читай-город», 2004. – 256 с.
 54. Крыжановский В.И., Жежерин В.П. Редкие звери и птицы Украины и их охрана. – Киев: Реклама, 1979. – 64 с.
 55. Кругликов С.А. Распространение и численность украинской миноги в реках Брянской области // Изучение и охрана биологического разнообразия Брянской области. – Трубчевск, 2005 (а). – Вып. 1. – С. 242-251.
 56. Кругликов С.А. Русская быстрянка в реках Брянской области // Изучение и охрана биологического разнообразия Брянской области. – Трубчевск, 2005 (б). – Вып. 1. – С. 237-242.
 57. Кузьменко Ю.В. Соци території проектованого Деснянсько-Старогутського НПП // Мат. наук.-практ. семінару "Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення". – Київ, 1998. – С. 102-103.
 58. Кузьменко Ю.В. Зимняя орнитофауна национального природного парка «Деснянско-Старогутский» // Проблемы збереження ландшафтного, ценотичного та видового різноманіття басейну Дніпра: Зб. наук. праць. – Суми: Сум. ДПУ ім. Макаренка, 2003. – С. 175-178.

59. Кузьменко Ю.В. Гніздування чорної синиці в Деснянсько-Старогутському національному природному парку (Сумська область) // Беркут. – 2004. – Т.13. – Вип. 1. – С. 92.
60. Кузьменко Ю.В., Кругліков С.А. Весняна міграція птахів у районі середньої течії р. Десна // Пріоритети орнітологічних досліджень: Мат. і тези доповідей VIII наук. конф. орнітологів заходу України, присвяченої пам'яті Густава Бельке. – Львів–Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 137-138.
61. Кумари Э.В. Методика изучения видимых миграций птиц. – Тарту, 1979. – 59 с.
62. Лапко. Ведмеді в Глухівському окрузі. – Радянський мисливець та рибалка. – 1928. – № 20. – С. 12.
63. Лозов Ю.Б., Лозов Б.Ю., Тарасов А.Г., Шпиленок И.П. Обзор ихтиофауны Неруссо-Деснянского района в аспектах редкости и уязвимости видов // Редкие и уязвимые виды растений и животных Неруссо-Деснянского физико-географического района. – Брянск: «ГРАНИ», 1997. – С. 114-130.
64. Маркевич О.П., Короткий І.І. Визначник прісноводних риб УРСР. – Київ: «Радянська школа», 1954. – 208 с.
65. Матвеев М.Е. Птицы Сумской области: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Харьков, 1971. – 25 с.
66. Мерзликин И.Р., Булат Т.В., Булат С.И. О гнездовании большого баклана на Десне // Беркут. – 2005. – Т. 14. – Вып. 2. – С. 275.
67. Мерзлікін І.Р. Знахідка малої кутори та нориці-економки у Ворожбянському гідрологічному заказнику // Біологічні науки, Зб. наук. праць Сумського держ. пед. ін-ту ім. А.С. Макаренка. – Суми: Редакційно-видавничий відділ, 1998. – С. 114-117.
68. Мерзликин И.Р. Малая кутора *Neomys anomalus* Cabrera (Insectivora, Sorilcidae) на северо-востоке Украины // Вестн. зоологии, 1999. – № 33. – Вип. 1-2. – С. 100.
69. Межжерин С.В., Лисецкий И.Л. Генетическая структура популяций карасей (Cypriniformes, Cyprinidae, Carassius L. 1758), населяющих водоемы Среднеднепровского бассейна // Цитология и генетика. – 2004. – № 5. – С. 35-44.
70. Мигулін О.О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). – Київ: Вид-во АН УРСР, 1938. – 426 с.
71. Мишта А. В. Находка малой куторы, *Neomys anomalus* Cabr. (Insectivora, Mammalia), на территории Деснянско-Старогутского национального природного парка // Перспективы развития экологической сети и создания трансграничных

- охраняемых территорий в бассейне Десны. – Москва: Всемирный фонд дикой природы, 1999. – С. 71-72.
72. Мишта А. В. Землеройки (Soricidae, Mammalia) Деснянско-Старогутского национального природного парка // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття: Мат. конф., присвяченої 80-річчю Канівського природного заповідника, м. Канів, 9-11 вересня 2003 р.). – Канів, 2003. – С. 250-252.
 73. Мишта А. В. Редкие виды насекомоядных млекопитающих (Soricidae, Insectivora) Брянской области // Изучение и охрана биологического разнообразия Брянской области: Мат. по ведению Красной книги Брянской обл. Вып. 1. – Трубчевск, 2005. – С. 163-168.
 74. Мішта А. В., Кузьменко Ю. В. Досвід вивчення видового складу дрібних ссавців національного природного парку Деснянсько-Старогутський за допомогою аналізу пелеток хижих птахів // Сучасні проблеми зоологічної науки: Мат. всеукр. наук. конф. “Наукові читання, присвячені 170-річчю заснування кафедри зоології та 100-річчю з дня народження професора О. Б. Кістяківського”, 16-18 вересня 2004 р., Київ–Канів. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2004. – С. 124-126.
 75. Мішта А. В., Кузьменко Ю. В. Вивчення різноманіття природних угруповань дрібних ссавців на території Деснянсько-Старогутського національного природного парку // Сучасні проблеми геоекології та раціонального природокористування Лівобережної України: Мат. всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 160-річчю з дня народження В. В. Докучаєва, 21-23 вересня 2006 р. – Суми, 2006. – С. 246-249.
 76. Мішта А. В., Мерзлікін І. Р. Попередні дані щодо фауни кажанів національного природного парку Деснянсько-Старогутський // Сучасні проблеми геоекології та раціонального природокористування Лівобережної України: Мат. всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 160-річчю з дня народження В. В. Докучаєва, 21-23 вересня 2006 р. – Суми, 2006. – С. 250-252.
 77. Мишта А.В., Шевченко С. Н. Мелкие млекопитающие национального природного парка Деснянско-Старогутский (предварительное сообщение) // Проблемы збереження ландшафтного, ценотичного та видового різноманіття басейну Дніпра: Зб. наук. праць до 75-річчя Михайлівської цілини. – Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2003. – С. 159-164.

78. Никольский А.М. Животный мир Полесья // Приложение к очерку работ западной экспедиции по осушению болот 1873-1898 гг. – Спб: Акц. об-во, 1899. – С. 217-284.
79. Новиков Г.А. Опыт количественной оценки современного состояния популяций риси в западной части СССР // Бюллетень МОИП. Новая серия. – Изд-во Моск. ун-та, 1967. – Отд. биологический. – Т.72. – Вып.3. – С.5-18.
80. Павлинов И.Я., Россолимо О.Л. Систематика млекопитающих СССР. – Москва: МГУ. – 1987. – 285 с.
81. Панченко С.М., Гавриш Г.Г., Скляр В.Г., Андрієвська О.Л. Перший національний парк Лівобережного Полісся // Заповідні скарби Сумщини. – Суми: Джерело, 2001. – С. 126-138.
82. Пархоменко В.В. Сучасне поширення тетерева на Україні // Мат. про охорону природи на Україні. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. – Вип.1. – С. 112-115.
83. Підоплічко І. Г., Підсумки дослідження погадок за 1924-1935 рр. // Зб. праць зоологічного музею АН УРСР. – 1937. – №19. – С. 101-170.
84. Писанець Є.М. Фауна амфібій України: питання різноманітності і таксономії. Повідомлення 1. Хвостаті амфібії (Caudata) // Зб. праць зоологічного музею. – №37. – 2005. – С. 85-99.
85. Писанець Є.М. Фауна амфібій України: питання різноманітності і таксономії. Повідомлення 2. Безхвості амфібії (Anura) // Зб. праць зоологічного музею. – №38. – 2006. – С. 44-79.
86. Подопригора Р. И., Мерзликин И. Р. Давние находки малой куторы *Neomys anomalus* Cabrera (Insectivora, Soricidae) в Сумской области // Проблемы збереження ландшафтного, ценотичного та видового різноманіття басейну Дніпра: Зб. наук. праць. До 75-річчя заповідника «Михайлівська цілина». – Суми: Сум. ДПУ ім. А.С.Макаренка. 2003. – С. 155.
87. Покинйчереда В. Ф. Нічниця Брандта (Chiroptera) – новий вид фауни України // Вестн. зоології. – 1999. – № 4-5. – С. 86.
88. Полтавчук М.О. Рибне населення та рибопродуктивність Десни і вплив на них промислових та побутових стоків // Десна в межах України (санітарно-гідробіологічна та гідрохімічна характеристика). – Київ: Наукова думка, 1964. – С. 133-144.
89. Равкин Е.С., Челинцев Н.Г. Методические рекомендации по маршрутному учету населения птиц в заповедниках // Организация научных исследований в

- заповедниках и национальных парках: Сб. докл. семинара-совещания, г. Пущино-на-Оке. 18-26 декабря 1999 г. – Москва, 1999. – С. 143-155.
90. Редкие и исчезающие растения и животные Украины. – Киев: Наукова думка, 1988. – 253 с.
 91. Решетников Ю.С., Попова О.А., Соколов Л.И., Цепкин Е.А., Сиделева В.Г., Дорофеева Е.А., Черешнев И.А., Москалькова К.И., Дгебуадзе Ю.Ю., Рубан Г.И., Королев В.В. Атлас пресноводных рыб России: В 2 т. / Под ред. Ю.С. Решетникова. – Москва, 2003. – 632 с.
 92. Сабодаш В.М., Процан Ю.Г., Смірнов А.І. Риби водойм київського довкілля (науково-екологічний і правовий посібник). – Київ, 2004. – 190 с.
 93. Степанян Л.С. Конспект орнитологической фауны России и сопредельных территорий. – Москва: ИКЦ «Академкнига», 2003. – 806 с.
 94. Таращук В.І. Фауна України. Т.7. Земноводні і плазуни. – Київ: Вид-во Академії Наук УРСР, 1959. – 245 с.
 95. Тищенко В. Перші знахідки *Myotis brandtii* (Chiroptera) на Поділлі (Україна) // Вестн. зоології. – 2003. – Т. 37. – № 6. – С. 72.
 96. Ткаченко В.О. До вивчення іхтіофауни Деснянсько-Старогутського національного природного парку // Наук. записки Тернопільського національного педагогічного ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. Спеціальний випуск „Гідроекологія”. – 2005. - №3 (26). – С. 433-435.
 97. Треус В.Д. Акклиматизация и гибридизация животных в Аскании-Новой. – Киев: Урожай, 1968. – 314 с.
 98. Червона книга України. Тваринний світ. – Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1994. – 464 с.
 99. Шарлемань М.В. Матеріали до фауни звірів та птахів Чернігівської області. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1936. – 112 с.
 100. Шефтель Б.И., Барановский П.М., Моралева Н.В. Состояние биоты (на примере мелких млекопитающих) / Последствия Чернобыльской катастрофы: Здоровье среды. Ред. В.М.Захаров, Е.Ю.Крысанов. – Москва: Центр экологической политики России, 1996. – С. 17-21.
 101. Щербак Н.Н. Зоогеографическое деление Украинской ССР // Вестник зоологии. – 1988. – № 3. – С.22-31.

102. Cramp S., Simmons K.E.L., Perrins C.M. The Birds of the Western Palearctic. Ostrich to Ducks. – Vol. 1. – Oxford: Oxford University Press, 1977. – 722 p.
103. Gawris G.G. Go West: Ausbreitung von Vogelarten in der Ukraine // Der Falke. – 1995. – S. 36-41.
104. IUCN Red List of threatened animals. – Gland: IUCN, 1996. – 286 p.
105. Kirby J., Sjoberg K. Canada Goose *Branta canadensis* // In: The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance / Edited by W.J.M. Hagemeijer and M.J. Blair. – London: T & A D Poyser, 1997. – P. 75.

Алфавітний покажчик українських назв видів хребетних тварин

Б

Бабак
 Бабець звичайний
 Баклан великий
 Бджолоїдка звичайна
 Бекас
 Берестянка звичайна
 Беркут
 Бистрянка російська
 Бичок-бабка
 Бичок-цуцик
 Білизна
 Білка звичайна
 Білозубка мала
 Бобер європейський
 Боривітер звичайний
 Борсук
 Бугай
 Бугайчик
 Бурозубка звичайна
 Бурозубка мала
 Бурозубка рівнозуба
 Бурозубка середня

В

В'юн
 В'юрок канарковий
 В'юрок
 В'язь
 Вальдшнеп
 Ведмідь бурий
 Веретенник великий
 Веретільниця ламка
 Верховодка
 Вечірниця дозріла
 Вечірниця мала
 Видра річкова
 Вівсянка
 Вівсянка звичайна
 Вівсянка очеретяна
 Вівчарик весняний
 Вівчарик жовтобровий
 Вівчарик зелений
 Вівчарик-ковалик
 Вільшанка
 Вовк
 Вовчок горішковий
 Вовчок лісовий
 Вовчок сірий

Волове очко
 Ворона сіра
 Вугор прісноводний
 Вуж звичайний
 Вухань бурий

Г

Гагара чорновола
 Гадюка звичайна
 Гаїчка болотяна
 Гаїчка-пухляк
 Галка
 Гірчак
 Глухар
 Гоголь
 Головень
 Голуб сизий
 Голуб-синяк
 Гольян озерний
 Горихвістка звичайна
 Горихвістка чорна
 Горіхівка
 Горлиця звичайна
 Горлиця кільчаста
 Горностай
 Горобець польовий
 Горобець хатній
 Грак
 Гуменник
 Гуска велика білолоба
 Гуска мала білолоба
 Гуска сіра
 Густера

Д

Дербник
 Деркач
 Дрізд білобровий
 Дрізд співочий
 Дрізд чорний
 Дрізд-омелюх
 Дрізд-чикотень
 Дрімлюга
 Дрохва
 Дупель
 Дятел білоспинний
 Дятел великий строкатий
 Дятел зелений
 Дятел малий

Дятел середній
Дятел сивий
Дятел сирійський

Ж

Жаба гостроморда
Жаба їстівна
Жаба озерна
Жаба ставкова
Жаба трав'яна
Жайворонок лісовий
Жайворонок польовий
Жайворонок рогатий
Жовна чорна
Журавель сірий

З

Заєць білий
Заєць сірий
Зеленяк
Зимняк
Зміїд
Зозуля звичайна
Золотомушка жовтоголова
Зубр
Зуйок малий
Зяблик

І

Іволга

Ї

Їжак білочеревний

Й

Йорж звичайний

К

Кам'янка звичайна
Канюк звичайний
Карась звичайний
Казарка білощока
Казарка канадська
Карась сріблястий
Квакша
Кібчик
Клепець
Клуша
Кобилочка річкова
Кобилочка солов'їна

Кожан пізній
Козуля європейська
Коноплянка
Короп звичайний
Костогриз
Краснопірка
Крижень
Кріт європейський
Кроншнеп великий
Кропив'янка прудка
Кропив'янка рябогруда
Кропив'янка садова
Кропив'янка сіра
Кропив'янка чорноголова
Крохаль великий
Крохаль довгоносий
Крук
Крутиголовка
Крячок білощокий
Крячок малий
Крячок річковий
Крячок світлокрилий
Крячок чорний
Кулик-сорока
Кумка звичайна
Куниця кам'яна
Куниця лісова
Куріпка сіра
Курочка водяна
Курочка мала
Кутора звичайна
Кутора мала

Л

Ласка
Ластівка берегова
Ластівка міська
Ластівка сільська
Лебідь-кликун
Лебідь-шипун
Лелека білий
Лелека чорний
Лилик двоколірний
Лин
Лисиця
Лиска
Лось
Лунь болотяний
Лунь лучний
Лунь польовий
Лунь степовий
Луток

Лящ

М

Марена дніпровська
 Мартин жовтоногий
 Мартин звичайний
 Мартин малий
 Мартин сивий
 Минь річковий
 Миша жовтогорла
 Миша лісова
 Миша мала
 Миша малесенька
 Миша польова
 Миша хатня
 Мишівка лісова
 Мідянка
 Мінога українська
 Могильник
 Мородунка
 Мухоловка мала
 Мухоловка сіра
 Мухоловка строката
 Мухоловка-білошийка

Н

Нерозень
 Нетопир-карлик
 Нетопир Натузіуса
 Нетопир-пігмей
 Нетопир середземноморський
 Нічниця Брандта
 Нічниця водяна
 Норець великий
 Норець малий
 Норець сірощокий
 Норець чорношій
 Норка американська
 Норка європейська
 Носар

О

Одуд
 Окунь
 Олень благородний
 Омелюх
 Ондатра
 Орел-карлик
 Орлан-білохвіст
 Осоїд
 Очеретянка велика
 Очеретянка лучна

Очеретянка ставкова
 Очеретянка чагарникова

П

Пастушок
 Пацюк сірий
 Пелікан рожевий
 Перевізник
 Перепілка
 Підкоришник звичайний
 Підорлик великий
 Підорлик малий
 Підуст звичайний
 Пічкур звичайний
 Плітка
 Плиска біла
 Плиска жовта
 Плиска жовтоголова
 Повзик
 Погонич
 Полівка водяна
 Полівка підземна
 Полівка руда
 Полівка східно-європейська
 Полівка темна
 Полівка-економка
 Поручайник
 Посмітюха
 Припутень
 Присянка
 Пуночка

Р

Ремез
 Рибалочка звичайний
 Рись
 Ропуха зелена
 Ропуха сіра
 Рябчик

С

Сапсан
 Свиня дика
 Свищ
 Серпокрилець чорний
 Сиворакша
 Синець
 Синиця блакитна
 Синиця велика
 Синиця довгохвоста
 Синиця чорна
 Синиця чубата

Синьошийка
 Сич волохатий
 Сич хатній
 Сичик-горобець
 Скопа
 Слизик
 Сліпак звичайний
 Снігур
 Собака єнотоподібний
 Сова болотяна
 Сова вухата
 Сова сіра
 Сойка
 Соловейко східний
 Сом звичайний
 Сорока
 Сорокопуд сірий
 Сорокопуд чорнолобий
 Сорокопуд-жулан
 Стерлядь
 Судак звичайний

Т

Тетерук
 Тинівка лісова
 Товстолобик білий
 Травник
 Тритон гребінчастий
 Тритон звичайний
 Тулес
 Турухтан
 Тушканчик великий
 Тхір лісовий

Ф

Фіфі

Ч

Чайка
 Чапля велика біла
 Чапля руда
 Чапля сіра
 Часничиця
 Чеглок
 Чекан лучний
 Черепаха болотяна
 Чернь морська
 Чернь червоноголова
 Чернь чубата
 Чехоня
 Чечевиця звичайна
 Чечітка звичайна

Чиж
 Чирок-свистунець
 Чирок-тріскунець
 Чорниш
 Чорноволик

Ш

Шилохвіст
 Ширококіска
 Шишкар ялиновий
 Шпак звичайний
 Шуліка чорний

Щ

Щеврик лісовий
 Щеврик лучний
 Щеврик польовий
 Щиглик
 Щипавка звичайна
 Щука звичайна

Я

Ялець звичайний
 Яструб великий
 Яструб малий
 Ящірка живородна
 Ящірка прудка

Алфавітний покажчик латинських назв видів хребетних тварин

A

Abramis ballerus
Abramis brama
Abramis sapa
Acanthis cannabina
Acanthis flammea
Accipiter gentilis
Accipiter nisus
Acipenser ruthenus
Acrocephalus arundinaceus
Acrocephalus palustris
Acrocephalus schoenobaenus
Acrocephalus scirpaceus
Actitis hypoleucos
Aegialos caudatus
Aegolius funereus
Alauda arvensis
Alburnoides bipunctatus rossicus
Alburnus alburnus
Alcedo atthis
Alces alces
Allactaga major
Anas acuta
Anas clypeata
Anas crecca
Anas querquedula
Anas penelope
Anas platyrhynchos
Anas strepera
Anguilla anguilla
Anguis fragilis
Anser albifrons
Anser anser
Anser erythropus
Anser fabalis
Anthus campestris
Anthus cervinus
Anthus pratensis
Anthus trivialis
Apodemus agrarius
Apus apus
Aquila chrysaetos
Aquila clanga
Aquila heliaca
Aquila pomarina
Ardea cinerea
Ardea purpurea
Arvicola terrestris
Asio flammeus

Asio otus

Aspius aspius

Athene noctua

Aythya ferina

Aythya fuligula

Aythya marila

B

Barbatula barbatula
Barbus barbus borysthenticus
Bison bonasus
Blicca bjoerkna
Bombina bombina
Bombycilla garrulus
Botaurus stellaris
Branta canadensis
Branta leucopsis
Bucephala clangula
Bufo bufo
Bufo viridis
Buteo buteo
Buteo lagopus

C

Calidris alpina
Canis lupus
Capreolus capreolus
Caprimulgus europaeus
Carassius carassius
Carassius gibelio
Carduelis carduelis
Carpodacus erythrinus
Castor fiber
Certhia familiaris
Cervus elaphus
Charadrius dubius
Chlidonias hybrida
Chlidonias leucopterus
Chlidonias niger
Chloris chloris
Chondrostoma nasus
Ciconia ciconia
Ciconia nigra
Circaetus gallicus
Circus aeruginosus
Circus cyaneus
Circus macrourus
Circus pygargus
Clethrionomys glareolus
Cobitis taenia

Coccothraustes coccothraustes
Columba livia
Columba oenas
Columba palumbus
Coracias garrulus
Coronella austriaca
Corvus corax
Corvus cornix
Corvus frugilegus
Corvus monedula
Cottus gobio
Coturnix coturnix
Crex crex
Crocoidura suaveolens
Cuculus canorus
Cygnus cygnus
Cygnus olor
Cyprinus carpio

D

Delichon urbica
Dendrocopos leucotos
Dendrocopos major
Dendrocopos medius
Dendrocopos minor
Dendrocopos syriacus
Dryocopus martinus
Dryomys nitedula

E

Egretta alba
Emberiza calandra
Emberiza citrinella
Emberiza schoeniclus
Emys orbicularis
Eptesicus serotinus
Eremophila alpestris
Erinaceus concolor
Erithacus rubecula
Esox lucius
Eudontomyzon mariae

G

Galerida cristata
Gallinago gallinago
Gallinago media
Gallinula chloropus
Garrulus glandarius
Gavia arctica
Glaucidium passerinum
Gobio gobio
Grus grus
Gymnocephalus acerinus

Gymnocephalus cernuus

F

Falco columbarius
Falco peregrinus
Falco subbuteo
Falco tinnunculus
Falco vespertinus
Ficedula albicollis
Ficedula hypoleuca
Ficedula parva
Fringilla coelebs
Fringilla montifringilla
Fulica atra

H

Haematopus ostralegus
Haliaetus albicilla
Hieraaetus pennatus
Hippolais icterina
Hirundo rustica
Hyla arborea
Hypophthalmichthys molitrix

I

Ixobrychus minutus

J

Jynx torquilla

L

Lacerta agilis
Lacerta vivipara
Lanius collurno
Lanius excubitor
Lanius minor
Larus cachinnans
Larus canus
Larus fuscus
Larus minutus
Larus ridibundus
Lepus europaeus
Lepus timidus
Leuciscus cephalus
Leuciscus idus
Leuciscus leuciscus
Leucaspis delineatus
Limosa limosa
Locustella fluviatilis
Locustella luscinioides
Lota lota
Loxia curvirostra
Lullula arborea

Luscinia luscinia
 Luscinia svecica
 Lutra lutra
 Lynx lynx
 Lyrurus tetricus

M

Marmota bobak
 Martes foina
 Martes martes
 Meles meles
 Mergus albellus
 Mergus merganser
 Mergus serrator
 Merops apiaster
 Micromys minutus
 Microtus agrestis
 Microtus oeconomus
 Microtus rossiaemeridionalis
 Microtus subterraneus
 Milvus migrans
 Misgurnus fossilis
 Motacilla alba
 Motacilla citreola
 Motacilla flava
 Mus musculus
 Muscardinus avellanarius
 Muscicapa striata
 Mustela erminea
 Mustela lutreola
 Mustela nivalis
 Mustela putorius
 Mustela vison
 Myotis brandti
 Myotis daubentoni
 Myoxus glis

N

Natrix natrix
 Neogobius fluviatilis
 Neomys anomalus
 Neomys fodiens
 Numenius arquata
 Nucifraga caryocatactes
 Nyctalus leisleri
 Nyctalus noctula
 Nyctereutes procyonoides

O

Oenanthe oenanthe
 Ondatra zibethicus
 Oriolus oriolus
 Otis tarda

P

Pandion haliaetus
 Parus ater
 Parus caeruleus
 Parus cristatus
 Parus major
 Parus montanus
 Parus palustris
 Passer domesticus
 Passer montanus
 Pelecanus onocrotalus
 Pelecanus cultratus
 Pelobates fuscus
 Perca fluviatilis
 Perdix perdix
 Pernis apivorus
 Phalacrocorax carbo
 Phoenicurus ochrorus
 Phoenicurus phoenicurus
 Phoxinus phoxinus
 Phylloscopus collybita
 Phylloscopus sibilatrix
 Phylloscopus trochiloides
 Phylloscopus trochilus
 Phylomachus pugnax
 Pica pica
 Picus canus
 Picus viridis
 Pipistrellus kuhlii
 Pipistrellus nathusii
 Pipistrellus pipistrellus
 Pipistrellus pygmaeus
 Plecotus auritus
 Plectrophenax nivalis
 Pluvialis squatarola
 Podiceps cristatus
 Podiceps griseigena
 Podiceps nigricollis
 Podiceps ruficollis
 Porzana parva
 Porzana porzana
 Porzana pusilla
 Proterorhinus marmoratus
 Prunella modularis
 Pyrrhula pyrrhula

R

Rallus aquaticus
 Rana arvalis
 Rana kl. esculenta
 Rana lessonae
 Rana ridibunda

Rana temporaria
 Rattus norvegicus
 Regulus regulus
 Remiz pandulinus
 Rhodeus sericeus
 Riparia riparia
 Rutilus rutilus

S

Sander lucioperca
 Saxicola rubetra
 Saxicola torquata
 Scardinius erythrophthalmus
 Sciurus vulgaris
 Scolopax rusticola
 Serinus serinus
 Sicista betulina
 Silurus glanis
 Sitta europaea
 Sorex araneus
 Sorex caecutiens
 Sorex isodon
 Sorex minutus
 Spalax microphthalmus
 Spinus spinus
 Sterna albifrons
 Sterna hirundo
 Streptopelia decaocto
 Streptopelia turtur
 Strix aluco
 Sturnus vulgaris
 Sus scrofa
 Sylvaemus flavicollis
 Sylvaemus sylvaticus
 Sylvaemus uralensis
 Sylvia atricapilla
 Sylvia borin
 Sylvia communis
 Sylvia curruca
 Sylvia nisoria

T

Talpa europaea
 Tetrao urogallus
 Tetrastes bonasia
 Tinca tinca
 Tringa glareola
 Tringa nebularia
 Tringa ochropus
 Tringa stagnatilis
 Tringa totanus
 Triturus cristatus
 Triturus vulgaris

Troglodytes troglodytes
 Turdus iliacus
 Turdus merula
 Turdus philomelos
 Turdus pilaris
 Turdus viscivorus

U

Upupa epops
 Ursus arctos

V

Vanellus vanellus
 Vespertilio murinus
 Vipera berus
 Vulpes vulpes

X

Xenus cinereus

Наукове видання

Гаврись Гліб Георгійович, Кузьменко Юрій Валерійович,
Мішта Аліна Вікторівна, Коцержинська Інна Михайлівна

**Фауна хребетних тварин національного природного парку
«Деснянсько-Старогутський»**

Колективна монографія

Розміщення ілюстрацій на першій сторінці обклашки

1. Сич волохатий *Aegolius funereus* L. – емблема парку (фото Гаврися Г.Г.)
2. Жаба гостроморда *Rana arvalis* Nils. – самці у шлюбному вбранні (фото Гаврися Г.Г.)
- 3.
- 4.
- 5.